

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 8 NOVEMBER 2018 PRIS: 89:-

Ett helt nytt Mellanöstern

Nathan Shachar om en region
som förändrats i grunden.

KRÖNIKA

**SUSANA
BIRGERSSON**

om danska
värderingar.

FRIZON

AXEL ODELBORG

om nationer där
Djingis khan är på
allas läppar.

TEMA

POPULISM I PRAKTIKEN

Folk och elit. Missnöjet vid makten.
Väljarnas ansvar. Två grenar på
samma träd. Bemötandet av SD.

”Vilket lyft för min forskning att plötsligt få en så här fascinerande forskarkollega.”

FOTO KRISTINA LÅNG. HANS ERIKSSON. FOTO ALBERT EINSTEIN: TT. BILDEN ÄR ETT MONTAGE.

När Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, SSMF, fick en lägenhet i gåva fick Kristina Lång på Lunds universitet chans att forska på samma universitet där Albert Einstein gjort berömda upptäckter.

Om man någon gång tvivlar på mänsklighetens förmåga att lösa våra problem ska man ge sig till ETH i Zürich, en symbol för intelligens och framåttänkande.

ETH (Eidgenössische Technische Hochschule) har i 150 år varit ett av de högst rankade universiteten i världen. Här har totalt 21 Nobelpristagare i medicin, fysik och kemi gjort viktiga upptäckter, bland dem Albert Einstein.

En av dem som just nu bokstavligen vandrar i Einsteins fotspår är röntgenläkaren Kristina Lång, som fått möjlighet att forska på ETH tack vare ett stipendium från Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, SSMF.

Pengarna kommer till en stor del från en privat donator som skänkte en lägenhet i en grönskande del av Berlin, en annan stad där Albert Einstein bott och verkat.

”Jag tänker ofta på det extra ansvar som det innebär att mina forskningspengar kommer från privata bidragsgivare,” säger Kristina Lång.

”Det har givit bland annat mig forskningsmöjligheter som jag nog aldrig annars skulle ha fått.”

Kristina Långs forskning följer upp Wilhelm Conrad Röntgens revolutionerade arbete när han på ETH upptäckte det som kom att kallas röntgenstrålning.

Röntgen har räddat och förlängt miljoner liv, men det finns mycket mer att göra. Med en vanlig mammografiundersökning finns det en viss risk att brösttumörer inte upptäcks.

Det är även ett problem att svårtolkade röntgenbilder kan leda till att kvinnor oroas i onödan med fler tester.

Kristina Lång arbetar på att ta fram en ny förfinad röntgenteknik för bröstdiagnostik. Kristina är den enda läkaren i ett team av fysiker. Hon kontaktades när ETH-gruppen insåg att de behövde en kliniker på plats. Hon kunde flytta till Schweiz tillsammans med sin familj tack vare SSMF-stipendiet.

Den nya forskningen är långt gången. ”Vi är nu i fasen där vi skruvar i sista skruven i vår nya maskin och gör oss redo att testa den på riktigt.”

Kristina Lång arbetar växelvis på ETH i Zürich och växelvis på Swiss Light Source, en synkrotronljusanläggning liknande MAX IV i Lund. Den ligger i Villigen en dryg timme bort.

På kvällarna kommer Kristina hem till sina tre barn och sin man som är operakompositör.

”Man skulle kanske kunna tro att våra världar är helt olika, men det är tvärtom. I båda fallen handlar det om att tänka i nya banor. Vi är båda intresserade av när vetenskap och konst smälter ihop och inspirerar varandra.”

SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR
MEDICINSK FORSKNING

GRUNDAT 1919

90 SVENSK
KONTO INSAMLINGS
KONTROLL

Vill du också ge ett bidrag läs mer på ssmf.se eller ring SSMF på 08-33 50 61. Där kan du också beställa SSMF:s folder om att skriva testamente. Plusgiro 90 11 09-9. Bankgiro 901-1099. Swish 1239011099.

En nyhetstjänst för företagsamma

Med **fPlus-appen** kan du skapa **din perfekta nyhetsmix** av tusentals nyhetskällor. Få de senaste nyheterna och fördjupning i allt som rör företagsamhetens villkor.

Prenumerera på vårt dagliga nyhetsbrev eller på fPlus Politik, nyhetsbrevet som följer, **förklarar och fördjupar politiken varje vecka.**

Kom igång på om.fplus.se

Mänskligare proportioner

Sista gången jag hörde H G Wessberg tala var i november 2017. Rubriken var "Den stora oredan" och ämnet den kommande tidens regeringsbildningar. Inget tyder på att historien kommer att ge den garvade ämbetsmannen och politikern fel utan vad vi hittills har sett är med all sannolikhet bara början. Det nya läget innebär att riksdagens arbete blir mindre förutsägbart – vitalare, om man så vill – och att det blir tätare mellan regeringsskiftena. Lyckligtvis är stök i politiken inte nödvändigtvis detsamma som stök ute i samhället.

Det finns goda skäl att ta fram historieböckerna och läsa på om det svenska 1920-talet, då det också var ovant läge. Parlamentarism och allmän rösträtt var nya fenomen. Politiken sökte sina former. Statsministrarna kom och gick och hämtades från alla läger. Liberaler, socialdemokrater, konservativa och ämbetsmän avlöste varandra, och den frisinna C G Ekman blev känd som "riksvågsmästare" tack vare skickligt kryssande mellan vänster och höger. Det var snårigt men ett och annat blev ändå utträttat i politiken, även om 1925 års försvarsbeslut inte var någon höjare. Ute i samhället återhämtade sig ekonomin medan tekniken och kulturen blomstrade. Sedan kom tsunamin efter jordskalvet på Wall Street, men det är en annan historia.

INTE BARA I DEN tidens politik utan också i dess kultur finns lärdomar att plocka upp, bearbeta och nyttiggöra. Det slog mig när jag nyligen läste om Birger Sjöbergs *Kvartetten som sprängdes* från 1924. Det är en ytterst nöjsam roman. Sjöberg har hela stilregistret till sitt förfogande och rör sig ledigt från smäktande sentimentalitet till ironi och komisk kommunalsvenska. Persongalleriet är enastående: träbocken ingenjör Planertz, ambulansjägarna Backlund & Stoltz, den lika släktkäre som matglade Karl Ludvig. Den fruktansvärda "Blamageguden" har människor stiftat bekantskap med i alla tider, men det var först i *Kvartetten* som han fick sitt namn. De misslyckade spekulationerna i Solidarfett och Västerviks sågblad har uppenbara likheter med våra dagars förhoppningar om snabba klipp på

börs och bostadsmarknad, men man kan inte känna annat än värme för Sjöbergs unga och oskuldsfulla spekulanter. De äldre girigbukarna är en annan historia med Karl Ludvigs tant Malin, "fylld av grämlse över att hon vid realisationen av aktierna måst släppa till en liten summa av de betydande vinster som hon tidigare inhöstat", som särskilt skräckexempel.

FAST BOKEN VÄCKER tankar inte bara som konstverk utan också som bild av en tid och en samhällsform. Historierna utspelar sig i en miljö som var men inte blev. I Krutstan, som skådeplatsen heter, finns varken stat eller storföretag i modern bemärkelse. Där finns läroverkslärare, postmästare och till och med skatteindrivare, men de är inte företrädare för något omfattande maskineri och än mindre för något storlaget politiskt projekt. De företräder sina professioner, och de tar personligt ansvar i egenskap av stöttepelare i samhället. På motsvarande sätt finns fabrikörer men inga multinationella stordirektörer med krav på kvartalsrapporter och kompanier av kollektivanställda. De flesta i Krutstan tycks driva hantverks- och handelsrörelser eller ha anställning i sådana. Bankerna är sparbanker och små privata bankfirmer. Engagemanget för det gemensamma bästa kommer till uttryck inte minst i ett förenings- och ordensliv, som något tål att skrattas åt men mer hedras ändå.

MODERN SVENSK HISTORIA har skrivits med arbetarrörelsens perspektiv. På senare tid har även exportindustrin kunnat få en rad eller två på nåder. Men vårt land har rymt mer än arbete och storkapital: det har också funnits ett småföretagandets, självförsörjningens och medborgarandans liv med större frihetsgrader för den enskilde och större oberoende av riksdag, regering och koncernkontor. Birger Sjöbergs roman ska förstås inte läsas som en representativ verklighetsbild, men den säger ändå ett par saker för den som vill lyssna. Dels att det existerar en tillbakaträngd och med åren alltmer bortglömd svensk tradition som varken präglas av storskalighet, stordrift eller stora kollektiv utan av individua-

PJ Anders Linder

lism, initiativ och genuin ansvarskänsla för det allmänna bästa: en kultur som byggde teatrar, boulevarder och läroverk långt innan välfärdsstaten var en glimt i Gustav Möllers öga. Dels att denna tradition kan tjäna som idéförråd och inspiration i en tid då storskaligheten har mist mycket av sin lyster: en tid för medborgerlig ingenjörskonst underifrån snarare än social ingenjörskonst *von oben*.

MAN KAN ALDRIG vara riktigt säker, men jag finner det mindre troligt att dramatikern och politikern Václav Havel, president i Prag från 1989 till 2013, hade läst Birger Sjöberg. Ändå beskrev han som ett eftersträfvansvärt ideal nästan precis den sorts samhälle som i *Kvartetten* smeks med- och mothårs. I den lilla boken *Sommartankar* (Norstedts, 1991) drömmer han i ett kapitel om hur det skulle kunna bli i framtiden nu när Tjeckoslovakien fått sin frihet.

Likriktningen har körts på porten: ”På varje gata finns minst två bagerier, två konditorier, två ölstugor och många andra små butiker. Allt detta är förstås privatägt, och gator och olika kommun- och stadsdelar har åter börjat få sin unika atmosfär.”

PROPORTIONERNA HAR ÅTER blivit mänskliga: ”Det byggs inte längre några satellitstäder av betongsegment. Istället uppstår de mest varierade moderna bostadsområden, nya kvarter med familjebostäder, villor och givetvis också nya hyreshus ... Historiska stadskärnor och förstadsmiljöer blir med varlig hand återupplivade ... Människor vänjer sig som bekant vid allt, och varför skulle hon inte kunna vänja sig vid att det i bostadshus även finns butiker, att barn åter kan leka i parkerna och att gator och torg åter kan bli något annat och något mer än bara stadsplanlagda ytor?”

EN IDYLLISK FANTASI med snart 30 år på nacken, kan det vara något att fästa vikt vid? Kanske inte för den som bara bryr sig om sådant som kan bli verklighet på studs. Men för den som tänker på de långa linjerna minst lika mycket som på nästa toppnyhet i Aktuellt? Definitivt. Samhällen

Václav Havel.

FOTO: STERBA MARTIN/TT

präglas av sina ideal, vägval och etos, och de tar form över tid. Efter att man tagit första steget på vägen märks inte mycket skillnad jämfört med förut, men steg läggs till steg och till sist har man hamnat på ett helt annat ställe än de som valt att röra sig åt andra håll. Ett samhälle där man i allmänhet prioriterar lägsta kostnad, största volym och flest möjligt arbetade timmar blir ett annat samhälle än det där man sätter individen, hennes gemenskaper och de mänskliga proportionerna i högsätet. Det ena tycker att resurser gör bäst nytta hos stora institutioner, det andra vill att hushåll ska kunna ha pengar på banken. Det ena vill ha kontroll, det andra respekterar profession och tradition. Det ena river och smäller upp, det andra bygger butiker i bostadshus.

PJ Anders Lindh

”Ett samhälle där man i allmänhet prioriterar lägsta kostnad, största volym och flest möjligt arbetade timmar blir ett annat samhälle än det där man sätter individen, hennes gemenskaper och de mänskliga proportionerna i högsätet.”

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Annika Borg har fått nog av värdegrundsflufferi **10**
 Susanna Birgersson begrundar det kristna Danmark **10**
Mellanöstern Nathan Shachar bevittnar ett nytt Mellanöstern **12**
Politik Svend Dahl uppmärksammar Skånes ökade politiska tyngd **18**
Historia Amelia Möller Andréewitch studerar svenska kvinnor i staten **20**
I korthet Syd- och Nordkorea. Brittiskt nejsägeri **21**

22 FRIZON

- Johan Frostegård går hårt åt svensk sjukvård **22**
 Axel Odelberg tar sig an nationalisterna Djingis khan och Timur Lenk **26**

30 OPINION

- Inger Enkvist står upp för kuschade professorer.

TEMA: DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

34 För den goda sakens skull

I kampen mot Sverigedemokraterna används ohederliga metoder och argument utifrån föreställningen om moralisk överlägenhet. Hyckleriet riskerar att spela SD och liknande rörelser i händerna. **Av Jörgen Huitfeldt**

40 Den nya familjen

Auktoritära populistpartier till höger och vänster ingår idag i tio av EU:s regeringar. De är grenar på samma ideologiska träd. **Av Karin Svanborg-Sjövall**

44 De gläds snart åt makten

Politiska populisterna likställs ofta med oansvariga och inkompetenta. Men i maktställning kan de mycket väl bli en del av det etablissemang som de tidigare protesterade emot. **Av Anders Widfeldt**

50 Rotvälta

Den politiska elitens rötter till sina väljare har blivit allt svagare. Opinionsbildningen sker inte längre från sändare till mottagare utan mellan olika delar av publiken som talar till varandra. **Av Peter Santesson**

54 Det är ditt fel

Forskning visar att väljare ofta är okunniga och irrationella. Men i en demokrati måste de hållas ansvariga för utvecklingen. **Av Anders Sundell**

”

Faktum är att de religiösa sajterna idag till och med är fler än de pornografiska.

Joel Halldorf, sid 78

58 TRADITION

Bo Isenberg om den svårplacerade sociologen Georg Simmel.

62 CIVILISATION

- Resebrev* Henrik Nilsson besöker Honduras 62
Kulturhistoria Martina Björk firar Betty Ehrenborg-Posse 64
Litteraturhistoria Alfred Sjödin läser Madame de Sévigné 66
Ryssland Maria Engqvist om den ryska vurmen för Norden 68
Film Erik W Larsson tittar på Steven Soderbergh 70
Krönika Joel Halldorf värnar kristen konservatism 71
I korthet Katarina O’Nils Franke läser Karin Boye 71

72 RECENSIONER

- Mats Fält följer en ynglings väg mot makten 73
Joel Halldorf firar gudstjänst i cyberrymden 78
Göran Frankel utreder kolonialismen 80
Göran Wennborg synar klassamhällets reproduktion 82
Josefin Holmström finner en förebild 84
Jonas Elvander vidgar sitt krismedvetande 86
Tobias Hägerland ömkar de unga 88
Carl Rudbeck polerar en nationalklenod 90
Ann-Sofie Dahl saluterar en vilde 92
Magnus P Ångsal väger sina ord 94
Karin Henriksson blir bekymrad 96

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson konstaterar att organisering lönar sig.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O’Nils Franke

Vik. redaktionssekreterare:

Marcus Nilsen

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter

Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 11 december 2018

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.

Material insänt till Axess kan lagras
och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Alamy

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Villkor och personuppgifter:

www.axess.se

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Susanna Birgersson
Fristående skribent

Martina Björk
Fil dr i latin vid Lunds
universitet

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik,
bosatt i Köpenhamn

Svend Dahl
Chef för Liberala Nyhetsbyrån

Jonas Elvander
Kritiker och utrikesredaktör
i *Flamman*

Maria Engqvist
Slavist och frilansskribent

Inger Enkvist
Professor emerita vid
Lunds universitets Språk-
och litteraturcentrum

Göran Frankel
Vetenskapsjournalist
och författare

Johan Frostegård
Professor i medicin vid
Karolinska institutet, överläkare
och fil kand i ekonomisk historia

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

Joel Halldorf
Docent i kyrkohistoria vid
Uppsala universitet

Karin Henriksson
Författare och journalist

Josefin Holmström
Fil dr i engelsk litteratur vid
Cambridge university

Jörgen Huitfeldt
Journalist och skribent
i tidskriften *Kvartal*

Tobias Hägerland
Docent och lektor i Nya
testamentets exegetik
vid Lunds universitet

Bo Isenberg
Docent i sociologi vid
Lunds universitet

Benjamin Katzeff
Silberstein
Doktorand i nordkoreansk
historia vid University
of Pennsylvania

Erik W Larsson
Läkare

Amelia Möller
Andréewitch
Masterstudent i International
Human Rights Law vid
Lunds universitet

Karlis Neretnieks
Tidigare rektor för
Försvarshögskolan

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Katarina O'Nils Franke
Redaktionssekreterare i *Axess*

Axel Odelberg
Journalist och författare

Bengt Ohlsson
Journalist och författare

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Peter Santesson
Opinionschef på Demoskop

Nathan Shachar
Journalist och författare

Alfred Sjödin
Fil dr i litteraturvetenskap
vid Lunds universitet

Anders Sundell
Fil dr i statsvetenskap vid
Göteborgs universitet

Karin Svanborg-Sjövall
Vd på Timbro

Göran Wennborg
Fil mag i historia och fil kand
i litteraturvetenskap

Anders Widfeldt
Lektor i nordisk politik vid
University of Aberdeen

Mats Wiklund
Redaktör i *Axess*

Magnus P Ängsal
Lektor och docent i tyska
vid Göteborgs universitet

Från Axess nr 7/18.

FOTO: JOHN MCCONNICO/TT

Mer EU på Grönland

I DET SENASTE numret av Axess (nr 7/2018) skriver Elisabeth Braw en mycket läsvärd analys av Grönlands situation i det storpolitiska spelet mellan Kina, USA och Ryssland.

En i flera avseenden oroande aspekt, för såväl grönlänningar som USA, är de omfattande kinesiska investeringarna i landet. I en liten ekonomi som den grönländska med en bruttonationalprodukt på ca 19 miljarder svenska kronor ger även blygsamma, med kinesiska mått mycket blygsamma, investeringar ett stort inflytande.

Att grönlänningarna knappast vill låta sig domineras av en ny "kolonialmakt" när man under lång tid försökt få en ökad självständighet från Danmark är förståeligt. Frågan är dock vilken handlingsfrihet grönlänningarna egentligen har? Med en befolkning på 58 000 människor har man inte de ekonomiska resurser som krävs för att själva exploatera landets naturrikedomar. Det krävs utländskt kapital.

Problemet är dock större än bara utomstående aktörers ekonomiska inflytande. Grönland har åter blivit en säkerhetspolitisk brännpunkt. I USA och Danmark, båda medlemmar av Nato, finns det en oro att de kinesiska investeringarna också kan leda till att Kina skaffar sig såväl politiskt inflytande som att kinesiska infrastruktursatsningar kan ha militära implikationer. Kan det uppstå situationer där kinesiska vapensystem baseras på Grönland? Eller att kinesisk infrastruktur kan användas av eller "lånas ut" till Ryssland? En inte helt omöjlig tanke i dagens säkerhetspolitiska läge där både Kina och Ryssland betraktar USA som sin huvudmotståndare i det globala maktspelet.

ELISABETH BRAW LYFTER FRAM betydelsen av de amerikanska radarsystemen på Thulebasen vilka utgör en viktig del av USA:s förvarningssystem för att kunna möta angrepp med interkontinentala robotar från såväl Ryssland som Kina. Till det kan läggas det pånyttfödda behovet av att kunna hindra ryska ubåtar och flygstridskrafter baserade på

Kolahalvön från att avskära förbindelserna mellan Europa och USA. En fråga som blev inaktuell när kalla kriget tog slut, men som på nytt aktualiserats kopplat till den ryska annekteringen av Krim 2014 och Rysslands kraftiga upprustning det senaste årtiondet. Nato planerar åter för att i en krigssituation kunna föra förstärkningar över Atlanten för att kunna möta ryska militära hot i Östeuropa.

Linjen Grönland–Island–Storbritannien utgör en geografisk förträngning som ryska marin- och flygstridskrafter måste passera för att kunna verka effektivt i Atlanten. Att inte ha full handlingsfrihet över och i anslutning till Grönland skulle skapa stora svårigheter för Nato när det gäller att skydda Atlantförbindelserna.

Att Danmark varken har de ekonomiska eller militära resurserna för att kunna utveckla Grönlands näringsliv och säkerställa nödvändig militär närvaro är uppenbart. Det enda enskilda land som skulle ha tillräckliga medel för att fast förankra Grönland i Nato och de västliga ekonomierna vore USA. Risken är dock stor att grönlänningarna skulle uppfatta en målmedveten sådan politik från USA:s sida som att de bytte ut dansk överhöghet mot en annan än mer dominerande "huse".

En lösning, nu när EU börjar alltmer tänka i säkerhets- och försvarspolitiska banor, kanske vore att unionen tog på sig ett större ansvar för att utveckla det grönländska näringslivet. Det med de dubbla motiven; minska kinesiskt (och ryskt) inflytande och reducera risken för att grönlänningarna uppfattar att de bara byter ut en kolonialmakt mot en annan, USA istället för Danmark.

ÄVEN OM GRÖNLAND bara har ett associationsavtal med EU borde förutsättningarna finnas. Redan idag ger EU ett omfattande stöd till Grönland, cirka 2,2 miljarder svenska kronor för åren 2014–2020. EU har också deklarerat att Grönland har ett stort geostrategiskt värde för unionen. Grönland tillhör Nato (genom Danmark) och utgör en vital del i alliansens försvarsstrategi för det arktiska området och Nordatlanten. Här sammanfaller EU:s och Natos intressen på ett mycket påtagligt sätt, något som borde underlätta ett sådant koncept.

Karlís Neretnieks

Värdegrundsflufferi

Ljudligare suck har jag aldrig hört än den som utstöttes av min vän som varit på två dagars värdegrundskurs. Vänner arbetar på Myndigheten och under två dagar, som min vän fick att låta som en evighet i Dantes nedersta kretsar, skulle medarbetarna skolas i sådant som integritet, respekt och – förstås – alla människors lika värde. Powerpoints, gruppsamtal och inkanande frågor för att hamna rätt i värdegrundsmatrisen stod på programmet. När en deltagare hamnade rätt nickade kursledaren vänligt och då någon gled ut i kanten av den utsnitslade värdegrundsbanan lade densamma huvudet på sned och sade: "Berätta hur du tänker nu." Det var rena DDR, vi vuxna människor skulle uppföstras, utbrast min vän uppbragt. Klunken

jag hörde genom telefonhörslurarna i mina öron kom från en väl tilltagen whisky. Knob Creek, sa vänner, och tog en högljudd munfull till.

TILL SAKEN HÖR, och det är alls ingen liten sak, att Myndigheten vänner arbetar vid inte alls ägnar sig åt okomplicerade ting och småpotatis. Tvärtom är det så att det är relativt komplexa samhällsfenomen, metoder samt strukturer som avhandlas och bedöms. För att utföra sysslan krävs en ganska lång utbildning och under utbildningen till yrket ges rika tillfällen att tillägna sig kunskaper om såväl människans som samhällets natur. Det finns en hel del sådana yrken i vårt land och gemensamt för de vuxna människor som besitter tjänsterna är att de har skolats och tränats i att använda sitt förnuft, sitt samvete och sitt

Danmark är kristet

FÖR ETT PAR ÅR SEDAN bevitnade vi en hastigt uppkommen och lika hastigt försvunnen debatt om svenska värderingar. Att den blev så liten och så lam beror nog på att det inte finns så mycket att hänga upp det vi kallar "svenska värderingar" på. Grundlagen? Få medborgare vet vad som står i den. Historien? De flesta minns inte så mycket mer från historiektionerna än Stockholms blodbad, slaget vid Lützen, och införandet av kvinnlig rösträtt. Några stora filosofer har vi inte och någon kulturkanon kan vi inte få oss till att sätta ihop. Tillit, jämställdhet mellan könen och rättigheter för sexuella minoriteter – det är vad de "svenska värderingarna" brukar koka ner till. Resten kan tillskrivas den upplysningstradition som förenar hela västvärlden.

I Danmark finns det gott om krokar att hänga upp samtalet om danskheten på. Historien är mycket mer närvarande i det

offentliga samtalet. Grundlagen omgärdas av – ja – vördnad. De har Grundtvig och Kierkegaard, H.C. Andersen och psalmförfattartrion Brorson, Kingo och Ingemann. Och så har de kristendomen.

Danmark är ett kristet land. Så till exempel Lars Løkke Rasmussen i sin regeringsförklaring häromveckan. Och i public service-direktiven som nyligen presenterades framgår att Danmarks radio ska förmedla att det danska samhället har sina rötter i kristendomen.

I SVERIGE BETRAKTAS allt sådant som uttryck för främlingsfientlig och inskränkt nationalism. Även många danskar ogillar den typen av markeringar. Men just därför pågår det en stundtals intressant debatt om saken, om relationen mellan kristendom, kultur, nation, kyrka och stat.

Första veckan i oktober öppnade folkettingen. Kultur- och kyrkominister Mette

En annan plats med andra lagar

12 Mellanöstern har genomgått dramatiska förändringar. Gamla sanningar gäller inte längre.

Skåne ligger före

18 Sveriges politiska centrum förskjuts högerut och mot Skåne.

Rätt merit men fel kön

20 Meriterade akademikerkvinnor förnekades länge högre tjänster i staten.

I korthet

21 Syd- och Nordkorea. Brittiska nejsägare.

känsloliv för att göra kvalificerade bedömningar i samhällets tjänst. Med andra ord: De behöver inget värdegrundsfluff på ett papper eller en powerpoint.

Man kan undra vilka som egentligen efterfrågar alla dessa värdeord i olika dokument och policyprogram, ord som snarare tycks fungera som verktyg för korrigering av andra människor. Vem har behov av denna inflation i värdegrundsarbete? Som ett substitut för Gud fungerar det dåligt, kan jag säga.

Vi gör alla dagligen moraliska överväganden, alldeles av oss själva.

I SJÄLVA VERKET är det så att det uppfostande värdegrundsfluff som tar människors och samhällets resurser och tid i anspråk bygger på en människosyn som tycks främmande för att människan redan har ett förnuft och ett samvete. Och en ande, om man är lagd åt det hållet. Uppfattningen tycks istället vara att denna mänskliga utrustning behöver påföras oss utifrån, som om vi vore några sorts tabula rasa, oskrivna blad, innan en

värdegrundsexpert kom seglande in i våra liv och på våra arbetsplatser.

För kyrkofadern Augustinus var Bibelns skapelseberättelse en allegori för hur människans förnuft och filosofiska tänkande utvecklas. Från amöba till människa. Förnuftet konstituerar oss och är den mänskliga existensens ljus. Vi har det med oss från första stund, en gudagåva är oss given. Men oavsett om vi ser det som en gudagnista inom oss som utvecklas eller tänker oss det som ett frös ödesbestämda grodd och växt, så löper en bred mittfåra genom idéernas och teologins historia i vilken människan tillskrivs förnuft, samvete och ande. De är våra mänskliga instrument.

I totalitära regimer frånerkänns människan allt detta. Det är istället den ideologiska fostran som ska mejsla fram rätt slags människor. Vad som är rätt och fel kommer utifrån genom pålagor och ukaser. Människans egna tankar och moraliska verktyg är ointressanta, farliga och erkänns inte.

Värdegrundsivarna behöver se sig för och skärskåda den egna människosynen. Ett synsätt som tar till sin utgångspunkt i att människans etiska kompass behöver hängas på henne, och inte finns som en personlig utrustning inuti, har visat sig kunna kantra rejält genom historien. Lika så har det nihilistiska synsätt som gör människan till alltings högsta måttstock resulterat i fasor vars namn vi känner alltför väl.

DET VORE välgörande om vi pausade värdegrundsarbetet en smula och tog ett djupt andetag. Vuxna människor behöver inte uppfostras. Vi gör alla dagligen moraliska överväganden, alldeles av oss själva. Även barn gör det. Vi behöver inga mantran om alla människors lika värde, utan tilltro till vårt eget förnuft och samvete. Sedan kan det för många av oss vara uppbyggligt att tro att den mänskliga inre kompassen har en källa som är större än vårt hjärta, vår tanke och vårt förnuft. Men för den som finner en sådan tro avlägsen finns alltid regeringsformen. ✨

Av Annika Borg

Bock hade bett prästen Morten Kvist att leda öppningsgudstjänsten. Just denne Kvist hade dessvärre för ett tiotal år sedan uttalat sig på ett sätt som kunde tolkas som att han i någon mån jämställde homosexuella och pedofiler – varför en del av folketingsledamöterna bestämde sig för att utebli från gudstjänsten.

Men ändå, är Danmark kristet, vi vet ju ungefär vad vi menar med uttrycket? Ja, eniga igen: Danmark är påverkat av kristendomen, särskilt så som den kommit att gestaltas genom Luther. Men sedan blev debattörerna snabbt oense, för är de moderna danska värderingarna – frisinnet, toleransen, yttrandefriheten, jämlik-

något slags nationell identitetsmarkör av folk som själva har en oerhört ytlig kunskap om kristendomen.

Nå, detta var klockan 8 på torsdagskvällen den 4 oktober. Två timmar senare, klickade jag in på svtplay.se och började titta på den svenska motsvarigheten, *Opinion live*. Där ledde Belinda Olsson en debatt om att bryta tabut kring kvinnors menstruation.

I rest my case. ✨

Historien är mycket mer närvarande i det offentliga samtalet.

Clement Kjersgaard som leder tv-programmet *Debatten* bjöd givetvis in Kvist och Bock, och därtill en lång rad politiker, debattörer och teologer. Programmet började med att Kvist fick förklara vad han egentligen hade menat då, och vad han egentligen menade nu. Bock fick försvara att hon bjudit in just Kvist. Och sedan böljade debatten vidare mot sitt egentliga syfte, en diskussion om frågan "Är Danmark ett kristet land?"

Alla var rörande eniga om att egentligen kan bara en människa vara kristen, ett land kan inte vara subjekt i en Gudsrelation.

heten, demokratin – ett resultat av den kristna traditionen, eller har de tillkommit i opposition mot den? Det ska medges att formatet inte tillät ett heltäckande svar på den frågan...

EN SOCIOLOG beskrev träffande hur kristendomen instrumentaliserats, hur den kommit att bli garanten för jämlikhet, för "sammenhengskraften", för moralen och solidariteten – ja, för allt möjligt bra och nödvändigt. Han nästan beklagade de personligt kristna, de som måste se sin tro användas som slagträ mot islam, och som

Av Susanna Birgersson

MELLANÖSTERN

En annan plats med andra lagar

Mellanöstern står inte att känna igen. Alla vedertagna begrepp har ställts på huvudet sedan 2011, skriver **Nathan Shachar**.

Det var en gång en Mellanöstern-expert. Nyåret 2010–2011 frös man ned henne, som man gör med grodor. Nyligen väcktes hon ur sin dvala och fick till uppgift att analysera läget i regionen. Det gick inte. Alltför mycket av det hon lärt sig och stött sig på var nu passerade stadier: omständigheterna, tidsandan; aktörernas identitet, motiv och banden dem emellan. Inte bara nyckelfigurer utan hela stater och frågeställningar har sopats bort under det som först kallades den "arabiska våren" och nu kallas *al-Hariq al-Arabi*, "Den arabiska branden".

Att känna en region är inte bara "hård" kunskap, namn och data som kan pluggas in. Det är också intuition, en känsla för vad som just nu skulle kunna ske och vad som är uteslutet. Mellanöstern är idag en annan plats, som lyder under andra lagar, psykologiska och realpolitiska, än 2010. Det som hänt de här sju åren är lika halsbrytande och paradigmskakande som Europas omstart 1989–92.

Det allra största som hänt är att den arabisk-israeliska konflikten, det gamla dragplåstret som fyllde våra medier med nyheter, känslostormar och analyser under decennier – nu är över. De enda araber som fortfarande bekämpar Israel är de som sponsras av Iran, och de är inte många: Hizbollah i Libanon och Hamas i Gaza (Dock: Hamas är då detta skrivs mitt uppe i intensiva förhandlingar med Israel, via FN och Egypten, och betraktar banden till Iran som ett nödvändigt ont.)

ISRAELS GAMLA ARVFIENDE bland araberna, PLO, styr idag en liten enklav på Västbanken och är sammanlänkat, på gott och ont, med Israel på tusen vis. Dess många säkerhetsstyrkor – sjuttiotusen man tränade av USA och Sverige – vakar ständigt över Israels och president Mahmud Abbas gemensamma fiender. Som israeliska offi-

kret – som det mellan Sverige och Finland.

En viktig stat i regionen, Turkiet, vet inte på vilket ben det skall stå i virveln av kullkastade axiom. Den turkiske presidentens usla relationer till Egypten, USA, Israel och Tyskland har tvingat honom allt närmare turkarnas historiska fiender Ryssland och Iran. Detta har tvingat Tayyip Erdoğan att

Det som hänt de här sju åren är lika halsbrytande och paradigmskakande som Europas omstart 1989–92.

cerare ofta påpekar (men israeliska regeringspolitiker helst förtiger), så är samarbetet med det palestinska självstyret nyckeln till det långa lugn israeler njuter av. Det är nu många år sedan självmordsbombare kastade sin skugga över vardagen i Tel Aviv och Jerusalem och särskilda vakter kroppsvisiterade busspassagerare och kafékunder.

Så "Mellanösternfrågans" kärna är inte längre den judiska statens överlevnadsprognos i kampen mot en bred arabisk koalition. Primärkonflikten är idag en helt annan och står mellan Iran och dess ombud, å ena sidan – och de sunnimuslimska staterna å den andra. Inget skingrar fördomar och slentrian som en gemensam fiende. Israel kan betraktas som en inofficiell men väl integrerad del av den sunnimuslimska alliansen. Dess strategiska samröre med Arabemiraten, Egypten och Saudiarabien är minst lika omfattande – och ännu mer dis-

svälja ett antal paddor. Allra mest olustigt för hans del har det varit att dra tillbaka sitt villkorslösa och bullersamma krav på Bas-har Assads avgång.

Ett par andrarangsstater, Qatar och Oman, försöker hålla sig väl med bägge lägren. Men i den polariserade atmosfären uppfattas sådan neutralitet som förräderi, som vi sett under saudiernas melodramatiska – och misslyckade – försök att tvinga Qatar att bryta med Iran.

IS ÄR BESEGRAT, i den mån det går att använda en så entydig term om ett så undflyende fenomen. Många IS-krigare har dödats under fyra års kampanjer, långt fler har slunkit undan för att bida sin tid i regionen eller i sina europeiska värdländer. Omkring 30 000 är fortfarande kvar i gränslandet mellan Syrien och Irak, fast de drivits från större städer. Kampen mot IS har förts från

luften av USA och ett par av dess Nato-allierade, och av kurderna på marken. Ingen annan har uträttat något meningsfullt mot IS. Rysslands, Syriens och Irans medier har gjort en väldig affär av sina insatser mot IS, men deras styrkor har bombat syrisk civila och de (icke-jihadistiska) syrisk motståndsmän som åtnjuter någon legitimitet. Turkiet, som i början hjälpte extrem-jihadisterna i Syrien, har slutat med det, men de av Erdoğanpressen mångomsjunga insatserna "mot terrorismen" har nästan uteslutande riktats mot kurder.

Israels premiärminister Benjamin Netanyahu är en svårsmält figur för upplysta demokrater. Han är inte rasist, men han är något lika otrevligt: Han gör utan att blinka rasistiska utspel när det ger politisk utdelning. Han hittar ofta på gemena saker om Israels araber som han lägger ut på Twitter

Det har ofta hetat att USA alltid står vid Israels sida, vad det än hittar på. Inget är felaktigare.

för att glädja extremistväljarna och suddar ut dem om ramaskrien blir för besvärande. Få israeler betvivlar att korruptionsåtal stundar för hans del. I två av dem kommer hans före detta närmaste män att vittna mot honom. En av de fyra stora utredningarna mot honom – den som handlar om onödiga inköp av krigsfartyg från tyska varv via en kusin – är i latinamerikansk klass. Rapporterna om det arroganta slöseriet på premiärministerns residens har stött bort många under årens lopp och utmynnat i åtal mot hans hustru Sara, vars excesser på skattebetalarnas bekostnad är en välsignad källa till uppslag för tv:s satiriska program. (Som Saras vana att ta med smutstvätt i kappsäckar när paret far på statsbesök utomlands, för befordran till hotellets tvätt- och strykrum.) Men hans väljare, enligt det nya globala mönstret, snarast stärks i sin lojalitet av nyheter om skumrask och omoral.

NETANYAHU ÄR DOCK, jämte Vladimir Putin, de mörka årens store vinnare. Hans popularitetssiffror är ograverade och han har triumferat över främmande och inhemska belackare på en springande punkt. I alla år har han hävdat att Palestinafrågan var en bagatell i det större Mellanösterns sammanhanget, och att Israel visst kunde blomstra ekonomiskt och diplomatiskt utan att göra några eftergifter till palestinierna. När han lade ut texten om detta möttes han av öppet hån – från debattörer, experter och politiska motståndare. Palestinafrågans lösning var nyckeln till Israels välstånd och framtid >>

– det var den helt dominerande uppfattningen. Många, bland dem vår utrikesminister, menade rent av att judars och palestiniers tvist *dessutom* var nyckeln till hela regionens avspänning och utveckling, en åsikt som inte hörts av på senare år.

ISRAELS EKONOMI ÄR stabil, utrikesrelationerna expanderar och fördjupas samtidigt som ockupationen av Västbanken hårdnar. Genom sin *de facto*-allians med sju EU-länder från den gamla Sovjetsfären har Netanyahu torpederat EU:s möjligheter att agera effektivt i Palestinafrågan. Det är en Faustliknande men lockande uppgörelse han ingått med centraleuropeiska regeringar där också högernationalister, antisemiter och historierevisionister ingår: Israel överser med deras historieförvrängningar – och de ser till att blockera alla propalestinska initiativ från Bryssel.

Det så kallade C-området på Västbanken, som skulle utgöra stommen till den palestinska staten, är på väg att tömmas på palestinier. Ingen drivs bort handgripigen. Invånarna i C-området väljer själva att utvandra till A- och B-områdena (alltså de långt mindre PLO-styrda enklaverna) då de inte får tillstånd att bygga eller reparera hem, skolor, vägar och vattenledningar. C-området – 61 procent av Västbanken, som i sin helhet är stort som halva Skåne – har redan en majoritet av israeliska bosättare. I gamla dagar skulle Israels agerande på C-området ha satt fredsavtalen med Jordanien och Egypten på spel och ådragit Netanyahu besvärande internationella protester. Men relationerna till viktiga arabstater frodas, som om Västbanken legat på en annan planet.

För äldre bedömare ter sig detta förbluffande exotiskt. Nobelpristagaren Naguib Mahfouz sade en gång om pan-arabismens skröpliga förankring i arabstaternas folkdjup: "Det enda araberna har gemensamt är (kärleken till) Umm Kulthum" (den

FOTO: LARS PERHON/TT

farlig sådan: Så snart temperaturen steg i Palestina blossade spontana demonstrationer upp, från Marocko till Irak. Men idag är det längesedan någon demonstrerade för palestinerna i Kairo, panarabismens hjärta, eller i Beirut, Bagdad och Damaskus.

Kronan på verket i denna lyckoomkastning till de israeliska nationalisternas fördel är USA:s erkännande av Jerusalem som Israels huvudstad och flytten av ambassaden dit. Detta var något så ovanligt i realpolitikens värld som en ren och skär present,

När ryska kvartersbomber lade civila syriska bostadsområden i grus och Syrien bombade egna sjukhus med klor- och nervgas gjorde Europa ingenting och USA nästan ingenting. Om det finns fyra geopolitiska stormakter, så styrs två av dem, Kina och Ryssland, av partier och figurer som avskyr och systematiskt motarbetar människorättsvisionen. En tredje, USA, befinner sig – förhoppningsvis tillfälligt – i samma läger. Den fjärde och svagaste stormakten, EU, fortsätter att hylla de mänskliga rättigheterna, men som vackert ideal, och inte längre som arbetsprincip. EU är inställt på sin egen överlevnad och har varken tid, ork eller resurser för att driva MR-idealet, som är på reträtt också i flera viktiga länder inom unionen.

Europas paralys är delvis självförfädd. När Nato störtade Moammar Qadhafis skräckregim 2011 så var det en människorättsaktion. Människorättspatoset gick så djupt att det övertrumfades av alla andra hänsyn. På det stadiet såg det fortfarande ut som om revolutionen i Egypten skulle kunna mynna ut i någonting bättre, och det bidrog till ruset. Man ville bli kvitt Qadhafi, men man blev kvitt Libyen. Landets kollaps har i sin tur fått Italien och dess inrikespolitik i gungning och stimulerat terrorismen på Sinaihalvön, den som Egypten och Israel med gemensamma krafter ännu inte fått

När ryska kvartersbomber lade civila syriska bostadsområden i grus och Syrien bombade egna sjukhus med klor- och nervgas gjorde Europa ingenting och USA nästan ingenting.

egyptiska mästersonget). Den var fyndigt och elakt, men faktum är att arabvärlden länge förenades av Palestinafrågan. En arabledare som inte kämpade – eller låtsades kämpa – för palestinernas rättigheter kunde inte räkna med massornas förtroende och lugn på gatorna. Härskarna själva underblåste identifikationen med palestinerna för att vända uppmärksamhet och indignation från det egna vanstyret. Palestinafrågan blev en säkerhetsventil, men en

överlämnad utan några krav på motprestationer – och utan någon kompensation till palestinerna.

EFTER 1989 OCH fram till den arabiska våren hade många av oss känslan att de mänskliga rättigheterna, hand i hand med demokratin och marknadsekonomin, var på obönhörlig frammarsch över kontinenterna. Vi är botade från den illusionen. Demokrati och mänskliga rättigheter är på reträtt.

bukt med. Och den har i sommar skapat en spansk kris, när alla de migranter som förr smugglades till Italien via Libyen avvisas av dess nya migrationsfientliga regering. De tas nu emot i Andalusien, vars resurser redan är hårt ansträngda av den ständiga trafiken av afrikanska båt-migranter från Marocko.

Och Libyen, splittrat i enklaver, är ändå fridfullt vid sidan av Syrien. Om någon, våren 2011, erbjudit vadslagning om att detta råvarufattiga, dittills stabila, ekonomiskt försumbara, icke-europeiska land skulle spela större roll för Europas politiska utveckling det kommande decenniet än något europeiskt land – så skulle få tvekat att sätta pengarna emot.

SYRIENS KATASTROF och flyktingströmmarna därifrån har slagit ned som en bomb i regionen – och i europeiska länders inrikespolitik! EU:s, och Sveriges, stora iver att bedriva Mellanösternpolitik har kylts av på ett dramatiskt sätt. Mellanöstern, och framförallt palestinierna, var fram till dess en spännande och inspirerande hjärtesak för miljoner européer. Idag, efter sju år av permanent kris och blodbad i länderna runt Israel-Palestina – har Palestinafrågan bleknat och mist sin aura av angelägenhet. Utrikesdepartement, redaktioner, opinioner och tv-tittare – alla är de tröttkörda. Mellanöstern och palestinierna är inte längre en stimulerande utmaning för goda

européer, utan plågsam och upprivande inrikespolitik. Palestiniernas behov av diplomatiskt stöd är mer akut än på länge, men det finns varken personal, engagemang eller ork över till dem när Europa självt blir en kriszon.

Detta är en spektakulär förändring. 2002 fanns det fler internationella utrikeskorrespondenter mellan Betlehem och Ramallah – ett avstånd på 25 kilometer – än i hela Latinamerika mellan Rio Grande och Eldslandet. På kartan över Sveriges utrikesrapportering var Israel-Palestina en bra bit in på 2000-talet lika stort som USA.

Jag åker runt på Västbanken som jag alltid gjort, någon dag i veckan. Jag stöter ibland på Ohad Hemo från Israels TV 2,

De mörka årens stora vinnare: Benjamin Netanyahu. FOTO: RONEN ZVULUN/TT

och Dana Ben Shimon från Israels TV 1. Men jag har inte sett någon internationell kollega på år och dag. Inte ens under rafflande moment i palestinsk politik. För att full-

Men jag har inte sett någon internationell kollega på år och dag. Inte ens under rafflande moment i palestinsk politik.

borda palestiniernas nederlag så har de nu fått en amerikansk president till motståndare. Det har ofta hetat att USA alltid står vid Israels sida, vad det än hittar på. Inget är felaktigare. USA satte gränserna för vad israeliska bosättare och nationalistpolitiker kunde tillåta sig. Varje morgon studerade amerikanska experter satellitbilder från de ockuperade områdena, och ambassaden i Tel Aviv eller konsulatet i Jerusalem protesterade omedelbart mot försök till smygkolonisering på palestinsk mark. Idag är den amerikanske ambassadören en judisk bosättare av det mest extrema slaget. Också för övrigt har presidenten givit ansvaret för sin Palestinapolitik till släktingar och bekanta som vet mindre om konflikten än en normalintresserad tidningsläsare. Eventuella protester är få och försynta.

Förr, då israeliska styrkor – i enlighet med principen att förhindra utveckling och investeringar i C-området – förstörde skolor och solenergianläggningar som >>

Gaza: ingen framtid, inget liv.

FOTO: MOMEN FAIZ/GETTY IMAGES

EU donerat till beduiner och andra husvilliga araber, så följde resoluta protester från Bryssel. Inte längre. Israel har, tack vare kampen mot terrorismen, blivit ett mycket viktigare land för europeiska länder än vad det var förr. Underrättelsesamarbetet sker i det fördolda, men det ger diplomatisk avkastning. Ett trettioårigt IS-attacker – och en stor iransk terroraktion häromveckan – har avstyrats efter tips från Israel. När Angela Merkel landade i Israel den 4 oktober var detta allt som återstod av hennes rediga klarspråk från förr om åren: ”Vi har viss kritik mot Israels agerande på palestinska områden.”

När stormakterna gjorde upp med Iran 2015 om frysning av dess kärnenergiopro-

gram så insisterade västliga ledare och experter på att detta var ett effektivt avtal – ja det enda avtal Iran skulle kunna tänkas ingå! De lät som talesmän för Iran. Sällan har så många initierade personer yttrat sig så unisont och så passionerat mot bättre vetande. Avtalet omfattar varken Irans massiva satsning på långskjutande ballistiska missiler eller dess sponsring av terrorism i nästan alla regionens stater. Och allra mest kuriöst: det accepterar att Iran efter ett femtonårigt moratorium trots allt kunde skaffa sig kärnvapen.

Ett strängare avtal med permanenta konsekvenser var inte alls omöjligt. Iran förhandlade ju därför att dess högste ledare, länge benhård motståndare till alla kompromisser, övertygats av sina ekonomer om att kärnenergiprogrammet äventyrade regimen. Ekonomin var på fallrepet. Men väst, som alltid numera, var otåligt och kortsiktigt. President Obama ville markera en milstolpe innan han lämnade sin post – för att kompensera för den glanslösa hanteringen av Syrien, och för de bågiga ambitiösa Palestinainitiativ som Netanyahu torpederat för honom.

Donald Trumps beslut att syna den iranska regimens kort kan tjäna freden i

Donald Trumps beslut att syna den iranska regimens kort kan tjäna freden i regionen på lång sikt.

Man ville bli kvitt Qadhafi, men blev kvitt Libyen.

FOTO: ALAMY

regionen på lång sikt. Ett Mellanöstern förskonat från Irans missiler, från dess statsfinansierade terrorligor och dess kärnvapen skulle hastigt kunna sänka sina militärutgifter och återföra uppmärksamheten till Palestinakonflikten, som inte kan lösas utan uppmärksamhet.

Men Trump har knappast begripit hur hårda tag som kommer att behövas för att få den iranska regimen på knä. Det skall bli verkligt intressant och se hur Iran kommer att reagera när de tyngre sanktionerna träder i kraft i november. Revolutionsgardet, som sitter vid köttgrytorna både under goda och dåliga tider, hotar att höja insatsen, spärra av Hormuz och Bab al-Mandeb och stöta oljenäringen i kris. Den högste ledaren har goda skäl att förhindra det – att konfrontera USA:s styrkor i området är farligare för regimen än att återgå till förhandlingsbordet. Men saudiernas bestialiska och klumpiga mord i Istanbul på journalisten Jamal Khashoggi komplicerar strategin för dem som hoppas tvinga Iran på knä genom att lamslå dess oljeexport. Enligt Trumps planer skulle Riyadh kompensera världsmarknaden för den uteblivna iranska oljan och hindra oljepriset att skjuta i höjden. För att detta skall ske måste USA skrinlägga alla planer på att straffa och fördöma sauderna. Trump verkar redo att förlåta och stryka ett streck över ildådet, men om demokraterna tar över kongressen i november kan sakerna hamna i annat ljus.

SOMMAREN 1982, under det första Libanonkriget, förstörde Israels nya amerikanska F-15- och F-16-plan Syriens Sovjetbyggda luftförsvar. De sköt på några dagar ned 87 syrisk stridsflygplan som skickats att försvara luftvärnsramperna. Det var en svidande nesa för Sovjetunionen och dess militärindustrier – och en kuslig tankeställare: De luftvärnsbatterier som först misslyckats med att skjuta ned de israeliska planen, och sedan slagits ut för gott, var av samma typ som stod uppradade utmed kalla krigsfronten i Europa. Utan luftunderstöd var de syrisk marktrupperna i Bekaadalen

Tahrirtorget i Kairo: den arabiska våren övergick snart i brand.

FOTO:REPORTERS/TT

Aleppo.

FOTO: LARS PEHRSON/TT

utlämnade åt de israeliska planen. I fiaskot låg också en utrikespolitisk risk. Den syriske försvarsministern för till Moskva och klagade högljutt över den dåliga utrustningen. Bara några år tidigare hade den viktigaste Sovjetklienten, Egypten, bytt sida och gått över till amerikanska vapen.

I Kreml beslöt man att snarast placera ut den allra nyaste versionen av luftvärnsroboten S-200 i den syrisk delen av Bekaadalen. Syrien var det första land i världen utanför Sovjetunionen som anför-

prestige och ryska vapensystem tål inte fler sådana förödmjukelser. I över tre år har Israel bombarderat hundratals mål i Syrien, framförallt iranska. Ryssland har accepterat detta – den som vill inrätta sitt eget flygvapen permanent i Syrien har inget val. Men de senaste operationerna har skett alldeles inpå den ryska flygbasen i Khmeimim utanför Latakia, eftersom Iran – just därför – valt att skicka utrustning till Hizbollahmilisen den vägen.

Efter det ryska spaningsplanets krasch

FÖR FÖRSTA GÅNGEN på mycket länge, och tämligen oväntat, har en grupp palestinier skaffat sig ett taktiskt överläge visavi Israel. Hamas i Gaza ställer Israel inför ultimatum: krig eller normalisering. Gazaborna, som inte älskar Hamas, är redo för krig. De har inga arbeten, förpestat vatten, några timmar el om dygnet, inga liv, ingen framtid och ingenting att förlora. Hamas erbjuder sedan ett halvår Israel en lång vapenvila där samhällena i södra Israel får lugn och där Gaza öppnas för all handel, kanske via en hamn på egyptiskt område. Avtalet är redan färdigt, förmedlat av Egypten och FN, men Netanyahu tvekar. Han har mycket att vinna på att göra upp med Hamas, men det finns flera krux: Dels motståndet från den palestinske presidenten Mahmud Abbas i Ramallah, som yrkar på att endast han har rätt att ingå avtal med Israel, dels motståndet från koalitionens små extremistpartier, försvarsminister Avigdor Lieberman och parti Israel vårt hem och utbildningsminister Naftali Bennetts Det judiska hemmet (en gång ett humanistiskt parti lett av tyska intellektuella; idag bosättarnas parti).

BÅDE BENNETT OCH Lieberman har sin strategi inför 2019 års val klar: De kommer att attackera Netanyahu för tvekhågsenhet och blödighet. De skulle gnugga händerna av förtjusning om Netanyahu trots deras protester drev igenom ett avtal med Hamas. »

Hamas i Gaza ställer Israel inför ultimatum: krig eller normalisering. Gazaborna, som inte älskar Hamas, är redo för krig.

troddes detta system. S-200 blev en hård nöt att knäcka för israelerna, men i takt med den teknologiska utvecklingen – och det teknologiska stillaståendet i Syrien – har de israeliska planerna återtagit sitt obestridda luftherravälde. S-200 är fortfarande det bästa Syrien har att kasta fram mot yttre hot. Häromvekan, i ett försök att träffa israeliska plan som redan återvänt till sin bas, träffade en skur S-200-missiler ett ryskt spaningsplan ovanför Latakia i Syrien.

Effekten var densamma som 1982: Rysk

hamnade sakerna i ny dager. Moskva riktade härresande och påhittade anklagelser mot Israel och beslöt utrusta Syrien med det nyare luftvärnssystemet S-300. Det skall bli mycket spännande att se hur Netanyahu reagerar på den höjda ryska insatsen. Attackerna i Syrien syftar oftast till att stoppa utrustning till fabriker som Iran bygger i Libanon för att förvandla Hizbollahs "dumma" missiler till "smarta", något Netanyahu beskriver som ett överhängande hot. Blåser han av attackerna gör han en slät figur bland nationalistväljare.

HAMAS FORTSÄTTER ATT psyka israelerna med brandbomber, raketer och massdemonstrationer utmed gränsen, samtidigt som de hemliga förhandlingarna med Israel fortsätter i Kairo. Den israeliska allmänheten, i synnerhet samhällena in på Gaza, kräver hårda tag mot terrorismen. Netanyahu vill absolut inte gå i krig, men Hamas har gjort klart att det inte kommer att ge honom lugn gratis. Endera dan måste han bestämma sig.

Ett nytt krig blir som alltid en hasard. Tusen döda palestinier? Hur många döda israeliska soldater? Hur många raketer mot israeliska storstäder? Hur kommer omvärlden, EU, Sverige, att reagera på tusen döda? Tiderna har som sagt förändrats. Palestinierna kan inte längre ta för givet att Europa – och ännu mindre Trump – kommer att lägga allt annat åt sidan för deras skull.

Till sist, i denna rapsodiska revy, måste vi nämna ännu ett gammalt Mellanösteraxiom som är i gungning. Israel är fortfarande regionens enda demokrati, men frågan är hur länge. Sen valet 2015 pågår en målmedveten och mycket framgångsrik kampanj mot systemet, driven uppifrån. Det är framförallt på tre fronter som demokratin är under attack: den fria pressen, rättssystemet och de mänskliga rättigheterna. Bosätternas parti, som behärskar utbildnings- och justitiedepartementet, har fått mycket gjort. Israel har inget överhus som kan stoppa tokig lagstiftning. Presidenten kan inte heller blockera lagar genom att vägra skriva under dem.

Garanten för de grundläggande friheterna har varit Högsta domstolen, som blivit världsberömd för sin självständighet och sitt kurage. Fem av HD:s femton medlemmar har bytts ut mot domare som står högnationalismen nära, och justitieminister Ayelet Shaked räknar med att inom tre år ha "neutraliserat" den ansedda församlingen. Lika framgångsrik är regeringen när det gäller att de-legitimera och kriminalisera fredsrörelsen och dess olika organisationer. De är portförbudna i israeliska skolor, trakasseras av skattemyndigheterna och de framställs systematiskt som en femte kolonn, hyrd av främmande makter för att stöta dolken i folkets rygg. Vi känner igen alltihop från Ryssland, Polen, Ungern och Turkiet – men de länderna har ju aldrig varit några riktiga demokratier. Israel är möjligtvis den enda demokrati som förstörts utan någon statskupp sen Weimarrepubliken. En kollega påpekar att Venezuela är ett annat exempel. Hursomhelst: Mellanöstern må ha tumlats om 180 grader, men det behåller sin rang som jordens ledande leverantör av dåliga nyheter. ✨

Christian Sonesson
i Staffanstorps.

FOTO: CHRISTIAN ÖRNBERG

POLITIK

Skåne ligger före

Sveriges politiska centrum förskjuts alltmer högerut och mot Skåne där Sverigedemokraterna och Moderaterna börjat samarbeta. Det kan på sikt öppna för en nationell relation mellan borgerliga politiker och Sverigedemokraterna, skriver **Svend Dahl**.

I DRYGT TIO ÅRS TID har jag druckit kaffe på det italienska kaféet i korsningen mellan Högalidsgatan och Pålundsgatan på Södermalm i Stockholm. Det är här den progressivt liberala svenska självbilden levs och formas. När min son var liten och vi tillbringade dagarna i parken nedanför Högalidskyrkan hörde det inte till ovanligheterna att internationella tv-team dök upp på jakt efter jämställda svenska pappor att intervjua.

Under de tio år då jag återkommande fikade, tjuvlyssnat på gästerna och skrivit en och annan text på kaféet har det skett en markant politisk förskjutning vänsterut sett till hur väljarna i denna del av Stockholm röstar. En rörelse som inträffat parallellt med att bostadsrättspriserna på samma adresser kommit att bli bland de högsta i Stockholm. I valen 2006 och 2010 röstade närmare 50 procent av väljarna i valdistriktet kring Högalidsparken på de fyra borgerliga partierna – lägre än på andra ställen i Stockholms innerstad, men heller inte anmärkningsvärt låga siffror. I riksdagsvalet i september hade andelen alliansväljare i valdistriktet Högalid 19 fallit till 36,9 procent.

Medan tillbakagången för de borgerliga partierna på nationell nivå till stor del handlar om framgångar för Sverigedemokraterna förblir SD, med lite drygt 5 procent av väljarna, en relativt marginell företeelse i dessa delar av Stockholm. De stora vinnarna återfinns istället till vänster. 2010 röstade 15,9 procent av väljarna i kvarteret på Socialdemokraterna och 8,7 på Vänsterpartiet. I år var andelen 23,8 respektive 17 procent. Lägg till detta Miljöpartiets 15,5 och det blir en kraftig vänstermajoritet. Vart och ett av de rödgröna partierna var dessutom större än Moderaterna, som så sent som 2014 var största parti tätt följt av Miljöpartiet.

BLAND DE MEST anmärkningsvärda siffrorna i årets riksdagsval återfanns Socialdemokraternas framgångar i Stockholms stad. Medan Socialdemokraternas resultatcolumn fylldes av stora tillbakagångar i både traditionella S-fästen och bland LO-väljare noterade partiet sin största framgång, en uppgång på 2,16 procentenheter, i Stockholms stad. I Högalid 19 var uppgången ännu större, 7,2 procentenheter.

Om det inte varit för välbeställda innerstadsbor hade Socialdemokraternas

tillbakagång kort sagt blivit betydligt större. För ett parti vars livsnerv är banden till LO och höger-vänster-konflikten rymmer dessa valresultat en enorm sprängkraft.

För det tycks inte vara önskan om klassisk socialdemokratisk politik som fick väljarna i Stockholms innerstad att välja S-valsedeln, utan värderingskamp riktad mot Sverigedemokraterna. För en grupp väljare framstod Socialdemokraterna som den främsta garanten för att undvika Sverigedemokratiskt inflytande över politiken.

Att Socialdemokraterna går framåt i Stockholms innerstad och i närförorter söder om stan, där Vänsterpartiet och Miljöpartiet sedan tidigare är mycket starka, stämmer in i ett internationellt mönster där den politiska vänsterns kärna återfinns bland välutbildade storstadsbor snarare än i den traditionella arbetarklassen. En röst på ett parti till vänster har blivit en värderings- och identitetsmarkör i politikens GAL-TAN-dimension lika mycket, eller rentav mer, än en önskan om socialistisk politik. Eller som den socialdemokratiska debattören Daniel Suhonen nyligen beskrev saken, handlar det om en utveckling "där de som redan har allt också kan unna sig progressivitet" (*Dagens Samhälle* 4/10).

FRAMVÄXTEN AV ETT urbant livsstilsliberalt vänsterblock är även intressant att sätta i relation till Centerpartiets framgångar bland väljarna i Stockholm. Framgången med 4,2 procentenheter i riksdagsvalet låg en bra bit över framgångarna nationellt och partiet är idag med ett valresultat på 9,07 procent något starkare i Stockholms stad än i riket som helhet. I valdistriktet Högalid 19 blev stödet för Centerpartiet hela 11,4 procent.

Centerväljarna ger uttryck för en betydligt radikalare syn på politikens uppgift än den som återfinns hos andra borgerliga väljare.

Det råder inga tvivel om att Centerpartiet sett till många sakpolitiska ställningstaganden hör hemma till höger i politiken. Samtidigt har partiets profilering de senaste åren nästan uteslutande skett i GAL-TAN-dimensionen. Undersökningarna som opinionsanalytikern Markus Uvell lät göra för sin bok *Bakslaget* (Tim-

bro, 2018) visar dessutom att C-väljarna sett till många övergripande värderingsfrågor skiljer ut sig från de andra borgerliga partiernas väljare. Centerväljarna ger uttryck för en betydligt radikalare syn på politikens uppgift än den som återfinns hos andra borgerliga väljare. I betydligt lägre utsträckning instämmer Annie Lööfs väljare exempelvis i påståendet att "politikens uppgift är att lösa praktiska problem i människors vardag, inte att tala om för medborgarna hur de ska leva".

Hur Centerpartiet förvaltar denna nya väljarbas är en långsiktigt avgörande fråga. Många av de nya centerväljarna har lockats av den liberala migrationspolitiken och Annie Lööfs ambition att framstå som Jimmie Åkessons motpol. Med tanke på hur Sverigedemokraterna lutar åt höger i stora delar av den ekonomiska politiken ställer det förr eller senare Centerpartiet inför frågan om man ska prioritera sin position i höger-vänster-konflikten eller om man ska välja den gemenskap i GAL-TAN-dimensionen som tycks finnas mellan de egna väljarna och de urbana vänsterväljarna.

MÅNGA SKULLE ARGUMENTERA för att det givet partiets historia och självbild vore mer sannolikt om det var Liberalerna som friger sig från den borgerliga gemenskapen och istället försökte inta en position liknande det danska socialliberala partiet Radikale Venstres, och ingå i vänsterregeringar som man påverkar i liberal riktning i den ekonomiska politiken. Väljarbasens värderingar och den starka profileringen i GAL-TAN-dimensionen gör det emellertid minst lika sannolikt att det är Centerpartiet som på sikt kan komma att inta en sådan position.

Samtidigt som de politiska partierna för fyra år sedan var upptagna med att yrvaket inse att Sverige inte kretsade kring Södermalm – och att det var Sverigedemokraterna och inte Feministiskt initiativ som samlade 13 procent av rösterna – gav en bekant, som då arbetade som lokaltidningsjournalist i Skåne, mig rådet att åka till Svedala två mil sydöst om Malmö. "Om du vill se Sveriges politiska framtid är det där du hittar den", sa hon.

I riksdagsvalet 2014 hade Moderaterna, Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna blivit jännstora med en fjärdedel av rösterna och det krävdes varken lång tid eller många koppar kaffe innan jag hittade de som talade öppet om varför de röstade på det parti som i Stockholm beskrevs som oberörbart. I Svedala var det redan då självklart, och föga dramatiskt, att ha en granne eller en släkting som gillade Jimmie Åkesson.

I valet i september var Svedala en av många skånska kommuner där Sveri-

gedemokraterna blev största parti i riksdagsvalet. 31,5 procent av väljarna röstade på SD, medan Moderaterna och Socialdemokraterna fick stöd av 22,6 respektive 21,9 av väljarna. Den politiska utvecklingen i Svedala skulle närmast kunna beskrivas som en inverterad version av den vid Hornstull. Från jännstarka block i början av 2000-talet till en situation där det finns en kraftigt högerlutande majoritet.

DENNA UTVECKLING märks även i många kommunalval runt om i Skåne. Hur borgerliga politiker, och då kanske framförallt moderater, förmår använda sig av dessa högermajoriteter blir en av nyckelfrågorna i svensk politik de kommande åren. Det handlar givetvis om att riksdagen till sin sammansättning blivit alltmer lik ett skånskt kommunfullmäktige, men också om att Skåne i fråga om Sverigedemokraternas väljarstöd hittills har legat minst en mandatperiod före resten av landet.

Därför blir det mycket intressant att de kommande åren följa politiker som Malmömoderaternas ledare Torbjörn Tegnhammar och hans kollega i Staffanstorps, Christian Sonesson, som båda öppnat för att samarbeta med Sverigedemokraterna. Samma sak gäller det politiska styret i Hörby där Moderaterna medverkat till att Sverigedemokraterna, som blev största parti i valet, för första gången får en post som kommunstyrelsens ordförande.

Lyckas borgerliga partier i Skåne skapa stabila styren som på olika sätt inkluderar Sverigedemokraterna och klarar av att leverera sakpolitiska resultat, kommer det på sikt även att sänka trösklarna på nationell nivå. I längden är det inte osannolikt att det öppnar för en relation mellan de borgerliga partierna och Sverigedemokraterna liknande den mellan Dansk Folkeparti och de danska borgerliga regeringarna.

Vid Högalidsparken och i den skånska kommunpolitiken skymtar konturerna av ett nytt politiskt landskap. På ena sidan står medieföraren och art directorn som känner att lite högre skatt inte är något att bry sig om så länge man står på rätt sida av Jimmie Åkesson. På andra sidan byggjobbaren och småföretagaren som undrar varför så många sossar och borgare verkar tycka att alla borde leva liv som människor på Södermalm.

SANNOLIKT HAR VI bara sett början på denna utveckling där storstäderna, och några universitetsorter, kommer att domineras av en i livsstilsliberala frågor högupprofilerad vänster, medan resten av landet får en allt tydligare konservativ prägel.

Kaffet är urdrucket. Platsen jag en gång brukade kalla för hemma känns politiskt alltmer avlägsen. ✨

Kerstin
Hesselgren.

FOTO: TT

HISTORIA

Rätt merit men fel kön

Kvinnor gavs tillträde till högre studier år 1873. Men först dryga sjuttio år senare fick de fullständig rätt till högre tjänster i staten. I den politiska debatten användes kvinnans särskilda egenskaper som argument av både reformförespråkare och motståndare, skriver

Amelia Möller Andréewitch.

FÖR NÄSTAN HUNDRAFEMTIO år sedan fick svenska kvinnor rätt att studera vid universiteten men när väl dessa dörrar slagits upp, uppenbarade sig nästa tröskel att ta sig över. I regeringsformens 28:e paragraf anno 1809 stadgades nämligen att högre statliga tjänster endast fick besättas av "...infödde svenske män".

Trots den formella kompetensen som kvinnor skaffade sig vid universiteten, hade de alltså ingen rätt att tillträda de högre statstjänsterna som de var meriterade för. Paragrafen i regeringsformen kom att hämma kvinnliga akademiker under flera decennier och först 1949 ändrades grundlagen så att kvinnors särställning upphävdes helt. Men fram till dess genomfördes flera reformer. År 1920 skedde en omredigering av den centrala paragrafen i regeringsformen som gav grundlagen en mer principiell utformning där kvinnor tillerkändes behörighet men med undantag som senare skulle fastställas i lag. Lagen som skulle lista undantagen till kvinnors behörighet till högre statstjänster

blev den så kallade behörighetslagen. Först då fick tidigare genomdrivna reformer någon större praktisk betydelse för akademikerkvinnorna.

NÄR BEHÖRIGHETSLAGEN röstades igenom år 1923 skedde det efter debatter i riksdagens båda kamrar. Det anmärkningsvärda är att kvinnors avvikande natur både användes som skäl för och emot deras behörighet. Många av reformskeptikerna hänvisar genomgående till kvinnors bristande egenskaper samt att högre statstjänster var av den beskaffenhet att de helt enkelt inte var lämpliga för kvinnor att beträda. Ledamot Hjalmar Hammar-skjöld anförde att "vad som är normalt för det ena könet är icke normalt för det andra". Även Herr Anton Wikström var av uppfattningen att kvinnan på grund av sina särskilda egenheter var mindre lämpad till högre befattningar: "Jag menar emellertid, att naturen själv har omöjliggjort genomförandet av den fulla likställigheten, fysiskt och psykiskt."

Tydligast i försvaret av kvinnors behö-

righet är Kerstin Hesselgren, den första kvinnan att väljas in i riksdagens första kammare, som uppmanar övriga ledamöter att inse att det inte är möjligt att hindra utvecklingen för kvinnans emancipation: "Dessa frågor [om kvinnans tillträde till allmänna värv] ha om och om igen kommit tillbaka med den sega styrkan hos en naturkraft, som icke låter sig hejdas av någonting." Förespråkarna för kvinnors utökade behörighet till de högre statstjänsterna argumenterade för att kompetens måste sättas framför kön i ett meritokratiskt samhälle samt att principen om könets likställighet redan hade vunnit statsmakternas erkännande i och med beslutet om kvinnlig rösträtt år 1919. Ledamot Carl Vinberg påtalade att "i verkligheten debattera vi fortfarande, huruvida kvinnan är fullt maniska eller ej".

Men flera reformförespråkare, den meritokratiska grundhållningen till trots, ansåg ändå att undantag från likställighet mellan könen var nödvändiga och även att vissa tjänster var särskilt lämpade för kvinnor. Tjänster inom slöjd och skön konst borde stå helt öppna för kvinnor, med hänsyn till deras naturliga fallenhet för dessa yrkesområden. Hänvisningar till kvinnans speciella biologiska egenskaper användes alltså både som skäl för, och emot, hennes utökade behörighet till statsämbeten. Vidare antog reformförespråkarna att de flesta kvinnor, oavsett utökad behörighet, skulle fortsätta att välja traditionella sysslor. Kvinnor förväntades inte göra anspråk på de högre ämbetena och *det i sig* var ett argument för att ge dem behörighet. Den kvinna som kvalificerat sig till eliten har gjort det just därför att hon skiljer sig från kvinnor i allmänhet. Det lilla fåtal kvinnliga akademiker som reformerna handlade om skulle knappast märkas.

SAMMANTAGET präglades den politiska debatten av en uppfattning om könets olikheter och gemensamt för riksdagsledamöterna var framförallt övertygelsen om kvinnans avvikande natur. Huruvida detta var ett argument *för* eller *emot* utökad behörighet, berodde på vilken sida av debatten man befann sig på. Reformförespråkarna bidrog alltså till föreställningen om kvinnor som bärare av speciella egenskaper som ledde till att debatten kom att handla om kvinnors förutsättningar, snarare än om demokratiska principer. Eftersom likställighet mellan könen inte kunde upprätthållas fullt ut kom behörighetsfrågan under lång tid att handla om vilka undantag som skulle göras för kvinnors behörighet, snarare än om principen om kvinnors och mäns lika rättigheter. ✨

I korthet

Men vad är freden värd?

Det är inte alls konstigt att Sydkoreas president Moon Jae-in är beredd att offra mycket, både i politiskt kapital och ekonomiska resurser, för fred med Nordkorea. Invånarna i båda länderna är trötta på att leva under ett skiftande men latent krigshot. De har visserligen utvecklats åt så olika håll sedan Koreahalvön delades 1948 att de på många sätt är varandras motsatser, men samtidigt finns en stark historisk, kulturell och inte minst geografisk gemenskap. Här i Seoul var gatubilden fylld av affischer och vimplar under Moon Jae-ins och Kim Jong-uns toppmöte förra månaden, med budskap som firade framstegen för fred och återförening.

Men hur mycket är det egentligen rimligt att offra för freden? Frågan har inget tydligt svar, men Sydkorea har redan gått långt. I början av oktober släppte Sydkoreas försvarsdepartement nya officiella beskrivningar av Nordkoreas väpnade angrepp i zonen vid Sydkoreas nordvästra gräns mot Nordkorea. Sänkningen av det sydkoreanska stridsfartyget Cheonan i mars 2010, och bombningen av Yeonpyeong-ön i november samma år, beskrivs nu i det officiella nyspråket som "olyckshändelser", snarare än medvetna nordkoreanska attacker, vilket alla bevis hittills pekat på att de faktiskt var.

Det tycks knappast finnas någon hejd på

den sydkoreanske presidentens offentliga lovord till Nordkoreas diktator Kim Jong-un, och både Sydkorea och USA har varit tydliga med att frågan om mänskliga rättigheter i Nordkorea får hamna i skuggan av förhandlingarna med Nordkorea. Den sydkoreanska staten har gjort kraftiga nedskärningar i stödet till organisationer som arbetar för mänskliga rättigheter i Nordkorea, och hindrar aktivister från att skicka ballonger med information från omvärlden till Nordkorea.

Ingen vill riskera att stöta sig med Kim Jong-un. I sin strävan efter diplomatiska framgångar ger både USA och Sydkorea sitt implicita erkännande av Nordkoreas diktatur, där människorättsbrott inte alls är några olycksfall i arbetet, utan en fundamental del av samhällssystemet. Fortfarande beräknas över hundratusen nordkoreaner hållas fängslade under slavliknande förhållanden i landets arbetsläger för politiska brottslingar. Minsta kritik mot ledarskapet kan leda till livstid i arbetsläger, eller värre. Offentliga avrättningar sker regelbundet av personer för brott som försäljning av sydkoreanska tv-serier. Så fungerar det nordkoreanska systemet. Hela samhällsapparaten är uppbyggd för att säkra ledarskapets kontroll.

Samtidigt finns mycket som tyder på att regimen faktiskt svarar på internationell

Kim Jong-un och Moon Jae-in.

kritik. Enligt vissa uppgifter inifrån Nordkorea – omöjliga att bekräfta – har regimen släppt ett väsentligt antal fångar från arbetslägren och minskat lägrens storlek i flera omgångar bland annat just till följd av internationell uppmärksamhet och kritik.

Kanske är det omöjligt att förhandla med Nordkorea utan att tumma på principerna. Men Sydkorea närmar sig främst Nordkoreas stat och elit, och ignorerar landets många svaga och förtryckta. Historiens dom riskerar att bli hård.

Benjamin Katzeff Silberstein

ETT FOLK AV NEJSÄGARE

Vad utmärker en britt? Efter fem år i London på *Financial Times* och nu på väg tillbaka till USA hade amerikanen Robert Armstrong slutligen läget klart för sig: "The British are a pain in the ass. Or arse, if you will."

Deras envishet och ovilja att ta order närmar sig det otillståndigas gräns. Men när man väl inser detta faktum blir kulturen, språket, politiken och de sociala koderna betydligt lättare att tränga igenom.

Armstrong raljerade förstås men kommentarsfältet från brittiska läsare fylldes av uppmuntrande och – förstås – humoristiska utrop. Att inte falla till föga inför auktoriteter är en utmärkande del av nationalkaraktären. Något som olyckligtvis brexit bekräftar.

Utställningen "I object" på British Museum ansluter sig till Armstrongs hypotes. Och dess kurator, Ian Hislop, kan definitivt anses tala i egen sak. För en chefredaktör i *Private Eye* måste per definition säga emot

FOTO: OLIVIA HARRIS/TT

(utställningens fullständiga namn lyder också "I object: Ian Hislop's search for dissent"). Satirtidningen *Private Eye* sätter en ära i att rycka bort mattan under alla auktoriteter och har i över femtio år drivit med etablissemang och överhet. Den kan också stoltsera med ett antal scoops – och dithörande ärekränkings- och tryckfrihetsmål – som bekräftar

positionen som en av landets viktigaste och mest orädda publikationer.

Hislop har gått till British Museums ansenliga samlingar och presenterar hundra objekt: alltifrån graffiti på babyloniska stentavlor till *pussyhats*. Det är alltså inte fråga om att satir och uppror skulle vara en renodlad brittisk föreställning.

Utpräglad brittisk är däremot toleransen mot det avvikande: sympatin för *the underdog*. Eller har varit. En bekant berättade om hur han genom några oförsiktiga formuleringar på nolltid lyckades tömma ett helt vardagsrum. En annan om hur en gammal vänskap som sades upp efter en principdiskussion om brexit.

Allt detta är förstås värt att driva med. Förhoppningsvis finns det också några som ser humorn i det hela.

Mats Wiklund

Av Johan
Frostegård

Utan etik och ansvar

Både personal och patienter lider under en sjukvård dominerad av byråkrati och konsulter. Systemet både måste och kan bytas ut.

Det finns stora problem i svensk sjukvård. De sämst ställda far illa och byråkratin har ökat oavbrutet och på ett spektakulärt sätt under lång tid. Patienter ligger i korridorerna på akutsjukhusen och många är över 85 år. Och de ligger där på britsar länge, ibland i dygn och får knappt någon ordentlig mat. Köer till cancervården är långa, på sina håll oacceptabelt långa. Psykiatrin, och då inte minst barn och ungdomspsykiatrin, går likaledes på knäna, med långa väntetider. Problemen kan beskrivas som att svensk sjukvård i första hand ser till de patienter som har det bättre och inte till de sämst ställda.

Med detta sagt, så måste man förstås komma ihåg att stora framsteg har skett och sker, när det gäller möjligheterna att förbättra behandling och omhändertagande. Men dessa framsteg kommer med stor sannolikhet att fortsätta och göra sjukvården ännu dyrare än idag, dels därför att efterfrågan ökar, dels därför att behandlingarna blir allt dyrare. Ytterligare ett problem

är att produktiviteten inte ökar eller ens kan öka inom sjukvården som den gör inom många andra sektorer.

I flera decennier har ledande politiker, ekonomer, sjukvårdsaktivister och inte minst allehanda konsulter, oftast utan någon praktisk erfarenhet av sjukvård men med hög kapacitet att skicka saltade fakturor till landstingen drivit en linje som lett till att professionens, framförallt läkarnas, makt och inflytande minskat. Samtidigt har byråkraterna ökat dramatiskt. Läkare ägnar väldigt mycket tid åt dokumentation och träffar färre patienter än i jämförbara länder. Blanketter och uppgifter av alla de slag tar alltmer tid från patientarbetet. Riskkapitalister tar hem stora vinster utan att ens ta några nämnvärda risker.

Läkaretiken är inget sjukvårdens nya makt-havare fäster någon större vikt vid sedan man infört diffus värdegrund, som modefilosofi. Inte att undra på att mängden läkare förbluffad upptäcker att kring läkar-patientmötet, som är det centrala i all sjukvård, har en väldig överbyggnad tillskapats, och därför överväger möjligheten att helt diskret krypa ut från det lilla kvarstående utrymmet och låta överbyggnaden klara sig själv

Johan Frostegård är professor i medicin vid Karolinska institutet, samt överläkare. Han är även fil kand i ekonomisk historia.

FOTO: JOHNÉR

bäst den kan. Hyrläkare eller nätläkare kan man ju alltid bli i väntan på bättre tider.

Ekonomiska teorier med stark inriktning på marknadslösningar har stormat in i sjukvården. Inte i form av privatpraktiserande läkare som tagit hand om och tagit betalt av sina patienter utan genom ekonomiska, ekonomistiska skulle många säga, styrsystem, där en jättelik organisation försöker imitera en marknad. Jag tänker då på införandet av *new public management*, NPM: ett industriellt processtänkande i en verksamhet som varit professionsstyrd, och där både stolthet och plikt känsla varit något centralt och där läkaretiken betydde något. Vad sker stort, sker tyst, brukar det heta, och så är det med NPM, som infördes i Sverige i stort sett utan debatt. Tanken var alltså att simulera en marknad eftersom man utifrån populär ekonomisk teori ansåg att marknadslösningar alltid är överlägsna andra lösningar. Många hade heller inget emot att man med NPM kunde få bukt med den besvärliga professionaliteten hos läkare och andra. Men NPM leder inte till en marknad, utan till en byråkratisk konstruktion, styrd uppifrån.

Sjukvården försöker införa en vidareutveckling av NPM som kallas värdebaserad vård, inte minst på Nya Karolinska sjukhuset, NKS. Vården ska omorganiseras enligt nya principer som visserligen är i linje med NPM men där andra saker mäts i form av något som kallas värde för patienten. Istället för det röriga system som utvecklats inom NPM, i olika varianter där man får betalt för processer, insatser, ingrepp, diagnoser eller rent av patientbesök – i olika proportioner och varianter där alla bär på olika inbyggda problem, så får man betalt för hur mycket värde man producerar för patienten. Detta värde är mycket svårt att mäta, bland annat därför att diagnoser ofta är ludiga, tójbara och diagnosen fortfarande är central. Diagnosen har blivit något av en industriprodukt, men läkare vet att diagnoser mest är ett arbetsredskap. De är föränderliga och man kan till och med diskutera huruvida verkligheten existerar. Patienterna finns däremot. I praktiken är värdebaserad vård ett sätt att marknadsanpassa vården av de sämst ställda patienterna, förmodligen också en förberedelse för nya affärsidéer.

Genom att alltmer industrialisera sjukvården och inrikta sig på vad som kallas patientflöden slås de traditionella klinikerna, som på NKS, sönder kring vilka den slutna sjukvården kretsat under lång tid och där både yrkesstolthet, specialistkunskaper och specialistutbildning, samt professionalitet haft sin självklara och centrala position. Detta styrsystem införs ovanifrån, i stort sett vetenskapligt oprövat och med föga stöd från professionen.

Hur har det kunnat bli så här? Jag skulle vilja diskutera möjligheten att det har med gängse nationalekonomisk teori att göra och att evolutionära faktorer inte tillräckligt vägts in i. Just inom sjukvården har denna brist blivit extra tydlig.

Ännu spelar antaganden om att människan är ekonomiskt rationell och nyttomaximerande, en *Economic man*, en central roll i ekonomisk teori och praktisk tillämpning.

Ett annat antagande är att marknader lämnade åt sig själva tenderar att hamna i jämvikt, som om det fanns en osynlig hand, för att tala med Adam Smith. Är då människan inte ekonomiskt rationell, och finns det ingen osynlig hand i Smiths mening?

Människans ekonomiska rationalitet finns, men är begränsad. Till all lycka sker en intressant utveckling, i experimentell riktning, inom beteendekonomisk och liknande forskning och bara på något eller några decennier har vi lärt oss mer om vår rationalitets begränsningar. Genom knuffar – *nudge* heter termen på engelska – kan man förmå människor att agera så att inte fördomar, snabba beslut baserade på magkänsla som är dåliga på sikt snedvrider omdömet. Detta är gott och väl, men naggar ändå bara antagandet om *economic man* i kanten. Experiment visar för övrigt att människor, även om de förlorar på detta själva rent ekonomiskt, är med på att bestraffa folk som skor sig orättfärdigt på andra – vilket ju visar att *economic man* i bästa fall bara är en delvis sanning.

”

Problemen kan beskrivas som att svensk sjukvård i första hand ser till de patienter som har det bättre och inte till de sämst ställda.

»

”

Som tur är finns det undantag, människor som håller sig utanför hierarkierna. Vi är ju inte determinerade utan förfogar över en fri vilja.

Än värre blir det när man försöker se saken utifrån ett annat evolutionärt perspektiv. Vi är nämligen av naturen även ofta altruister. Den altruistiska ormen listar sig ofta in i det egoistiska paradiset som en verklig spelförstörare när de nationalekonomiska modellerna konfronteras med verkligheten.

Denna altruism kan vara av en mer beräknande typ, där man gör gott med en mer eller mindre medveten baktanke om återbetalning längre fram. Det finns också en mer äkta altruism, där man hjälper andra utan baktankar som sina barn och nära släktingar men det finns också mänskligt altruistiskt beteende där ens egna gener knappast kan ha ”nytta” av beteendet i den meningen att genernas spridning, de egna genernas, gynnas: Verkliga hjältar finns! Varför de finns grubblade Darwin på mycket, och han kom fram till gruppselektion som en mekanism: det naturliga urvalet skulle då i någon mån ha människor i grupper i fokus, inte bara de enskilda individerna. Detta är än idag mycket kontroversiellt, men kan förmodligen existera hos vissa djurarter, inklusive människan i vissa fall. Men här är det många som inte håller med. Selektion på individnivå får betecknas som huvudregeln för däggdjur som människan.

Ett intressant nationalekonomiskt synsätt som sällan hörs i debatten idag, väl förenligt med evolutionära resonemang, lanserades av nationalekonomen och sociologen Thorstein Veblen kring förra sekelskiftet. Hos Veblen sker mycket konsumtion som markeringar i ett socialt spel, så fort rent basala behov som mat och husrum är tillgodosedda. Han framhöll människans benägenhet för social konkurrens, där konsumtion gärna blir något symboliskt, som handlar om social hierarki, där det som konsumeras egentligen inte behövs i egentlig mening. Människan är i hög grad ett flockdjur som tenderar att inordna sig i hierarkier, och positionen i hierarkin har betydelse för det naturliga urvalet. Inte minst män har bättre chans om de befinner sig högre upp.

Som tur är finns det undantag, människor som håller sig utanför hierarkierna. Vi är ju inte determinerade utan förfogar över en fri vilja. Somliga av dem som ställer sig utanför hierarkierna är dessutom mycket begåvade utan vilka utvecklingen nog skulle avstanna.

Hur är det då med den osynliga handen? Detta var Adam Smiths klassiska argument för marknadsekonomi, där de enskildas egenintressen och giriga agerande för att tjäna pengar gynnar helheten och gruppen, som genom en osynlig hand. Här måste man förstås vara försiktig med att dra paralleller till djurvärlden: djurs rationalitet och kognitiva förmåga är trots allt begränsade jämfört med människans! Men det är ändå intressant att notera att utifrån ett evolutionärt synsätt kan man inte alls räkna med att en sådan hand är mer än ett specialfall. Darwin var väl medveten om problemet att det naturliga urvalet framförallt ser individer, även om gruppselektion alltså kunde spela en viss roll också hos honom. Individerna konkurrerar, vare sig de vill eller inte, och hur man lyckas med reproduktionen varierar,

varvid egenskaperna inom arten ändras allteftersom tiden går. I naturen finns det otaliga exempel på att det inte finns någon osynlig hand, som hålls över arter, eller ens grupper av individer och någon jämvikt behöver inte alls etableras även om detta kan hända. Enorma mängder arter har gått under och försvunnit, liksom mänskliga samhällen, stammar, grupper etc.

Vare sig vi vill det eller inte så har miljoner år av evolution gjort oss till märkligt dubbla varelser som å ena sidan kan bete sig altruistiskt, men å andra konkurrerar även inom gruppen, arten, om resurser, position, vilket i sista hand handlar om överlevnad och reproduktion. Resurser relativt andra är mycket viktigt, i allmänhet, än resurser i absoluta tal, och som bekant störs ytterst högavlönade finansmän av om andra konkurrenter och/eller vänner har ännu högre lön, även om deras egen gör dem ekonomiskt oberoende på kort tid.

Altruismen i vårt beteende slår igenom extra starkt när det handlar om de svårast sjuka och sämst ställda som inte kan ta vara på sig själva och detta gör en ren marknadsekonomi komplicerad på det fältet: det har helt enkelt aldrig varit en bra affärsidé att ta hand om de sjukaste och sämst ställda.

Tidigare människoarter har efter bästa förmåga tagit hand om dessa. Hos våra och neanderthalarnas föregångare, som förmodligen var ungefär lika intelligenta som vi är, har man genom skelettfynd kunnat konstatera att individer levte länge med skador och sjukdomar som gjort att de inte kunnat klara sig själva.

Att försöka värna de sjukaste och sämst ställda är något djupt mänskligt. En etik – och för den delen sjukvård och styrsystem – som inte tar hänsyn till denna vår mänskliga natur kommer att få svårt att fungera i praktiken.

I traditionell öppenvård med läkar-patient-mötet i centrum och utan mellanhänder finns inte mycket av social konkurrens: folk konsumerar inte sjukvård i ett socialt spel, inte heller mat och förnödenheter för den delen. Här finns också en urgammal tradition av marknadsekonomi, med privatpraktiserande läkare, som tar betalt av sina patienter på en marknad, där man förr förväntades ge en del sjukvård gratis, till fattiga.

Adam Smiths osynliga hand har alltså riktigt goda förutsättningar att fungera i sådan småskalig decentraliserad läkarverksamhet, vilken med fördel kan drivas av små läkargrupperingar. I en NPM-styrd vård däremot fungerar detta inte eftersom det inte är fråga om en marknad utan ett byråkratiskt försök att simulera en marknad.

Inslag av riskkapitalister och storföretag som dominerar vanlig läkarverksamhet ökar däremot problemen jag skissat på. Marknaden styrs då av ett fåtal aktörer där läkaretiken sätts under press ungefär som hos landstingen eftersom det är svårt att tjäna pengar på de sämst ställda patienterna och läkarnas professionalitet trängs tillbaka till förmån för nya makthavare som saknar såväl läkaretik som ansvar.

Lösningen är att läkarna själva, gärna organiserade i små enheter med några läkare i varje

Nya Karolinska sjukhuset.

FOTO: TOMAS ONEBORG/TT

enhet, mycket mer än idag får driva vanlig öppen-sjukvård på en marknad, där patienterna betalar mer själva och med inslag av obligatoriska privata försäkringar. Nivån på försäkringarna kan förstås diskuteras. Låginkomsttagare måste skyddas genom högkostnadsskydd.

Här finns flera intressanta fördelar. Ingen kan idag säga hur stor andel av BNP som borde gå till sjukvård, men det system jag föreslår skulle kunna leda till en mycket större andel, eftersom det inte hämmas av att skatteuttag trots allt är begränsade. Vi vet ju faktiskt inte hur ofta man borde springa till doktorn. Man kan också anta att placeboeffekten skulle förbättras – där doktorn är bästa botten som det hette förr när medicinerna i det stora hela var mycket mer ineffektiva än idag. Idag kan nog läkarna, tyngda av byråkrati i ett grått landstingssystem istället ofta bidra till en noceboeffekt, där psykosomatiska faktorer försämrar effekten av terapier som borde ha kunnat fungera bättre.

Läkaretiken håller emot utnyttjande av patienter som ju dessutom ofta är i underläge, dels därför att de vet mindre än doktorn, dels därför att de är oroliga för sin sjukdom. Läkaretiken måste strikt övervakas, liksom yrkeskompetensen hos specialisterna.

Istället för att försöka avskaffa hyrläkarna behöver man fråga sig varför så många läkare vill arbeta på det viset, och istället anpassa sjukhusen så att läkarna vill komma tillbaka. Ett sätt kan säkert vara att införa incitament där detta blir okomplicerat, som på akutmottagningarna, där en rejäl slant skulle locka dit även seniora och erfarna läkare. Utvecklingen med online-läkare kommer inte att kunna stoppas. Istället måste verksamheten regleras och i huvudsak bedrivas av mindre läkarledda enheter, ungefär som övrig

öppenvård, inte av stora kedjor, eller riskkapitalister och måste vara strikt underställd läkaretik och professionalitet.

De sämst ställda, de sjukaste däremot har delvis till följd av själva sjukdomarna svårt att fatta rationella och genomtänkta beslut, och här gör altruismen i vår mänskliga natur marknadssystemet ännu mer besvärligt. En fungerande marknad bygger trots allt på att människor har förmåga att någotsånär förstå vilka beslut de fattar. Det är till denna grupp skattepengarna framförallt ska gå. En konsekvens blir då att ett gemensamt icke-vinstdrivet sjukvårdssystem för de sämst ställda behöver tillskapas, och man får alltså fasa ut riskkapitalisterna i den sfären. Eftersom landstingen inte visat sig vara vuxna uppgiften måste akutsjukhusen förstatligas.

Då får vi nästa problem på halsen. Korruption och nepotism är det allra värsta i stora byråkratier. En lösning blir då att återinföra ämbetsmannansvaret som fasades ut i mitten av 1970-talet. Straffansvaret för tjänstefel avskaffades och ett betydligt mildare regelverk infördes. Själva ledningen av vården behöver återinföras till specialitetsklinikerna och till läkarna.

Mer av sjukvårdens gemensamma resurser kan frigöras dels genom omfördelning av medel från öppenvård, dels genom att byråkratin minskar och läkare och annan sjukhuspersonal kan ägna mycket mer tid med patienterna och syssla betydligt mindre med dokumentation.

De svårast sjuka tar vi hand om av djupt mänskliga och faktiskt evolutionära skäl, som handlar om altruism, att hjälpa de svaga. Det kommer aldrig att kunna bli en bra affärsidé att tjäna pengar på dem. Den största vinnare på ett system som jag här skisserar skulle vara patienten. ✿

”

Istället för att försöka avskaffa hyrläkarna behöver man fråga sig varför så många läkare vill arbeta på det viset, och istället anpassa sjukhusen så att läkarna vill komma tillbaka.

Av Axel
Odelberg

Axel Odelberg är
journalist och författare.

Med vurm för Djingis khan

Erövrarkungarna Djingis khan och Timur Lenk dominerar Mongoliets och Uzbekistans självbild. Här knådas ett nationalistiskt kitt där ett hjältemodigt förflutet sätts i centrum.

Nationalism är ett tveegat fenomen, destruktivt eller konstruktivt beroende på, men ett lika oundgängligt inslag i varje statsbygge som det kan vara ett hot mot samma konstruktion. Majoritetsnationalismen håller samman stater och får folk att gå i takt, minoriteters nationalism kan hota och splittra.

I diktatoriska länder där nationalistiska separatister stör eller har stört friden som i Xinjiang och Tibet bekämpas separatismen med tilltagande repression. Så var det även i Sovjetunionen där företeelser som kunde uppmuntra till separatism bekämpades i sin linda.

På den sovjetiska tiden var det till exempel förbjudet bland uzbekerna att hylla eller ens tala offentligt om Timur Lenk, och då inte för att han var krigsherre och imperiebyggare utan för att man fruktade att han skulle bli till en samlande nationell symbol för uzbekerna, som då kunde få för sig att försöka bryta sig ur Moskvas och kommunismens värmande björnkram.

Samma sak med mongolerna och Djingis khan. Det formellt självständiga Mongoliet blev på 1920-talet Sovjetunionens första satellitstat. Under de dryga 65 år som detta vasallförhållande varade, var det farligt att ens nämna Djingis khan i offentliga sammanhang.

Moskva fruktade den döde krigsherren som en potentiellt samlande symbol för opposition mot kommunism och Sovjetberoendet. Dessutom var det med högst behärskad glädje som ryssarna drog sig till

minnes att Djingis khans erövringståg i västerled gjorde mongolerna till herrar över Ryssland i nära trehundra år.

Moskvas inställning och grepp över Mongoliet fick särskild relief 1962, 800 år efter Djingis khans födelse. Under normala Sovjetförhållanden hade denna födelsedag förbigåtts med bestämd tystnad men nu råkade den gamle världserövrarens 800-årsdag sammanfalla i tid med konflikten som uppstått mellan de tidigare såta ideologiska vännerna Kina och Sovjet.

Det ledde till diskussioner i det mongoliska kommunistpartiets centralkommitté om vilken sida landet skulle välja i konflikten. Röster höjdes för att Mongoliet inte borde välja sida alls utan vidmakthålla goda relationer till både Sovjet och Kina, och överhuvudtaget uppträda mera suveränt än tidigare. Två av centralkommitténs medlemmar föreslog till och med att Mongoliet borde överge kommunismen och bli pluralistiskt och neutralt som ett asiatiskt Schweiz.

Centralkommitténs tre dagar långa möte på våren 1962 slutade i en stämning av nationalistisk yra. En resolution antogs om att 800-årsminnet av Djingis khans födelse skulle firas och ett jubileumsfrimärke ges ut till hans ära. Politbyråmedlemmen och centralkommitténs ordförande Tömör-Ochio föreslog även att ett monument skulle uppföras i Khentii län i nordöstra Mongoliet, i trakten för Djingis khans födelse. Några månader senare for Tömör-Ochio dit för att invigningstala.

Monumentet restes nära en liten tjärn på gränsen mellan stäpp och tajga. Det blev hiskeligt fult, gjutet i betong, fem meter högt med brutala former. Det är på alla sätt, utom ett, typiskt för det >>

”

Moskva fruktade den döde krigsherren som en potentiellt samlande symbol för opposition mot kommunism och Sovjetberoendet.

sovjetiska samhällssystem som rådde vid den tiden. Det otypiska är att monumentet alls restes. Det är det enda minnesmärke över Djingis khan som skapades under hela den sovjetiska eran och det blev kostsamt för Tömör-Ochio.

Invigningstalet blev hans sista officiella framträdande. Åter i huvudstaden Ulanbator möttes han av sina kolleger i politbyrån med premiärministern och partiordföranden Tsedenbal i spetsen. Samma potentater som nyss varit hans vänner och förbundna gav honom, på Moskvas uppmaning, sparken. Han anklagades för att ha ”promoverat barbaren”, alltså Djingis khan, och försökt så splittring mellan Mongoliet och Sovjetunionen.

Som straff skickades han till Gobi i inre exil medan jubileumsfrimärket drogs tillbaka. Bara några stycken hann komma i omlopp. De finns nu hos samlare på olika håll i världen. Monumentet i Khentii försökte regimen riva men hindrades av traktens befolkning så det finns ännu kvar.

När Mongoliet blev självständigt på riktigt efter murens fall började mongolerna excellera i dyrkan av sin främsta nationella hjälte. Djingis khan är kult och symbol för nationen. Han syns på alla sedlar, hans namn är på allas läppar. Allt från Ulanbators internationella flygplats, där han står stor staty, till hotell och vodka har uppkallats efter honom.

Den mongoliska parlamentsbyggnad som uppfördes i centrala Ulanbator under Sovjettiden, och då var arkitektoniskt lika tråkig som politiskt impotent, har sedermera genomgått en ansiktslyftning. Det tunga gravmonument, innehållande kvarlevorna av nationalhjälten Sükhbataar och kommunistpotentaten Choibalsan, som på sovjetiskt maner – tänk Leninmausoleet – dominerade planen framför parlamentsbyggnaden, är jämnat med marken.

Fasaden domineras nu av en tre stora statyer. I mitten Djingis khan med sina efterträdare, sonen

Ögodei och sonsonen Kublai khan i något mindre format, framför flyglarna. Dessa omvandlingar fick dock centralkommitténs sparkade ordföranden Tömör-Ochio aldrig uppleva. Han yxmördades på 1980-talet utan att någonsin ha fått återvända till Ulanbator. Mördaren har aldrig gripits.

Mongolernas nationella stolthet över sitt krigiska erövrarförflutna är stor och till de många statyer över Djingis khan som redan rests finns nu planer på att uppföra ännu en, större än alla andra, vilket inte vill säga lite. Den ska i så fall resas i Djingis khans födelsetrakter och finansieras med lån från Asiatiska utvecklingsbanken.

Djingis khan är central för den mongoliska självuppfattningen liksom Timur Lenk är det för den uzbekiska. Sedan Islam Karimov, Sovjetrepubliken Uzbekistans siste partichef, tvekat en stund, bestämde han sig, i likhet med de flesta andra Sovjetrepubliksledare, för självständighetslinjen och blev sålunda det just självständiga Uzbekistans första president.

Därmed tarvades också en berättelse om ett storslaget och enande nationellt förflutet. Uzbekistans historia närmast innan regionen blev Sovjetrepublik bestod av de tre inbördes stridande småkungadömena Khiva, Boukhara och Kokand. De kuvades dessutom av Ryssland under 1800-talet och var därefter bara på papperet självständiga. Det på riktigt självständiga Uzbekistan sökte ett mer gloriöst förflutet att sluta upp kring.

Svaret blev den dittills onämnbare världserövraren Tamerlane eller Timur Lenk. Hans gravmonument gick visserligen att beskåda i mausoleet Gur-i-amir i Samarkand också under den sovjetiska epoken, men några andra minnesmärken över honom fanns inte. Nu plockades han fram ur den hyschade tystnaden.

Timur Lenk föddes enligt en något osäker uppgift 1336, i staden Shakhrisabz ett knappt tiotal mil söder om Samarkand. På den tiden var

Gångbar nationalism.

FOTO: ANDERS WIKLUND/TT

Uzbekistan en del av det mongoliska imperiet. Området hade erövrats av Djingis khan ett drygt århundrade tidigare i början av 1200-talet. Men vid tiden för Timur Lenks födelse hade mongol-imperiet börjat falla isär.

Timur Lenk tillhörde en turkisk stamhövdingfamilj och lyckades i kamp med andra stamhövdingar skaffa sig kontroll över regionen lite på samma sätt som förebilden Djingis khan hade gjort i Mongoliet 150 år tidigare. Timur Lenk var inte släkt med Djingis khan, men han gifte sig med en kvinna som var khanens släkting i rakt nedstigande led. Det gav legitimitet.

Sedan han konsoliderat sin makt på hemmaplan inledde han, 1380, den gärning som gjort honom historisk. Under det kommande kvartsskötet, erövrade hans härar landet från Pamir och Tien Shan i öster till Medelhavet och Mindre Asien i väster och från Kaukasus och Aralsjön i norr till Indiska oceanen i söder. Hans strävan var att återupprätta det mongoliska imperiet, men han dog 1405 när han skulle inleda sitt erövringsåg för att inkorporera också Kina.

Timur var hänsynslös och grym. Omkring 17 miljoner människor lär ha mist livet till följd av hans erövringskrig. Men han var också en intelligent, bildad och språkkunnig person, intresserad av konst och arkitektur. Från imperiets alla hörn lockade och tvingade han hantverkare, konstnärer och arkitekter till huvudstaden Samarkand.

Flera av de byggnader som idag tjuvar turister i de gamla Sidenvägsmetropolerna Samarkand och Bukhara uppfördes under Timurs era. Så långlivade som byggnaderna blev dock inte hans imperium. Det började falla isär och utplånas snart efter hans död. Men inte minnet av honom.

Tre år efter Uzbekistans självständighetsförklaring reste Karimov det första monumentet över Timur, en mäktig ryttarstaty i huvudstaden Tasjkent, uppfört på den plats där en stor byst av Karl Marx hade tronat sedan 1968. Marx hade avlöst ett monument över Stalin från 1947. Platsen heter därtill numera Amir Temurs torg. Vem av Stalin eller Timur Lenk som har flest människoliv på sitt samvete kan man debattera. Räkningar man indirekt ansvarar vinner Marx under alla omständigheter stort.

Också i Timurs gamla huvudstad Samarkand restes snart en jättestatyt över honom. Den framställer honom som en vis gammal regent sittande på sin tron, inte långt från hans gravmonument i Gur-i-Amir. Egentligen skulle Timur ha begravts i sin födelsestad Sharisabz, där en gravkammare redan hade iordningställt, men transporten av hans döda kropp dit hade tagit för lång tid för att passa den strikta tidtabell som styr muslimska begravningar. Därför blev det Samarkand.

Till Sharisabz kom han ändå till slut som ännu en gigantisk statyt, manifesterande uzbekernas stolthet och identifikation med den siste i linjen av brutala hästburna centralasiatiska erövare som hade inletts med Attila ett knappt årtusende tidigare.

Timur Lenk.

FOTO: TT

Mongolers och uzbekers nationalistiska vurm för sina gamla erövrarkungar kan säkert te sig upprörande för liberala och avnationaliserade svenskar, men är strängt taget inte annorlunda än den kult som den svenska nationalismens fäder och konstruktörer skapade kring vikingar, Gustav II Adolf, Karl XII och stormaktstiden under förförre seklet.

Den nationalistiska svenska berättelsen är dock numera ersatt av narrativet om välfärdsstaten, moderniteten och föreställningen om Sverige som ett föredöme för all världens länder på alla tänkbara områden från miljö till moral, fenomen man kanske inte tänker på som uttryck för nationalism men som faktiskt spelar just rollen av sammanhållande kraft och källa till svensk nationell stolthet.

Det liberala Sverige är nationalistiskt intill hybrisens gräns utan att riktigt förstå det eftersom nationalsången bara hörs i idrottssammanhang. De grupper som nu skylldes för nationalism är sådana som vill återupprätta den gamla sortens nationalistiska berättelse om vikingar, hjältekungar och stormaktstid. Den sorts nationalistiskt kitt som nysjälvständiga stater som Uzbekistan och Mongoliet knådar.

Kanske kommer såväl mongoler som uzbekar i framtiden att skaffa sig mindre krigiska nationella symboler. Kanske kommer de enligt det höga svenska föredömet en dag att lyfta sina brutala historiska hjältar ur sitt sammanhang, placera deras handlande i en modern demokratisk normkontext och då strax ta avstånd. Men det är svårt att se det hända under överblickbar tid. ✿

”

Det liberala Sverige är nationalistiskt intill hybrisens gräns utan att riktigt förstå det eftersom nationalsången bara hörs i idrottssammanhang.

Professorernas oberoende inskränks genom systematisk politisk styrning. Den fria forskaren har förvandlats till en underställd tjänsteman.

Professorn som försvann

Av Inger Enkvist

”

Antalet publikationer har ökat kraftigt, men det är oklart om det vetenskapliga värdet har ökat. Var finns den akademiska friheten i den nu uppkomna situationen?

En kollega åkte för ett par år sedan tåg mellan Lund och Göteborg och kom i samtal med den unge man som satt i sätet bredvid. De pratade en stund, och sedan frågade den unge mannen vad min kollega arbetade med. Han svarade att han var professor vid Lunds universitet, varpå den unge mannen undrade: ”Kan det vara något?”

Den frågan ställer sig mer än en svensk professor. Att vara professor innebar tidigare att leva ett intellektuellt liv, där man inte maximerade sin inkomst men däremot hade frihet att organisera sitt eget arbete. Numera nämner få professorer begreppet ”akademisk frihet” utan tvärt om är det många som klagar på byråkratisk kontroll och på att tiden går åt till sammanträden, rapportskrivande, anslagssökande och utvärderingar. Det som hänt med professorernas ställning illustrerar hur byråkrati och politik trängt in på det vetenskapliga området.

ROLF HÅKANSSON, professor vid medicinska fakulteten i Lund, berättade vid ett symposium att den gyllene tiden i hans karriär var tiden fram till ungefär 1980. Professorerna var få, makten låg hos institutionscheferna, och byråkratin lyste med sin frånvaro. Varje professor disponerade lokaler, personal och resurser, och nästan all finansiering kom direkt från staten till universiteten. Sverige var världsledande på hans område. Nu är professorerna fler men maktlösa, och det har förts in begrepp och

ideal från den politiska sfären på det vetenskapliga området, där de inte hör hemma.

1960- och 1970-talen innebar en kraftig expansion av antalet studenter och också krav på att ”professorsväldet” skulle brytas. Institutionerna skulle inte styras av professorn utan av institutionsstyrelser, där studenter, teknisk och administrativ personal och olika lärarkategorier var representerade. Att ett beslut tas ”demokratiskt” betyder att det är det mest populära alternativet bland de personer som röstar men inte nödvändigtvis att det är det bästa för vetenskaplig verksamhet.

Utbildningsministern Per Unckels reform från 1993 gjorde institutionernas statsbidrag beroende av ”genomströmningen” av studenter, det vill säga antalet godkända, vilket blev inledningen till en gradvis kvalitetsförsämring, speciellt som reformen infördes samtidigt som förändringar i grundskolan och gymnasiet hade gjort att studenternas allmänna kunskapsnivå börjat sjunka. Institutionens ekonomi har sedan dess blivit det allt överskuggande samtalsämnet bland lärare och forskare.

För professorerna var emellertid utbildningsminister Carl Thams reform 1998 ett ännu större ingrepp. Den förde in jämlikhets- och jämställdhetsmål i en verksamhet som bygger på vetenskapliga meriter. Den mest kända förändringen var rätten för lektorer att befordras till professorer utan utlysning, om vederbörande hade tillräckliga meriter. Regeringen räknade själv med att antalet professorer skulle öka från 2 000 till 4 000. Att fördubbla antalet inne-

Carl Tham försvagade professorernas oberoende.

FOTO: BJÖRN KARLIN BJK/TT

havare av en viss befattning är ett sätt att minska statusen för den berörda gruppen. Dessutom tillskötts inte extra pengar, vilket betydde att professorerna av institutionerna kunde uppfattas snarare som en ekonomisk börda än som en intellektuell tillgång. Likaså inrättades speciella professurer för kvinnor och professurer i genusteori. Det fastställdes mål för rekrytering av kvinnliga professorer med hot om ekonomiska sanktioner för de lärosäten som inte uppnådde målen. Vid professorsutnämningar skulle vetenskaplig och pedagogisk merit jämföras. Pedagogisk meritering är notoriskt svårdefinierad och ger ett manöverutrymme för den som vill avvisa en sökande. Allt detta innebar ett kraftigt intrång i universitetens hävdvunna meriteringsystem. Institutionsledningen, inte professorerna själva, skulle sedan bestämma hur professorer skulle "bemännas" med forskning eller undervisning, och rätt till sabbatstermin för forskning avskaffas.

PROFESSORERNA hänvisades i allt högre grad till att söka medel för sin forskning utanför det egna universitetet samtidigt som de forskningsstiftelser som skapats av de nedlagda löntagarfonderna lades under regeringens kontroll. Detta betyder att medel ges till det som politikerna prioriterar snarare än till det som är inomvetenskapligt intressant. Professorernas självständighet både ekonomiskt och när det gäller val av forskningsfrågor har på detta sätt reducerats.

Som om detta inte vore nog, kom 2011 en "autonomireform", som genom avreg-

lering gav viss självständighet åt universitetet och högskolor. Reformen utgick ifrån att högskolorna skulle sträva efter bästa möjliga kvalitet och räknade inte med att flera decenniers politisering hade skapat lokala maktgrupper, som ville behålla en situation som gav dem inflytande. Reformen avskaffade den automatiska rätten till befördran men byggde i andra avseenden vidare på samma politik som uttrycktes i den Thamska reformen. Ordförande i universitetens styrelse skulle hämtas utifrån, rektor skulle inte vara ordförande i universitetsstyrelsen, utan både rektor och ordförande skulle utses av regeringen. I styrelserna skulle det sitta allmänrepresentanter och företrädare för studenterna förutom lärare och forskare, och lärarna sågs alltså bara som en intressegrupp bland andra. Att lärare och forskare skulle utgöra en minoritet i högskolornas ledningar kan inte tolkas på annat sätt än som ett djupt misstroende mot dem från politikerna. Många högskoleledningar beslöt att driva de avreglerade högskolorna som företag och betona "ledningsfunktionen" snarare än att bygga på kollegiala beslut, vilket varit den akademiska traditionen. När tillsättningen av professorer och lektorer skulle regleras lokalt märktes också en försvagad respekt för sakkunnigförfarandet.

RESULTATET AV allt detta är att professorer i den tidigare bemärkelsen knappt finns längre. Politikerna vill använda högskolorna som yrkesskolor och för att stimulera den regionala utvecklingen och bidra till integration och jämställdhet. Forskning-

ens kvalitet talas det sällan om. För att försvara sin position på sin högskola pressas professorer av kravet på att publicera så mycket som möjligt, eftersom prestationen mäts kvantitativt. På så sätt ökar antalet publikationer kraftigt, samtidigt som det är oklart om det vetenskapliga värdet ökar i samma mån.

Ett allvarligt problem för den vetenskapliga miljön är att det har getts politiskt stöd åt ämnen och inriktningar som har svag vetenskaplig grund. Inom humaniora och samhällsvetenskap har forskningsbidrag getts till ideologiskt inriktade studier i genusvetenskap, multikulturalism och postkolonialism. Inom vårdvetenskaper är ett liknande politiskt inflytande också tydligt. Institutioner i pedagogik inrättades uttryckligen med avsikten att stödja en viss politiskt bestämd utbildningspolitik. Man kan tala både om en allmän ideologisk påverkan och om en direkt statlig beställningsforskning som förvandlar forskaren från en oberoende intellektuell till en underställd tjänsteman som har att göra det han eller hon blir tillsagd. Numera vågar forskare mer sällan yttra sig offentligt om kontroversiella ämnen, därför att detta kan minska deras möjlighet att få forskningsmedel. Det var länge sedan man talade om universitetet som "de lärdas republik".

Det är mycket som behöver ändras. Högskolornas styrelser bör ha en klar majoritet av universitetslärare och forskare. Rektor bör vara både en erfaren lärare och en högt meriterad forskare. Professorer bör utses efter noggrant sakkunnigförfarande, där forskningsmeriterna bör gå före de pedagogiska. Professorer bör i sin tjänst tillförsäkras minst 50 procent av tiden för forskning. Forskningsstiftelser bör frigöras från staten och utse sina egna styrelser. Den dåliga nyheten är alltså att det behövs omfattande förändringar, men den goda nyheten är att våra problem är införda genom politiska beslut, och då är lösningen att ta andra beslut. **Inger Enkvist** är professor emerita vid Lunds universitets Språk- och litteraturcentrum.

TEMA

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Kontakterna mellan makthavare och allmänhet tunnas ut. Det öppnar möjligheter för populisterna till höger och vänster, vilket sätter både eliter och väljare på prov.

För den goda sakens skull

I kampen mot Sverigedemokraterna används ohederliga metoder och argument utifrån föreställningen om moralisk överlägsenhet. Hyckleriet riskerar att spela partiet och liknande rörelser i händerna.

Av Jörgen Huitfeldt

För den som tar del av eftervalsdebatten med den distans som en plats på läktaren ger kommer två gamla talesätt upp i medvetandet: *Makt går före rätt* och *Svinhugg går igen*. För en evig sanning är denna: Den som gör anspråk på moralisk överlägsenhet kan svårigen i längden bekämpa sin förment moraliskt underlägsne motståndare med metoder som i sig av många kommer att uppfattas som omoraliska: Halvlögner, överdrifter och tillskapandet av ad hoc-regler som syftar till att göra tillvaron så svår som möjligt för motståndaren.

Och ändå har nu åtskilligt av detta upphöjts till norm i kampen mot Sverigedemokraterna.

Kanske gav partiets förväntade – men delvis uteblivna – valskräll råg i ryggen åt många redaktörer, partiledare och riksdagsledamöter. En känsla av att de dryga 80 procenten som ändå röstade på ett annat parti än SD därigenom skulle ha sanktionerat detta. Risker är dock stor att de bedrar sig. För det vi har sett är aktörer som tycks beredda att kompromissa med precis de värden som de säger sig stå för. Det förefaller som att annars heliga principer kring demokratin, åsiktsfriheten och ett fördomsfritt och respektfullt bemötande av meningsmotståndare är förhandlingsbara för den goda sakens skull. Och sådant hyckleri är det få som i längden gillar – oavsett vilket parti de röstar på.

Ty vad sker när makthavare som nu upplever att deras positioner och inflytande hotas låter såväl den politiska debatten som den politiska praktiken vulgariseras och infantiliseras? Konsekvensen blir sannolikt att SD i mångas ögon framstår som de måttfulla, ja rent av som de vuxna och resonliga i jämförelse med de andra. Jimmie Åkessons mantra ”vi kan samtala med alla, samverka med alla och kompromissa med alla”, står i bjärt kontrast till de andras mer eller mindre moraliskt indignerade avståndstaganden. Detta kommer i så fall att spela det (och på sikt kanske också andra

ytterlighetspartier) i händerna. Polariseringen är sådana rörelser livsluft.

Låt oss titta lite närmare på några konkreta exempel på metoder som har använts för att upprätthålla den moraliska vallgraven mellan SD och resten av samhällets aktörer.

Vi börjar med medierna: Det är uppenbart att dessa – inte minst public service – i utfrågningar och debatter under valrörelsen har ansträngt sig för att behandla Sverigedemokraterna precis som de andra partierna. Motviljan inför partiet har snarare kommit till uttryck i diverse opinionstexter, krönikor och kändissupprop. Exemplet på dessa ”vad-ni-än-gör-rösta-inte-på-SD-texter” är otaliga. Till de mindre subtila hör Alex Schulmans krönika i Expressen, publicerad omkring två veckor före valet, illustrerad med en bild på tjänarinnan Offred från tv-serien *The Handmaid's Tale* och med följande slutkläm:

Nu vill SD omyndigförklara de kvinnor som vill göra abort mellan vecka 12 och 18. De bestämmer inte längre själva. De ska be om tillåtelse. Lägga fram sitt case. Och så ska Socialstyrelsen granska och komma med ett beslut. Deras liv och framtid ligger i händerna på någon annan. Så ser framtiden ut med SD vid makten. En överhet som kontrollerar kvinnors fruktsamhet. Låter som The Handmaid's Tale. Men alltså verklighet, om SD fick bestämma.

Självfallet kan en krönikör ha synpunkter på att SD vill förändra abortlagstiftningen till en liknande ordning som grannländerna Norge, Finland och Danmark har. Men att jämföra detta med en tv-serie där kvinnor är sexslavar hos nationens styrande familjer, regelbundet våldtas under rituella former och där varje försök till motstånd straffas med tortyr och dödsstraff. Det går bortom innebörden i begreppet osaklighet.

Knappt en månad före valdagen publicerade *Dagens Nyheter* en »

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Skräcktilllvaro: Offred i tv-serien *The Handmaid's Tale*.

FOTO: GEORGE KRAYCHYK/TT

lång text med rubriken: "Skyddas jag som böj om politikerna samarbetar med SD?"

Där luftar journalisten Johan Hilton sin oro över vad ett ökat inflytande för SD kan komma att innebära för öppet homosexuella som skribenten själv. Det finns för all del goda skäl att ställa frågor kring Sverigedemokraternas inställning i HBTQ-frågor. Partiföreträdare har genom åren kommit med yttranden som absolut kan klassas som homofoba. Johan Hilton nämner några av dem i förbifarten.

Riksdagsledamoten Björn Söder yttrade för 11 år sedan följande: *Vad är det som säger att den s k normaliseringen slutar med att bi-, homo- och transpersoner skall normaliseras? Varför inte personer som begår tidelag (sex med djur) eller pedofili? Dessa sexuella avarter är inte normala och kommer aldrig att vara normala.*

VIDARE UTTALADE SIG partisekreteraren Richard Jomshof så här om kravet från transpersoner om att slippa steriliseras vid en könskorrigering:

Jag känner verkligen med de människor som känner att de fötts i fel kropp till fel kön. Måste vara för djävligt, minst sagt. Jag har förståelse för att de i vissa fall vill korrigera sina kön. Men jag kan inte under några som helst omständigheter acceptera att det blir någon sorts freakshow där man, i likhet med vad David Eberhard skriver, lägger till ytterligare ett kön.

Dessa uttalanden är anmärkningsvärda – framförallt i en svensk kontext. Men för att underbygga en text som förebådar en istid för HBTQ-männskor om SD får något som helst inflytande krävs lite mer än fragmentariska mardrömmar och några ihoprafsade grodor från SD-politiker. Exempelvis borde kanske skribenten vinnlägga sig om att backa upp sin oro med konkreta exempel på saker som partiet har föreslagit eller röstat för. Mönstret från *The Handmaid's Tale*-krönikan går igen: Glappet mellan den skräckvision som målas upp och den verklighet vi rationellt kan överblicka är gigantiskt och måste därför fyllas med moralisk indignation och en blinkning av samförstånd till läsaren. Följande konstaterande från Hilton är ganska typiskt för hur många inte ens anser sig behöva argumentera för sin linje när det kommer till SD.

Det glapp som finns mellan det som sägs officiellt i SD-sammanhang och det som sägs i inofficiella kretsar är SD:s själ, tro inget annat.

SÅ KAN DET KANSKE VARA. Men hur vet skribenten det? undrar läsaren. Och betyder det i så fall att Moderaternas själ är att skrota public service för att en riksdagsledamot kastat ut sin tv i vredesmod eller att Socialdemokraternas själ är att tala vackert om ökad jämlikhet, men att så fort man själv får chansen börja jobba på Wallenbergsfärens riskkapitalbolag som Pär Nuder?

Hade Hilton på allvar velat diskutera och pröva SD:s agenda i HBTQ-frågor borde han också ha nämnt att partiets politik knappast ens kan beskrivas som radikal i en europeisk jämförelse, att partiledaren sedan en tid tillbaka har förklarat sig positiv till homooptioner och att partiet har ett flertal öppet

homosexuella företrädare, bland andra chefredaktören för den tidning som partiet äger. Ur det hade kunnat födas en intressant diskussion om var gränsen går mellan att vara moralkonservativ och HBTQ-fientlig.

Ett tredje exempel återfinns på nyhetsplats i *Expressen*. Här intervjuas Malmöfamiljen som allvarligt överväger att lämna Sverige inför utsikten att Sverigedemokraterna kan bjudas in till politiskt inflytande. Den intervjuade modern och hennes dotter förklarar sig beredda att flytta snabbt om situationen kräver det.

För några år sedan började familjen förstå "åt vilket håll vi rör oss", får läsaren veta. Modern konstaterar i ett av flera rätt anmärkningsvärda citat:

Vi pratar om vilka signaler vi behöver se för att agera. Vad var det som gjorde att många judar inte såg signalerna i Tyskland, som gjorde att de stannade? Och vad väntar vi på?

FAMILJEN ÖVERVÄGER alltså att packa väskorna och fly Malmö och Sverige. Till Filippinerna, visar det sig. Landet som styrs av Rodrigo Duterte, en brutal populist som närmast får Jimmie Åkesson att framstå som en rektor för en genuscertifierad förskola. Filippinerna där mordfrekvensen är tio gånger

Sveriges och där polisen helt sonika mördar narkotikalangare utan rättegång.

Ett fjärde exempel: DN:s återkommande referenser till Förintelsen och andra världskriget i samband med SD har fått välförtjänt uppmärksamhet. Men frågan är om en formulering från ledarsidan en vecka efter valet inte är mest talande. I texten varnar tidningen (för vilken gång i ordningen är svårt att hålla räkningen på) borgerligheten för att bygga ett regeringsunderlag på SD:s mandat med en drastisk liknelse.

Faust riskerade inte att förlora sin själ för att han pratade med Mefistofeles utan för att han skrev under ett samarbetskontrakt.

Ett femte exempel handlar om hur riksdagens övriga partier har hanterat utmaningen från höger. Vad gäller frågan om presidieposterna i riksdagens utskott enades alliansen efter diverse spruckna testballonger om att fortsätta med linjen från förra mandatperioden. I strid med tidigare praxis är det inte partiernas storlek som avgör fördelningen av dessa poster utan istället delas de upp mellan samtliga riksdagspartier exklusive SD. Det innebär till exempel att Liberalerna med sina 5,5 procent anser sig ha större rätt till en ordförandepost i ett av riksdagens utskott än Sverigedemokraterna som stöds av nästan lika många väljare som de tre borgerliga småpartierna tillsammans.

Ett ytterligare exempel handlar om hur de vice talmännen utses. Det började med Vänsterpartiets krav på avsteg från tidigare praxis där dessa poster har fördelats strikt efter partiernas storlek. Det har under den gångna mandatperioden inneburit att posten som andre vice talman gått till SD. Men med motivet att det inte är ett parti som andra föreslog V – och fick så småningom stöd från S och MP för detta – att det tredje största partiet skulle förbigås och att posten skulle tillfalla det fjärde största, C. Partiet avböjde vilket >>

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Samtida politisk parallell? Faust skriver på och säljer sin själ.

FOTO: GETTY IMAGES

gjorde att frågan då gick vidare till det femte största som råkade vara Vänsterpartiet självt. Det hela slutade med att SD:s kandidat Björn Söder röstades ned till förmån för Vänsterns Lotta Johnsson Fornarve. Särskilt anmärkningsvärt är att alliansen, trots sina bröstoner om V som ”extremt och historiskt belastat”, ändå agerade på ett sätt som visade att de hellre ser en vänsterpartist än en sverigedemokrat på posten som andre vice talman.

I en del personers ögon – kanske framförallt de med egen erfarenhet av att leva under kommunistiskt förtryck – kan nog Vänsterpartiets argumentation framstå som ganska fräck. Detta med tanke på – precis det som borgerliga partier brukar peka på – Vänsterpartiets egen historia av nära band till kommunistiska diktaturer som DDR, Sovjetunionen och Nordkorea. Länder som tveklöst har behandlat människor på ett sätt som påminner långt mer om *The Handmaid's Tale* än vad till exempel dagens Ungern (som ofta brukar beskrivas som SD:s idealsamhälle) gör. V har höga företrädare, ja till och med den nuvarande partiledaren, som mer nyligen inte känt något synbart behov av att distansera sig från despoter som Fidel Castro eller Nicolas Maduro. Partiet har också som bekant skrivningar i sitt partiprogram som i praktiken ifrågasätter den privata äganderätten.

”Om en autokrat kan hänvisa till konkreta exempel på hur hans motståndare tidigare har agerat maktfullkomligt – då minskar möjligheten att större grupper av väljare protesterar.”

Viktor Orbán.

FOTO: PATRICK SEEGER/TT

L ikväl – när Vänsterpartiet 2014 (som en följd av alliansens krav i samband med Decemberöverenskommelsen) stod inför möjligheten att erhålla politiskt inflytande publicerades få texter i vilka kulturpersonligheter eller vanliga väljare luftade sin oro för vad det skulle kunna innebära: Var det dags att fly till Ungern? Skulle Jonas Sjöstedt genomdriva en omfattande konfiskation av småföretag?

Erfarenheterna från de senaste fyra åren visar också att denna brist på alarmism var rimlig. Av Vänsterpartiets revolutionära retorik och långsiktiga mål om förstatligat ägande blev gratis glasögon till barn, höjd bankskatt och välfärds miljarder till kommuner och landsting. För Vänsterpartiet verkar inte i ett vakuum. Och inte ens om det vore så är det sannolikt att V skulle gå in för massiva förstatliganden av privata företag eller ett avskaffande av privat äganderätt eftersom det vore ett säkert sätt att undvika förnyat förtroende. Att partiet under kuppardade former skulle genomdriva proletariats diktatur får nog även det betraktas som rätt osannolikt.

Vari ligger då den största risken att använda sig av den här typen av retorik och metoder för att kortsiktigt begränsa Sverigedemokraternas inflytande? En titt utöver Europa kan ge en del ledtrådar.

Som nämnts ovan jämför Sveriges största morgontidning SD med Satan själv. När mer sansade bedömare försöker beskriva vad ett samhälle styrt av SD skulle kunna innebära brukar ofta Viktor Orbáns Ungern komma upp som exempel. Beskrivningen nedan gör inte anspråk på att vara heltäckande men en del av det som inträffat i Ungern är utrikespolitiskt allmännytt och jag ska försöka hålla mig till det.

Sedan Orbáns parti Fidesz i och med valet 2010 lyckades erövra mer än två tredjedelar av mandaten i parlamentet har denna supermajoritet använts för att förändra landets konstitution på ett sätt som av EU beskrivs som ett brott mot rättsstatens principer. Hur har denna väg mot det Orbán själv kallar en *illiberal demokrati* sett ut? Vad är det för ytterligare åtgärder han har vidtagit och hur motiverar han dessa?

Det som fått Viktor Orbán på kollisionskurs med hela EU-systemet är de förändringar av konstitutionen och villkoren för medierna som han successivt har genomfört, såväl innan som efter att hans parti lyckades erövra sin supermajoritet. Bland annat handlar det om följande:

- Under de första åren av 2000-talet gav sig en affärsman i Orbáns vänskapskrets in i mediebranschen för att köpa upp och lägga ned Fideszkritiska medier samt bygga upp partivänliga medier som kunde väga upp landets – i Orbáns tycke – starkt socialistiskt lutande befintliga massmedier.
- Partitroget folk installerades på oppositioner i organ som Åklagarmyndigheten, Valmyndigheten och Centralbanken. Detta eftersom de befintliga chefsbyråkraterna – enligt Orbán – hade motarbetat partiet tidigare.
- Ett medieråd upprättades – helt kontrollerat av Fideszvänliga ledamöter – med befogenhet att bötfälla privata medier som rapporterar ”obalanserat”. Detta eftersom medierna – enligt Orbán – under lång tid rapporterat på ett sätt som systematiskt svartmålat Fidesz och deras företrädare.

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Kampanjaffisch mot George Soros.

FOTO: ALAMY

VÄRT ATT NOTERA är att Orbán inte på ett uppenbart sätt har brutit mot några av landets lagar. Snarare har han töjt den ungerska demokratins spelregler för att på ett radikalt sätt förstärka sin makt. Också värt att notera är att denne politiker och hans parti – trots de starka antipatierna i Västeuropa – åtnjuter relativt stor popularitet i sitt eget hemland. Det är förstås huvudsakligen det som ligger bakom hans stora parlamentariska stöd.

Den kanske mest omstridda lag som Orbán genomdrivit är den så kallade "Stoppa Soros-lagen". Den har gjort det kriminellt att hjälpa migranter utan rätt till skydd att söka asyl i landet och kriminaliserar också de grupper eller personer som hjälper illegala migranter att få rätt att stanna där. Det i sig är kontroversiellt nog. Men att Orbán så tydligt sammankopplar sitt initiativ till den ungerskfödde, judiske miljardären George Soros (som Orbán länge anklagat för att driva på invandringen till Europa) ger också lagen en tydlig odör av antisemitism.

Varför har Viktor Orbán varit beredd att vidta åtgärder som har gjort honom till en internationell paria? Förutom de uppenbara skälen att det går i linje med hans ideologi samt att han vill stärka sin egen maktställning så finns ytterligare ett som ofta lyfts fram av Fidesz självt. Under partiets första tid vid makten växte en stark känsla – befogad eller inte – av att vara omgiven av institutioner, myndigheter och medier, där motståndarna styrde agendan. Efter den knappa valförlusten 2002 kom partiets

vice ordförande Lászlo Kövér med ett numera närmast bevingat uttalande:

– Vi satt i regering, inte vid makten!

Med det uttalandet hävdade Kövér att vänsterlutande medier och socialistdominerade myndigheter i huvudstaden gjorde det svårt för partiet att förverkliga den politik de fått väljarnas förtroende att genomföra.

Många av de åtgärder som listas ovan motiverades således med en föreställning om att byråkratin motarbetade den politik som väljarna hade röstat på.

Utifrån händelseutvecklingen i Ungern (man skulle även kunna nämna länder som Polen och Turkiet som exempel på detta) är det lätt att se hur Sverigedemokraterna – om de en dag kommer i en position där de faktiskt har inflytande – inte utan sakskalet skulle kunna dra upp en mängd exempel från de många åren i opposition på hur de motarbetats med tveksamma metoder. Dessa skulle sedan kunna användas för att motivera varför de till exempel vill kringskära mediernas frihet, eller varför de bryskt byter ut myndighetschefer som tillsatts av de andra partierna. Eller varför en del av de andra partiernas inflytande bör begränsas på olika sätt.

En uppenbar invändning, som har visst fog för sig, är att autokratiska rörelser inte fungerar så. Att de inte relaterar till begrepp som rättvisa utan att de stärker sin makt när de kan och för att de kan. Men en viktig faktor för att de ska kunna göra det – i alla fall med hjälp av demokratins verktyg – är att väljarna inte slår bakut och tar till gatorna. Och det är där detta blir viktigt: Om en autokrat kan hänvisa till konkreta exempel på hur hans motståndare tidigare har agerat maktfullkomligt – då minskar möjligheten att större grupper av väljare protesterar.

Den 24 september, dagen innan Stefan Löfven röstades bort som statsminister, kom uppropet från 261 "opolitiska" tjänstemän på Regeringskansliet. I brevet, som är ställt till förvaltningschefen (men som nog får anses vara avsett att bli offentligt), frågar sig tjänstemännen vad som händer om deras lojalitetsplikt gentemot regeringen och arbetsgivaren hamnar "i konflikt med regeringsformens bestämmelse om människors lika värde". Uppropet blir närmast ett övertydligt exempel på vad som kan stå på spel: Om själva kärnan i det "oväldiga Myndighets-Sverige" kan misstänkas vara politiserad, ökar förstås risken för att ett SD med reellt politiskt inflytande får starka argument för att låta kvasten gå inom statsförvaltningen.

Om de övriga partierna fortsätter att gå i armkrok med myndigheter och medier för att – med metoder som starkt kan ifrågasättas – försöka sätta stopp för Sverigedemokraternas växande väljarstöd och maktanspråk så är det en kortsiktig strategi. Att anpassa själva det politiska systemet för att bekämpa SD eller att använda sig av medvetna halvsanningar och uppenbara överdrifter för att skrämja väljarna från att i framtiden rösta på partiet är med största sannolikhet kontraproduktivt. Inte minst eftersom det förser partiet och deras växande skara väljare med argument för att systemet är riggat och att medierna inte är att lita på. Svinhugg går som bekant igen och när det politiska och mediala etablissemangen använder den typen av metoder för att bekämpa sina åsiktsmotståndare är risken överhängande att farliga prejudikat skapas som SD sedan – på Orbánskt maner – kan hänvisa till om styrkeförhållandena i framtiden förändras.

Jörgen Huitfeldt är journalist och skribent på tidskriften Kvartal.

Steve Bannon: nu också portalfigur för europeiska nationalistler.

FOTO: SEAN GALLUP/GETTY IMAGES

Den nya familjen

Auktoritära populistpartier till höger och vänster ingår idag i tio av EU:s regeringar. De är grenar på samma ideologiska träd.

Av Karin Svanborg-Sjövall

Vid något tillfälle under den varma sommaren 2014, i ett litet marmorklätt rum någonstans i Vatikanen, höll Steve Bannon en kort predikan om vad som gått snett med kapitalismen. Borde kyrkan plädера för begränsningar av förmögenhetskoncentration? Nja, menade Bannon, från en storbildsskärm. Så länge kapitalismen inte snärjs av en ohelig allians mellan stat och särintressen, Wall Street och Washington, så länge den vilar på det judeokristna arv som islamism, sekularisering och – något otippat – Ayn Rands objektivistiska filosofi hotar att rasera, så har den legitimitet. Tyvärr är så inte fallet idag. För att rädda kapitalismen måste staten städas ur och styras upp. För att rädda staten måste kapitalismen samtidigt tyglas och släppas fri.

Fyra år senare ser jag Alexander Skouras fimpa sin tredje cigarett på min egen datorskärm. Det har gått ett drygt år sedan han flyttade tillbaka till Grekland från USA för att driva den marknadsliberala tankesmedjan Kefim. Samtalet inleds i moll: det har inte varit några bra år, vare sig för ekonomin eller för de grekiska institutionerna. Koalitionsregeringen, med det vänsterpopulistiska Syriza och det högerpopulistiska partiet Anel, har sedan 2015 ihärdigt testat det redan hårt ansatta grekiska systemet. Kontrollen över domstolarna har ökat, antalet tv-licenser har reducerats och delats ut på godtyckliga grunder till välvilligt inställda affärsintressen. Byråkrati och administration har fyllts på med lojala ansikten. Nyligen fängslades en reporter efter att ha publicerat ett undersökande reportage om hur personer med koppling till Anel har använt EU-pengar dedikerade till ett av Greklands många flyktingläger. ”Vi lever förstås inte i någon diktatur”, påpekade Alexander. ”Det är mer som ett surt duggregn, som fräter på den demokratiska infrastrukturen.” Den udda regeringsalliansen har klarat att hålla ihop förhållandevis bra, trots att båda partierna har svikit sina vidlyftiga vallöften, och trots att premiärminister Tsipras på senare år har kommit att bli alltmer hemtam i det Bryssel som regeringen gått till val på att bekämpa. ”Det finns ju ett ömsesidigt intresse här”, noterade Alexander syrligt, när tövädret kom på tal. ”EU vill för allt i världen kunna avföra Grekland från listan över akuta problem. Och Tsipras behöver

kunna komma hem och säga att det har gjorts stora framsteg för att öka sitt manöverutrymme.”

Men är det verkligen så märkligt att höger- och vänsterpopulister kan dela regering? Den som läser Bannons korta föredrag, som transkriberades av sajten Buzzfeeds News efter att eventet publicerats på Youtube, slås av den tvärideologiska kraften i det globaliseringskritiska slagordet ”Party of Davos”. Kritiken mot den statsförvaltande eliten och den korrumperade kapitalismen är så sammantvinnad att det är svårt att se var den ena börjar och den andra slutar. Visst fanns här de vanliga utfallen mot islam och utropen om ett storskaligt kulturkrig, ett frasmakeri som sällan används av vänsterpopulistiska partier. Men det verkligt intressanta med texten är att Bannon där utvecklar de tankeströmmar som föränar, snarare än splittrar den revolt som pyr över västvärlden. Och som därmed ger en viss inblick i vilka krafter som är i rörelse inför Europaparlamentsvalet 2019, bland annat genom Bannons uppmärksammade nya paneuropeiska initiativ ”The Movement”.

Marken kan också tyckas mogen för nästa steg. Auktoritär populism är idag den tredje största ideologiska kraften i EU, förbi liberalismen och hack i häl på de socialdemokratiska och konservativa partierna i väljarstöd, enligt Andreas Johansson Heinös årliga studie *Timbro Authoritarian Populism Index*. Idag ingår auktoritära populistpartier i tio av Europas regeringar. Två av dem, den grekiska och den italienska, består av en ren koalition av vänster- och högerpopulister. Även om Bannon misslyckas med sitt uppsåt – vilket trots allt får ses som det mest sannolika utfallet – är det fullt möjligt att nästa års val faktiskt blir en ”tipping point” för det europeiska samarbetet. Aldrig förr har den här typen av rörelser haft en så stark representation i inte bara en europeisk institution, Europaparlamentet, utan även i Rådet. Det är denna axel som gör en diskussion om vad partierna faktiskt vill, och vilken logik de verkar efter, angelägen.

Man ska förstås vara försiktig med att använda ett enskilt tal som ingång för ett mer långtgående resonemang om varför vänster- och högerpopulism bör betraktas som grenar på samma

>>

ideologiska träd. Det finns en trist tendens att debatten om populismens natur och orsaker genast urartar till ett begreppsmässigt myrornas krig som både skymmer sikten för betydelsefulla likheter men också suddar ut väsentliga skillnader. Så vad kännetecknar då det spretiga ideologiska kluster som jag här kallar "auktoritär populism"? Varför överhuvudtaget betrakta dessa ofta djupt opportunistiska partier som en familj? Jo, för att jag skulle vilja hävda att här finns ett distinkt sätt att se på staten – och på den liberala demokratin.

Först och främst – och allra viktigast – är förstås konfliktlinjen mellan den "äkt folkviljan" (i singular) som genomgående ställs mot en korrumpad elits agerande. Varianter på detta tema förekommer förstås i all politik, men den populistiska retoriken tenderar inte bara att vara mer oförsonlig utan också helt bärande för partiernas argumentation. Det finns ett motiv till världens förfall: globalisterna som samlas i Davos är inte bara förespråkare för en sakligt sett dålig politik utan ska också ses som en grupp som har ett uppsåt att skada majoritetssamhället och dess medborgare. När de etablerade partierna hävdar att populisterna saknar demokratisk legitimitet ska man vara medveten om att känslan i högsta grad är ömsesidig: oavsett om partiet står till höger eller till vänster tenderar de att argumentera utifrån att eliten av lojalitetsskäl saknar rätt att representera medborgarna. Därför förenas dessa partier i princip alltid i en stark aversion mot internationella organ som EU, Nato, IMF och OECD och inte sällan – om verkligheten inte alltid – en storögd beundran för Ryssland och Vladimir Putin.

För det andra förenas man i en grundmurad motvilja till maktindelning, i ett bristande tålamod med rättsstatens principer som skulle kunna beskrivas som en längtan efter en "demokrati utan farthinder". Därför attackerar man domstolar, oberoende medier och andra balanserande instanser som står i vägen för majoriteten att genomdriva sin politik. Av samma skäl brukar markna-

Par i populism: Luigi Di Maio och Matteo Salvini tar makten.

FOTO: ALESSANDRO DI MEO/AP

"När de etablerade partierna hävdar att populisterna saknar demokratisk legitimitet ska man vara medveten om att känslan i högsta grad är ömsesidig."

den snart nog hamna i skottgluggen: även kapitalismen utmanar den politiska handlingskraften. Därför är det fullt logiskt att högerpopulistiska partier som Viktor Orbáns Fidesz eller Matteo Salvini's Lega är precis lika benägna som sina kamrater på vänsterkanten att förstatliga industrier och tukta bångstyriga entreprenörer: Ska du få kontroll över kapitalismen börjar du med kapitalisterna. Ska du få kontroll över kapitalisterna måste du göra upp med deras grundlagsskyddade rätt till egendom. Det finns, så vitt jag vet, inget auktoritärt populistparti som inte vill se en mer potent och muskulös stat. Staten är det självklara och

mest centrala medlet för samhällsförändring, oavsett om du vill använda den för att avskaffa klassamhället eller för att släta ut den moderna pluralismens friktion som socialkonservativa radikaler plågas av.

Innebär då detta att den auktoritära populismen är odemokratisk? Att påstå det är att tänja på begreppet. Snarare skulle man kunna hävda att problemet är det motsatta. Såväl vänster- som högerpopulism utgör i grunden djupt illiberala rörelser. Det gör dem synnerligen radikala i sina anspråk på samhällsomdaning – att riva upp hela logiken i det tänkande som genomsyrat Västerlandets individorienterade demokratiska institutioner sedan efterkrigstiden kan nära

nog betraktas som ett revolutionärt projekt. Men per se odemokratiskt, det är det inte.

För vad menar man egentligen med att något är "demokratiskt"? Skillnaden mellan liberal demokrati och rent majoritetsstyre är att den förra både syftar till att kanalisera och förverkliga folkviljan, men också uttryckligen till att under vissa förutsättningar begränsa, eller åtminstone balansera, den. De makt-delningsmekanismer som den liberala demokratin har skapat bygger på en oro för vad koncentrerad politisk styrka kan leda till: Är majoritetens åsikter per definition legitima behövs ju inga sådana förbehåll. Gränssnittet mellan juridik och politik, balansen mellan majoritet och minoritet, är förstås en evig fråga i den politiska debatten. Men inga andra demokratiska partier ifrågasätter själva premissen att det finns sfärer som behöver hållas om så inte helt oåtkomliga från kollektivets långa armar, så åtminstone på armlängds avstånd, på det sätt som de auktoritära populistpartierna gör.

En rimligare parallell till Bannons paneuropeiska projekt än det Hitler-Tyskland som ständigt åkallas är kanske de europeiska socialdemokraternas mobilisering efter förra sekelskiftet. Det är inte en jämförelse som på något sätt syftar till att jämställa det politiska innehållet, och i fallet Ungern är frågan om man faktiskt inte börjat nära sig ett tillstånd av fascistisk diktatur. Men för flera av de nynationalistiska rörelser som långsiktigt vunnit stöd de senaste decennierna skulle jag vilja påstå att det finns tydliga likheter kring såväl metod och strategi som mobiliseringsgrund. Då som nu upplevde en växande del av befolkningen att det nuvarande systemet misslyckats med, eller helt bortsett från, att ens försöka tillgodose deras intressen. Då som nu mobiliserade alltmer välorganiserade politiska entreprenörer med hegemoniska ambitioner mot ett system som tappat förnyelseförmåga. Då som nu insåg aktörerna snart att det system de vände sig emot inte kan stötts från utsidan. Det måste byggas om inifrån – och ut.

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Den här iakttagelsen spelar roll av två skäl. För det första därför att populiströrelsernas högljudda kritik mot det gamla etablissemanget tycks ha beslöjat det faktum att åtminstone den anglosaxiska fronten i allt väsentligt tycks vara mer intresserad av att påverka än av att störta, de befintliga kommandohöjderna – åtminstone i ett första led. Bannon var mycket tydlig på denna punkt i sitt Vatikantal: för Breitbart var det Republikanerna som var den primära måltavlan, inte Demokraterna. Och på samma sätt var hans vänner i brittiska Ukip väsentligt mer intresserade av Tories vägval än av Labour. Trycket kommer utifrån, men det är en strategi som mer liknar en kniptång än Macrons franska rörsåg.

När Bannon nu uppmanar sina europeiska kolleger att mobilisera inför 2019 är det heller inte längre för att kräva att hela EU omedelbart ska läggas ner. Istället är målsättningen att bilda en storkoalition i Europaparlamentet som ska vrida den europeiska överstatliga politiken i en ny riktning: dels med en förväntad "blocking minority" på ca 30%, dels med en tankesmedja som ska bistå partierna med argument, fakta och opinionsundersökningar för att utveckla en egen politik. Så här brukar inte revolutionära rörelser bete sig. Snarare går tankarna till "den långa marschen genom institutionerna".

På sikt kvarstår förstas det övergripande målet om att EU i sin nuvarande form ska upphöra till förmån för starka, självständiga nationer. En överstatlig organisation med en överstatlig domstol som väktare är en omöjlighet i ett Europa där folket, och folket allena, sätter ramarna för de enskilda medborgarnas livsvillkor. Men det är signifikant att exempelvis Marine Le Pen, precis som Sverigedemokraterna, har mildrat sin kritik och anslagit en mer reformistisk ton på senare tid. Slutdestinationen är detsamma, men tidtabellen har ändrats, sannolikt därför att just den breda medelklass man vill appellera till ogillar radikalismen i ett beslut som på så avgörande sätt hade förändrat de ekonomiska och geopolitiska förutsättningarna för Europa. Och medelklassen är central, nyckeln till den breda rörelse som Bannon vill skapa. I sitt tal uttryckte han stor trovisshet om att det olyckliga "bagage" som somliga sympatisörer för med sig in i hans rörelse inom ett par år kommer att ha trängts ut av mer städade väljargrupper:

"The central thing that binds that all together is a center-right populist movement of really the middle class: the working men and women in the world who are just tired of being dictated to by what we call the party of Davos"...

Det har sagts förut, men det förtjänar att sägas igen: klassanalysen som har dominerat debatten om populismens drivkrafter har ofta lämnat mycket övrigt att önska. Kan man en gång för alla befria sig från den fromma förhoppningen om att populist-rörelsens väljargrupper skulle tillhöra ett intellektuellt och ekonomiskt proletariats är det en hel del som plötsligt framstår som mindre förbryllande. Som att LO-medlemmar som gått över till Sverigedemokraterna inte låter sig lockas tillbaka med löften om en tryggare ställning på arbetsmarknaden. Som att Lega, som nu ansluter sig till Bannons rörelse, så lätt kastade av sig sin tidigare

re marknadsliberala korsett för att dra på sig spenderbyxorna, trots att de främst samlar entreprenörer och förvärvsarbetande som tröttnat på att betala för sina lågproduktiva landsmän i söder. Som att populisterna, vad Bannon än påstår, i praktiken aldrig lyckats hedra rågången mellan att vara *pro business* och att vara *pro market*. Ekonomin är en helt underordnad fråga, ibland instrumentell men aldrig prioriterad när det står mellan den eller kontrollen över gränserna, kontrollen över staten, kontrollen över folkviljan. Det är kulturen, dumbom!

Men om materiella faktorer spelar mindre roll för efterfrågan på auktoritära populistpartier visar det sig ändå spela en viss roll för utbudet. Orban, Tsipras och Salvini må slå mynt av den folkliga ilskan mot de europeiska institutionerna, men deras bidragsberoende sätter samtidigt gränser för hur hårt de kan gå fram. Kombinationen av närkontakt med marknad och regeringsmakt har gjort den tidigare så radikale Tsipras till mer av en socialdemokrat och mindre av ölkällarrevolutionär efter att nästan ha svepts bort med Veroufakis misslyckade kupplaner. Landets största oppositionsparti – det konservativa Ny Demokrati – har hämtat sig efter att ha rekryterat en fräsch ny ledare och har nu en god chans att vinna nästa val. Nynazistiska Gyllene Gryning minskar i opinionsmätningarna, samtidigt som andelen unga som identifierar sig som liberaler ökar. Alexander Skouras, på tankesmedjan

Kefim, talar nu om ett subtilt men påtagligt skifte i idéklimatet, en mättnad på radikalism, kravaller och bråk.

"Ska du få kontroll över kapitalisterna måste du göra upp med deras grundlagsskyddade rätt till egendom. Det finns, så vitt jag vet, inget auktoritärt populistparti som inte vill se en mer potent och muskulös stat."

Den auktoritära populismen har vuxit så stadigt och ihärdigt att det är svårt att se något slut i närtid. Men inte heller denna trend ska nog betraktas som ödesbestämd. En mindre rosenkindad debatt börjar nu föras, om att det värsta som kan hända anti-etablissemangrörelser kanske faktiskt är att de lyckas i sitt uppsåt; att de vinner makt och reellt inflytande. Det är svårt att dela ut pengar man inte har om långivarna säger nej, även om du utlyst en folkomröstning

om saken, svårt att bryta sönder internationella samarbeten så länge de övriga länderna håller ihop.

Exempel på auktoritär populism som inte bara vunnit i popularitet utan också hårdnat i regeringsställning finns förvisso. Liksom exempel där populisterna lyckas försätta de etablerade partierna i ett stenhårt politiskt brottargrepp utan att behöva ta det formella ansvaret. Mer pessimistiska bedömare, som ekonomen Alberto Mingardi, argumenterar i en krönika i *Politico* för att Italien snarare är på väg att förvandlas till ett Latinamerika än till ett nytt Grekland, ett land som helt enkelt inte längre går att reformera. I det ljuset spelar det mindre roll om regeringen faller när Italien inte längre kan betala av på sin statsskuld; ett scenario som Mingardi tror kan förverkligas inom ett år.

Och vad gör EU då?

Ja, först då vet vi om Steve Bannons förtrogne Matteo Salvini, på bästa Wall Street-maner, lyckas övertyga Europas regeringar – och skattebetalare – om att hans företag helt enkelt är *too big to fail*.

Karin Svanborg-Sjövall är vd på Timbro.

Dansk Folkepartis Kristian Thulesen Dahl: kompetent och allmänt respekterad.

FOTO: HENNING BAGGER/TT

De gläds snart åt makten

Politiska populisterna likställs ofta med oansvariga och inkompetenta. Men i maktställning kan de mycket väl bli en del av det etablissemang som de tidigare protesterade emot.

Av Anders Widfeldt

Populismen sågs länge som ett opolitiskt, till och med antipolitiskt, fenomen. Populister obstruerade, bråkade, krånglade och ställde till det, men kunde inte ta politiskt ansvar. Så snart de närmade sig makten imploderade de. Flera statsvetare har också talat om populismen som ett episodiskt krisfenomen utan innehåll. Populister uppstår som en reaktion på politisk och/eller ekonomisk kris, men försvinner efter ett tag.

Den bilden hade under många år ett visst stöd av verkligheten. Populister dök upp, skakade om och försvann. Joseph McCarthy i USA, Pierre Poujade i Frankrike – exemplen kan mångfaldigas. Så även i Norden. Veikko Vennamos finska Landsbyggsparti och Mogens Glistrups danska Fremskridtsparti slog igenom runt 1970 men kunde inte bygga vidare på de inledande framgångarna. Anders Lange i Norge är ytterligare ett exempel, även om vi inte med säkerhet kan veta vad som hänt om han fått leva längre. Han avled hösten 1974, ett drygt år efter att stigit in i stortinget med det nybildade Anders Langes Parti Til Sterk Nedsettelse av Skatter og Avgifter og Offentlige Inngrep. Redan då var han dock ifrågasatt i det parti som bar hans eget namn.

I Sverige fanns vid denna tid inga motsvarigheter till de danska, finska och norska populistpartierna. Några dök upp på kommunnivå, men det nationella genombrottet lät vänta på sig till 1991 då Ny Demokrati dök upp från ingenstans. Partiet hade stora framgångar till en början, men precis som i Danmark, Norge och Finland visade det sig snart att ta steget från protest till politiskt inflytande. Partiorganisationen fungerade dåligt, den EU-positiva linjen saknade stöd hos partiets väljare och ledarduon Ian Wachtmeister och Bert Karlsson fick snart svårt att samarbeta med varandra. Efter att Wachtmeister vintern 1994 annonserat sin avgång som partiledare imploderade partiet.

Till skillnad från Ny Demokrati överlevde de norska, danska och finska populisterna. Anders Langes Parti bytte namn till

Fremskrittspartiet 1977, och i februari 1978 tog Carl I Hagen över partiledarskapet. Partiet var då utanför stortinget, och låg dåligt till i opinionsmätningarna, men Hagen visade förståelse för vad som krävdes. Han såg till att bygga upp en fungerande partiorganisation och hans populistiska retorik fick efter hand ett medialt genomslag. Han kom att sitta kvar som partiledare i 28 år, och när han drog sig tillbaka hade partiet ett väljarstöd på 22 procent. I Danmark dömdes Glistrup till fängelse för skattebrott, och medan han avtjänade straffet skaffade sig hans ersättare i folkettingen, hemtjänstvärdaren Pia Kjærsgaard, snabbt en maktposition. När Glistrup avtjänat sitt straff var han politiskt förbrukad. Kjærsgaard hade, precis som Hagen, bättre förståelse för politiska realiteter än sina partiets grundare. Det var dock inte förrän hon och några nära medarbetare 1995 brutit sig ur det kaotiska Fremskridtspartiet, och bildat Dansk Folkeparti, som hon fullt ut kunde realisera sina politiska och partiorganisatoriska planer.

In Finland efterträddes Veikko Vennamo 1979 av sin son Pekka. Sonen kombinerade en något nedtonad populistisk retorik med en pragmatisk praktik, vilket ledde till oenighet med fadern. Under Pekka Vennamos ledning medverkade Landsbygdspartiet i två koalitionsregeringar. Det politiska inflytandet var måttligt, och några stora reformer till förmån för det ”glömda Finland”-partiet sade sig representera blev det inte. Väljarstödet minskade, och efter att Pekka Vennamo lämnat politiken för att bli generaldirektör fick partiet så stora svårigheter att det gick i konkurs 1995. Ur spillrorna bildades Sannfinländarna, som utsåg Timo Soini till ledare 1997.

Vid millennieskiftet var de nordiska populisterna fortfarande långt ifrån den politiska makten. Landsbygdspartiet i Finland hade varit i regeringsställning, men det äventyret tog en ände med förskräckelse. Sannfinländarna var i början obetydliga. Ny Demokrati kunde inte utnyttja sin vågmästarställning under sin enda >>

mandatperiod i riksdagen. I Norge ansågs Hagen som alltför opålitlig för att ges politiskt ansvar, bland annat för att han 1986 fällt en borgerlig regering och året efter, till allmän förvåning, förhindrat att de borgerliga återtog makten. I Danmark sågade den socialdemokratiske statsministern Poul Nyrup Rasmussen Dansk Folkeparti med orden "Rumsrena [stuerene] blir ni aldrig".

Rasmussens ord, fällda i Folketinget den 7 oktober 1999, har sedermera blivit famösa eftersom det skulle dröja föga mer än två år innan de motbevisats. Rasmussen utlyste nyval hösten 2001, vilket visade sig vara ett misstag. Valkampanjen kom till stor del att handla om migrations- och integrationspolitik. Dansk Folkeparti, som deklarerat att man skulle stödja en borgerlig regering, ökade sin röstandel från 7,4 till 12 procent. Socialdemokraterna gick tillbaka, och tappade sin ställning som största parti till det liberala Venstre, som efter valet bildade en minoritetsregering tillsammans med Konservativ Folkeparti. Dansk Folkeparti utgjorde parlamentariskt stöd vilket gav regeringen majoritetsunderlag. Denna konstellation satt kvar vid makten fram till 2011 års val, som resulterade i en knapp vänsterseger.

Under åren 2001–2011 hade Dansk Folkeparti ett betydande inflytande över politiken. Man var med och förhandlade fram varje budget, och den ekonomiske talespersonen (sedan 2012 partiledare) Kristian Thulesen Dahl blev snabbt respekterad för sin allmänna kompetens och ekonomiska detaljkunskaper. Dessutom är Dansk Folkeparti pålitligt. Partidisciplinen är stenhård och har ledningen slutit en överenskommelse kan man lugnt räkna med att den ligger fast – skillnaden mot det tidvis kaotiska Ny Demokrati är slående. Under de tio åren som samarbetsparti fick partiet ett betydande genomslag för sin politik. En framgång som man själva ofta lyfter fram är "äldrechecken", en tilläggs pension för folkpensionärer, som infördes 2003. Just välfärdspolitiken har blivit allt viktigare för Dansk Folkeparti. Den skatteprotest som en gång varit upphovet till företrädarna Fremskridtspartiet hade i stort sett försvunnit något år efter att Kjærsgaard och hennes medarbetare brutit sig ut och gått sin egen väg.

Viktigast är ändå migrationspolitiken. Dansk Folkeparti skriver i sitt principprogram från 2002, som fortfarande gäller, att "Danmark er ikke et indvandererland og har aldrig været det. Vi vil derfor ikke acceptere en multi-etnisk forvandling af landet." Asyl- och invandringsspolitiken stramades också åt betydligt under de tio åren som samarbetsparti med regeringen. Asylkriterierna skärptes genom att "de facto"-flyktingbegreppet avskaffades, familjesammanföring försvårades (bland annat höjdes åldersgränsen för återförening av äkta makar från 18 till 24 år) och väntetiden för permanent uppehållstillstånd höjdes från tre till sju år. Dessutom infördes en mängd andra ändringar, som avskaffande av flyktingars rätt till bostad, skärpta språkkrav med mera.

Inte alla de skärpningar som genomfördes var förslag från Dansk Folkeparti. Sedan det tidiga 2000-talet har dansk politik präglats av ganska bred enighet om en restriktiv migrationspolitik, som omfattar såväl de borgerliga partierna som socialdemokraterna. Det är därför inte givet att alla skärpningar i mig-

rationspolitiken emanerade från Dansk Folkeparti – i efterhand är det inte alltid klart vem som varit först med ett visst förslag efter en slutförd förhandlingsomgång. Dessutom tyder ingenting på att de två regeringspartierna hade som syfte att desamnera Dansk Folkeparti. Istället var det så att partiet nu var inne i den politiska värmen. Samarbetsarrangemanget sågs som positivt av alla inblandade parter. Dansk Folkeparti fick politisk legitimitet och ett betydande politiskt inflytande, medan regeringspartierna fick ett stabilt parlamentariskt underlag. Inga klagomål hördes på att Kjærsgaard och Dahl ställde orimliga och ekonomiskt oansvariga krav, eller gjorde det svårt för regeringen att genomföra sitt program.

Det fanns spänningar inom Europapolitiken, men där kunde regeringen söka alternativa majoriteter. Det höll på att skära sig 2008, när den dåvarande EG-domstolen dömde till Danmarks nackdel i det så kallade Metockfallet. Den fria rörligheten inom EU bedömdes vara överordnad de danska restriktionerna för familjesammanföring. Dansk Folkeparti var kritiska, men fann sig i regeringens beslut att följa domslutet. Ett internt medlemsupp-
ror kvästes snabbt. Partiets rykte som pålitlig samarbetspartner vågde tyngst.

Överhuvudtaget visar den danska erfarenheten från perioden 2001–2011 att ryktet om populisterna som oförmögna att ta ansvar var betydligt överdrivet. Det finns egentligen bara en sak som på något sätt skulle kunna stödja den tesen, nämligen att Dansk Folkeparti hittills inte självt satt sig i en regering. Om man hade velat ingå i en regering hade man utan problem kunnat göra det för länge sedan – inget parti av betydelse skulle försöka blockera det av principiella skäl. Efter valet 2015 var det till och med de som kritiserade Dansk Folkeparti för att inte ta sitt politiska ansvar och gå in i en regering – man har fler mandat än

Venstre som på egen hand bildade regering efter valet. Snart tillkom Liberal Alliance och Konservativ Folkeparti, men det är fortfarande en minoritetsregering, och ser ut att så förbli till det val som senast skall hållas sommaren 2019.

I och för sig har Dansk Folkeparti haft en lösare relation till regeringen efter 2015 än vad som var fallet 2001–2011. Man har till och med flörtat med Socialdemokraterna, ett intresse som förefaller vara ömsesidigt. Det mest sannolika är ändå att Thulesen Dahl efter valet först vänder sig till den nuvarande statsministern, Venstres Lars Løkke Rasmussen, men med dörren på glänt till Socialdemokraternas Mette Frederiksen. De forna populisterna i Dansk Folkeparti har utvecklats till drivna maktspelare, med ett väl utvecklat sinne för strategi. I den strategin har ingått kalkylen att man kan utöva betydande inflytande utan att ingå i en regering, där man löper större risk att tvingas in i bindande kompromisser. Det blir dock svårt för partiet att i längden undvika regeringsansvar. Thulesen Dahl har sagt att han sätter sin politik före tillgång till ministerbilar, men i längden blir det nog en fråga om både och snarare än antingen eller.

I Norge och Finland har populisterna redan bekantat sig med respektive regeringskansliers fordonspark. Fremskridtspartiet gick in i en minoritetskoalition med Høyre efter 2013 års val, en konstellation som bibehölls efter nästa val 2017. I början av >>

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Sannfinländaren Timo Soini finner sig väl tillrätta som utrikesminister.

FOTO: MAGNUS HJALMARSSON/NEIDEMAN/TT

Fremskrittspartiets ledare Siv Jensen: konventionell borgerlig politiker.

FOTO: CORNELIUS POPPE/TT

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

2018 utökades den med det liberala partiet Venstre, som är mer mittenorienterat än det danska partiet med samma namn. Det är fortfarande en minoritetsregering, beroende av stöd från Kristelig Folkeparti (det norska Senterpartiet tillhör vänsterblocket). Fremskrittspartiets ledare Siv Jensen är sedan 2013 finansminister. Sannfinnländarna hade en enorm valframgång i 2011 års riksdagsval med 19 procent av rösterna, och kunde redan då blivit regeringsparti, men valde att stå utanför eftersom man inte ville att Finland deltog i stödåtgärder för krisande euroländer. Fyra år senare, med ett väljarstöd på 17 procent, gick dock Sannfinnländarna in i en majoritetskoalition med Centern och Samlingspartiet. Timo Soini blev utrikesminister.

De norska och finska erfarenheterna från populistisk regeringsmedverkan är blandade. I Norge har det inte varit utan problem, men något fog för påståenden om att Fremskrittspartiets skulle sakna förmåga till ansvar finns knappast. Siv Jensen har enligt de flesta omdömen varit en skicklig finansminister, med en tydligt marknadsekonomisk agenda men också öppenhet för kompromisser. För den välinformerade har det inte varit någon överraskning – Jensen hade 2001–2005 varit en kompetent ordförande i stortingets finansutskott. Det är egentligen tveksamt om hon är så mycket populist – snarare en ganska konventionell borgerlig politiker.

I och för sig är Fremskrittspartiet inte liktydigt med sin ledare. Som visats av statsvetaren Anders Ravik Jupskås är populistiska uppfattningar om politik och samhälle utspridda i partiet, vilket medför en risk för spänningar mellan regeringspolitik och gräsrotter. I en koalitionsregering, som dessutom saknar majoritet, är eftergifter oundvikliga. Bland annat tvingades man sommaren 2015 acceptera 8 000 extra kvotflyktingar från Syrien. Senare samma år, i samband med den stora tillströmningen av flyktingar till Europa, skärptes dock den norska flyktingpolitiken betydligt. Egentligen var inte den nya politiken helt olik de skärpningar som beslutades i andra länder, däribland Sverige, men Fremskrittspartiet hävdade på sin hemsida att Norge nu hade Europas strängaste asylpolitik. Familjeåterförening försvårades, antalet permanenta upphållstillstånd minskades, avvisningar effektiviserades och bistånd skulle börja användas som påtryckning för att få länder att ta tillbaka asylsökande som inte beviljats uppehållstillstånd. Kriterierna för kontantbidrag till flyktingar stramades upp, och asylsökande skulle ges matkuponger i stället för pengar. Dessutom skulle initiativ tas för att omförhandla de avtal och konventioner som styr det internationella asylsystemet.

Exakt vad som hade hänt om Fremskrittspartiet 2015 varit i opposition kan vi inte veta, men precis som i Danmark är den mest rimliga tolkningen att partiet från sin inflytandeposition gjort en betydande skillnad, inte minst i migrationspolitiken. Förvisso har man tvingats till eftergifter, och relationen till statsministern Erna Solberg har inte alltid varit gnisselfri. Flera ministrar från Fremskrittspartiet har fått avgå, ibland under ofördelaktiga omständigheter. Väljarstödet har minskat. Även om man

i Stortingsvalet 2017, efter fyra år i regering, gjorde bättre ifrån sig än vad opinionsinstituten förutspått var de 15,2 procenten det andra förlustvalet i rad, och mer än 7 procentenheter ner från rekordvalet 2009. Men även andra partier drabbas av skandaler och valjärförluster, och något stöd för tesen att populisterna inte kan hantera ansvar utgör Fremskrittspartiet inte.

För Sannfinnländarna har det gått sämre. Man har inte haft något stort politiskt genomslag i Juha Sipiläs trepartiregering. Soini, som varit en skoningslös oppositionspolitiker, har funnit sig väl tillrätta i rollen som utrikesminister, en post som han har kvar efter sin avgång som partiledare 2017. Den 27 januari 2018 publicerade Soini i *DN Debatt* en text där han i positiva ordalag nämner sin svenska kollega Margot Wallström, och talar om betydelsen av ett utvecklat försvarssamarbete inom EU – formuleringar som några år tidigare varit otänkbara för EU-åtaren Soini. Partiet tvingades till eftergifter i migrationspolitiken och nedskärningar i välfärden. Intern kritik och avhopp från riksdagsgruppen följde. När Soini lämnade partiledarskapet valdes den kontroversielle invandringsmotståndaren Jussi Halla-Aho till hans efterträdare, vilket ledde till att partiet sprack. Soinis mer moderata falang bildade Blå Framtid, som behöll regeringspositionen. Det nya partiet fick med sig precis så många riksdagsledamöter som krävdes

för att regeringen skulle kunna behålla sin majoritet, men ser enligt opinionsmätningarna ut att försvinna i nästa val. Halla-Ahos radikaliserade sannfinnländare ligger bättre till, men är tillbaka ute i den politiska kylan och kommer knappast att utgöra regeringsunderlag under de närmaste åren.

Det finns populistiska partier som inte visat sig kunna hantera balansgången mellan att ta politiskt ansvar och behålla sina väljares förtroende. Sannfinnländarna/Blå Framtid är ett exempel där det inte fungerat. Regeringsansvaret har man klarat, men till priset av splittring och minskat väljarstöd. Utanför Norden

är det österrikiska Frihetspartiets tid i regeringen under 00-talet, och nederländska Lijst Pim Fortuyns gästspel 2002–03, liknande exempel. Ä andra sidan finns det ett ökande antal exempel på motsatsen. Fremskrittspartiet i Norge är ett, tillsammans med Schweiziska folkpartiet SVP och italienska Lega Nord (som sedan 1990-talet ingått i fyra olika regeringar). Dansk Folkeparti är ett mellanfall – man har visat sig vara gott och väl mogen att aktivt delta i politiskt beslutsfattande, men man har ännu inte tagit fullt ansvar på regeringsnivå.

Trots att erfarenheterna spretar åt olika håll blir ändå slutsatsen att partier som uppstått som protest mot etablissemangen mycket väl kan finna sig tillrätta i rollen som politiska maktutövare. I några fall, som Pekka Vennamo och Timo Soini, har man man sugits in i etablissemangen, men Kristian Thulesen Dahl och Siv Jensen har visat att politiskt ansvarstagande och bibehållen populistisk trovärdighet inte nödvändigtvis utesluter varandra. Vilken utveckling Sverigedemokraterna kan ta vet vi inte än – men man bör nog inte utgå ifrån att de skulle gå under efter att de tagit sig över tröskeln till ett mer direkt politiskt inflytande.

Anders Widfeldt är lektor i nordisk politik vid University of Aberdeen.

Rotvälta

Den politiska elitens rötter till sina väljare har blivit allt svagare. Opinionsbildningen sker inte längre från sändare till mottagare utan mellan olika delar av publiken som talar till varandra.

Av Peter Santesson

Det har blivit frågan som aldrig tycks försvinna. Var kom all etablissemangskritik ifrån? Ofta kan man notera ett försök att omformulera frågan i politiskt mer välbekanta, eller får man säga mer *ofarliga*, termer. Att ens beröra begrepp som "folk", "elit" och "massa" har en sådan laddning. Kan man med anständigheten i behåll ta i orden?

Därför blir det bekvämare att omdefiniera frågan om den etablissemangskritiska vågen till politiska konfliktdimensioner så som de har brukat se ut tidigare. Handlar inte alltsammans *egentligen* bara om gamla vanliga klassklyftor? Gror etablissemangskritiken ur materiellt motiverad ilska från förfördelade grupper som har fått dåliga sittplatser på Det Stora Globaliseringståget till framtiden och som tar ut det på etniska minoriteter istället för att rikta vreden mot den verkliga gärningsmannen: det nyliberala ekonomiska systemet?

Problemet med förklaringen är att det går att fråga etablissemangskritikerna själva varför de är arga och röstar på kontroversiella partier. Precis som andra är de talföra och tycks ha en ganska klar uppfattning om sina motiv. Nej, svaren man får gäller inte växande klyftor, arbetslöshet och kritik mot marknaden. Istället handlar de om hård kritik av det man uppfattar som en arrogant politisk elit som misslyckats med att hantera migrationsfrågan och som vägrat att lyssna på folkets invändningar.

Finns det egentligen någonting kvar att förklara? Är inte det hela rätt enkelt? Om den styrande politiska klassen åsiktsmässigt avlägsnar sig alltför långt från dominerande uppfattningar bland sina väljare öppnar sig en stor lucka i åsiktsutbudet som potentiellt kan användas av nya aktörer. Om luckan sedan gäller en sakfråga som är viktig för många kommer det att finnas en stark efterfrågan på politik som täpper till luckan. När migrationsfrågorna gick från att vara en politiskt underordnad fråga till att toppa väljarnas dagordning blev dammbrottet oundvikligt.

I *The Road to Somewhere* gör David Goodhart en analys av olika värderingsgrupper – "någonstansare" som har en lokalt förankrad identitet och en mer skeptisk syn på samhällsförändringar, och "varsomhelstare" med identiteter som baseras på deras indivi-

duella prestationer och en optimistisk uppfattning om samhällsförändringar och de möjligheter som de erbjuder. Medan "någonstansare" utgör majoriteten i befolkningen, menar Goodhart att de grupper som behärskar politiskt beslutsfattande och offentlig debatt sedan flera decennier helt domineras av "varsomhelstare", som omstöper samhället i enlighet med sin samhällssyn. Nu har "någonstansarna" fått nog.

Visst kan det ligga en hel del i den förklaringen, och den ligger i linje med hur etablissemangskritiska väljare själva beskriver sina skäl. Varianter på samma resonemang hittar man också i svensk debatt: att etablissemangskritiken föds som motreaktion på en arrogant samhällselit som inte inser hur avvikande de är. Men det finns något i bilden som behöver fyllas i. Saken är nämligen att politiskt beslutsfattande alltid har varit dominerat av en tämligen avgränsad politisk elit. Och eliten har alltid bossat runt med massan. Särskilt lika varandra har de knappast varit. Ett avstånd i åsikter och värderingar är inget nytt, men det har accepterats. Därför är det en central fråga varför den distansen tycks ha blivit så mycket mer brännbar i våra dagar. Jag tror att det åtminstone finns två svar.

För att ge en bakgrund till det första svaret kan vi börja hos författaren Roland Huntford. En gång hade han varit Skandinavienkorrespondent för *The Observer*, och man måste fråga sig hur bra han kan ha trivts här.

För när han 1971 författade en bok om det svenska samhällssystem som han lärt känna valde han den skoningslösa titeln *The New Totalitarians* (i sv. övers. *Det blinda Sverige*, 1972). Balansen i Huntfords Sverigekritik är i ärlighetens namn inte fulländad – varje särdrag i den svenska historien tolkas till svenskarnas nackdel med en systematik som bitvis blir festlig. Men Huntfords bok är ändå intressant som en utifrån bild av svensk politisk kultur cirka 1970. Han beskrev ett politiskt beslutsfattande som i praktiken avgjordes i mycket snäva kretsar bortom de valda församlingar som formellt bekräftade besluten. Ändå slogs Huntford av att detta inte mötte något folkligt motstånd. Det speciella med den svenska politiska modellen var att eliten så framgångsrikt kunde vinna brett stöd från den passiviserade befolkningen och förmå

>>

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Etablissemanget är vindkänsligt.

FOTO: MIKAEL SVENSSON/JOHNÉR BILDBYRÅ

den att se maktkoncentrationen och underordningen som både rationell och helt legitim.

Det Sverige som Huntford hade tillbringat sina korrespondent-dagar i befann sig på höjdpunkten av vad man kan kalla för det planerade samhället. Ambitionerna att aktivt forma samhällsutvecklingen efter politiskt fastlagda planer hade funnits sedan 1930-talet. Men efter andra världskriget tog de fart på allvar. Samhällets planeringskapacitet, som under kriget hade tjänat militära ändamål, ställdes om till civila syften. Varför skulle inte staten använda samma ansträngningar för att forma det goda samhället när det blivit fred?

Som Yvonne Hirdman har visat i sin klassiska studie *Att lägga livet till rätta*, fanns det i högsta grad en uppfostrande ambition i de stora offentliga välfärdsplanerna. Idag brottas vi med frågan om "folket" kan och bör lita på eliterna. Men i bakgrunden till det planerade samhället fanns det tvärtom ett tvivel som gick i motsatt riktning. Kunde den politiska eliten verkligen lita på folket? Efter andra världskriget kvarstod en misstänksamhet mot att breda befolkningslager utan aktiv fostran skulle kunna besitta nödvändiga demokratiska instinkter i den utsträckning som behövdes för att bygga upp ett demokratiskt samhälle. De offentliga samhällsplanerna designades bland annat utifrån den politiska elitens ambition att forma och stärka allmänhetens demokratiska instinkter. Man skulle kunna säga att Hirdman och Huntford på den här punkten bitvis har gjort snarlika observationer – men värderat dem helt olika.

Idet planerade samhället var det mycket vanligt med korporativistiska beslutsmodeller där beslut och myndighetsutövande ägde rum i institutioner och organ som befolkades av de olika intresseorganisationernas företrädare. På arbetsmarknaden var det centraliserade förhandlingar mellan partsrepresentanter som gällde. Det här är beslutsmodeller som ställer synnerligen höga krav på medlemmarnas förtroende för sina centrala representanter och att de är villiga att rätta sig efter de beslut som representanterna fattar i deras namn. Organisationernas styrka hängde på medlemmarnas pliktrogna sammanhållning, och lojalitet behövde därför göras till en central dygd. I den korporativistiska samhällsmodellen blev det gott om tillfällen för medlemmar och medborgare att öva sig i in- och underordning.

Men "eliten", vad står det begreppet för – och är det ens acceptabelt att tala om en "elit" som styr samhället? Det är en egendomlighet i samhällsdebatten de senaste åren att diskussioner om samhällseliter har blivit så känsliga. Detta är inte ett begrepp som uteslutande används i populistiska sammanhang. Tvärtom har frågan om eliternas ställning och karaktär varit en av de stora frågeställningarna inom modern sociologi.

Framförallt förknippas begreppet med C Wright Mills, som med en påfallande slagfärdig prosa gjorde en analys av den amerikanska makteliten under 1950-talet. Ordet skulle kunna antyda att man uppfattar en intellektuell eller moralisk överlägsenhet hos de styrande, men det handlar bara om ett konstaterande att de avgörande besluten i samhället – både politiska och ekonomiska – är koncentrerade till en mycket liten krets. Mills uppskattar den för det amerikanska samhällets del till några hundratal personer. I en yttre cirkel kring den centrala makteliten rör sig större skaror av "konsulter, talespersoner och opinionsbildare" som

influerar och kommunicerar elitens tankar och beslut. Idag finner vi dem på Twitter. Visst finns det materiella fördelar av att ingå i kretsen, men dess definierande egenskap är maktkoncentrationen, inte skillnader i välstånd.

Mills menar att makteliten och kretsen runt om den utgör en rätt väl avgränsad social grupp. Eftersom de liknar varandra i erfarenheter och bakgrund, och eftersom deras ställning bestäms inom gruppen, kommer medlemmarna i makteliten att rikta sin lojalitet inåt och primärt identifiera sig med varandra snarare än med det stora folkflertalet vars livsvillkor de avgör genom sina beslut. Men makthavare har regelmässigt svårt att lägga märke till sin egen särställning. Makteliten noterar inte sitt inflytande, bara det motstånd de ibland råkar på när de utövar det. Man märker inte farten, bara friktionen.

Vad är det då som har hänt? Om det inte är någonting nytt med en dominant politisk elit som avviker i värderingar och referensramar från bredare grupper, och som dessutom har en ambition att planera och omforma samhället i enlighet med sina speciella uppfattningar, varför vaknar etablissemangskritiken nu och inte tidigare? Har någonting väsentligt förändrats?

När den irländske partiforskaren Peter Mair oväntat gick bort 2011 efterlämnade han ett fascinerande bokmanus som ger ett av svaren. Den moderna representativa demokratin har varit en partidemokrati. Även om den avgörande makten har varit centraliserad har de stora politiska partierna, med ett mycket brett medlemskap och omfattande partiorganisationer, fungerat som vertikala länkar mellan det politiska centrumet, Mills maktelit, och allmänheten. Avståndet till trädets topp må vara högt, men genom partiorganisationerna har den representativa demokratin haft en ordentlig markkontakt.

Det Mair observerade var hur partiernas relation till sina medlemmar och väljare vittrat bort de senaste decennierna. Även om de till det yttre lever vidare i sin gamla form, menade Mair att politiska partier nu i praktiken har blivit så frikopplade från det omgivande samhället att de mist sin gamla förankrande funktion. Både väljare och valda drar sig undan från varandra. Väljare använder istället andra kanaler för sitt politiska engagemang, medan valda riktar fokus mot organ bortom folkförsamlingarna: internationella arenor och politikens juridifiering. I likhet med Goodhart ser Mair ett allt större avstånd mellan väljare och valda – men avståndet är inte så mycket en fråga om åsikter som om kontakter och engagemang.

Den representativa demokratin förändras därför till en åskådarsport. Partierna brukade representera socialt identifierbara grupper som kunde känna en naturlig tillhörighet till "sitt" parti i det politiska systemet: arbetarpartiet, företagarpartiet, tjänstemannapartiet, landsbygdspartiet, och väljare kunde den vägen uppleva att de hade en egen kanal in i politiken, en egen häst i det stora samhällsloppet. Idag hör kärnväljarna gärdagen till. Partierna försöker snarare fånga nya marginalväljare i konturlösa "strategiska grupper" och vänder sig till alla och ingen särskild. Fredrik Reinfeldt förklarade att alla ska kunna rösta på Moderaterna. Ett gammalt landsbygdsparti som Centern transformeras till någonting påfallande urbant. Det gamla arbetarpartiet Socialdemokra-

"Det är en egendomlighet i samhällsdebatten de senaste åren att diskussioner om samhällseliter har blivit så känsliga."

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

För det gemensamma bästa: köket lagt till rätta på 1960-talet.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

terna har nu sitt starkaste stöd bland dem som inte förvärsarbetar, medan stödet bland arbetare minskar stadigt. Partiernas gamla sociala grunddrag luckras upp.

Medlemstalen faller och identifikationen med partierna är låg samtidigt som väljarrörligheten är hög. Om väljarnas relation till partierna alltmer börjar likna den mellan nyckfulla politiska kunder och en handfull tämligen fristående och konkurrerande producenter som erbjuder en palett av förslag och ståndpunkter, kommer det tidigare utrymmet för ett åsiktsavstånd mellan väljare och valda att krympa ihop. Den styrande eliten börjar utvärderas på ett mer skoningslöst sätt. Det gamla legitimitetsbyggande maskineriet börjar hacka. Så utmärkt! skulle nog Huntford säga, men det beror på var man står. Oavsett om man ser det som en förbättring eller ett grundskott mot möjligheten till ansvarsfullt ledarskap är de politiska konsekvenserna påtagliga. Politiken i åskådardemokratin har andra villkor än i partidemokratin så som den brukade se ut.

Ett annat svar på vad som har förändrats kan man avläsa i hur Mills beskrev maktelitens förutsättningar för att tidigare ha kunna dominera samhället. Mycket av vad han diskuterade rörde sig i själva verket om de tekniska villkoren för de nya massmedierna. Kommunikationen och opinionsbildningen var med teknisk nödvändighet vertikal – ett fåtal sändare och en mångmiljonpublik. Allmänhetens position var opinionsmottagarens. I mottagarledet stod man inför väldiga kostnader och praktiska hinder för att kunna "säga emot" de budskap som man inte instämde i. Starka lojalitetsnormer skapade en åsiktskonformism som till detta lade en social kostnad för avvikaren.

De här villkoren har snabbt förändrats i grunden genom att den politiska kommunikationen har flyttat ut på nätet. Opinionsbildningen har decentraliserats – varje mottagare har blivit en potentiell sändare. Även om de allra flesta aldrig försöker utnyttja den möjligheten, blir ändå situationen fundamentalt annorlunda när man går från en handfull sändare som ingår i samma maktnätverk till tusentals mer eller mindre anonyma sändare som agerar decentraliserat och skapar ledar- och ansvarslösa flockrörelser. Opinionsbildningen sker inte längre vertikalt från sändare till mottagare, utan horisontellt mellan olika delar av publiken som

talat till varandra. Samtidigt som eliten har blivit mer losskopplad från den allmänhet som den ska representera och leda, har det blivit betydligt lättare för allmänheten att klippa till och skjuta tillbaka mot den. Ett åsiktsavstånd mellan eliten och allmänheten kommer därför att ge mycket mer drastiska konsekvenser idag än tidigare.

Det är inte märkligt att "elit", "folk" och "massa" har blivit så laddade termer. Populism brukar sägas ha två huvudsakliga beståndsdelar. Dels vilar den på en bild av att samhället behärskas av en moraliskt korrupt elit som ignorerar folkflertalets intressen. Dels hävdar populistiska strömningar att det finns en och endast en *verklig* sammanhållen folkvilja som bara har en autentisk företrädare, nämligen populistens själv.

Som en reaktion mot etablissemangskritiken ifrågasätts gärna idén om en maktelit. Säg, är den inte lika fragmenterad som folket och idén ett konspiratoriskt hjärnspeke? Men det är en argumentationslinje som får svårt med trovärdigheten – och som riskerar att ställa sig ivägen för normal makt- och samhällskritik. Det är lätt att identifiera sociala nätverk i samhällets styrande skikt och givetvis måste man kunna ifrågasätta hur de agerar. Ofta beskriver samhällseliten till och med sig själv i sådana termer, vill tydligt markera sina gränser och demonstrera sin åsiktshomogenitet. I Sverige har den en årlig fest, Nobelfesten, där en tillräckligt central samhällsposition innebär en plats på inbjudningslistan. Men ända sedan riksdagsinträdet har Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkesson inte varit välkommen eftersom partiet inte ingår i värderingsgemenskapen. Symboliken kan knappast göras tydligare.

Mer relevant är däremot att ifrågasätta den andra delen av ekvationen: bilden av att det finns ett värderingsmässigt homogent, autentiskt "folk" som eliten ignorerar. Vad tycker folk *egentligen*, är en fråga som ofta ställs till opinionsundersökare. Svaret är att de i stor utsträckning tycker olika. Det är lätt att underskatta hur heterogena allmänhetens värderingar är. Maktelitens konturer är tydligare än massans. Det finns inte en folkvilja som makteliten avviker ifrån.

Något som har ökat utrymmet för att hålla sig med föreställningar om en autentisk men förkvävd folkvilja är problemen med att mäta antietablissemangsoptionernas storlek, både i Sverige och i andra länder. Storleken på mätmisslyckandena överdrevs i vissa fall, men att exempelvis SD-stödet underskattades systematiskt inför valet 2014 betydde att osäkerheten kring mätningarnas tillförlitlighet ökade. Litar man inte på siffrorna blir det fritt fram för egna föreställningar. Valet 2018 visade att det nu är fullt möjligt att jämförelsevis korrekt skatta stödet för ett etablissemangskritiskt parti som Sverigedemokraterna och dess mer radikala avknoppning Alternativ för Sverige. Det har en bredare betydelse: Det går att lita på mätningar även av mer kontroversiella ståndpunkter. Man kan inte att sätta en bild av vad "folk" anser som står fritt från data med hänvisning till att det ändå inte går att mäta.

Till den inledande förklaringen till etablissemangskritiken kan vi nu fylla i fler detaljer. Det nya är inte en samhällselit som befinner sig på ett avstånd från allmänheten, utan att dess rötter har försvagats samtidigt som opinionsbildningen bland allmänheten har blivit alltmer horisontell. Inte heller finns det en dominerande folkvilja bland allmänheten utan en brokig blandning som kan mobiliseras på olika sätt. I dessa farvatten kommer vinden alltid vara byig och förrädisk.

Peter Santesson är opinionschef på Demoskop.

FOTO: DAN HANSSON/TT

Det är ditt fel

Forskning visar att väljare ofta är okunniga och irrationella. Men i en demokrati kan inte väljarna svära sig fria från ansvar.

Av Anders Sundell

Pessimismen verkar ha blivit någon sorts standardläge för politiskt intresserade. Klimatet är i kris. Samhällskontraktet är i kris. Valfärden är i kris. Ekonomin är kanske inte i kris just nu, men kommer säkert att snart vara det. Och demokratin är helt klart i kris, hotad både av auktoritära stater utifrån och av populisterna med auktoritära böjelser inifrån.

I Ipsos mätningar sedan 2013 har andelen som tycker att utvecklingen i Sverige går åt fel håll hela tiden varit större än andelen som tycker att utvecklingen går åt rätt håll. I årets septembermätning var de ungefär dubbelt så många. I amerikanska Pew-institutets tidsserier har fler varit missnöjda än nöjda med utvecklingen sedan januari 2004.

Och vems fel är det? All offentlig makt utgår i Sverige från folket, kan man läsa i regeringsformens portalparagraf. Betyder det att det är vi medborgare som är ansvariga för samhällsutvecklingen?

Jag tänkte angripa frågan från två håll. Regeringsformen förklarar att folkstyrelsen "förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt styrelseskick". Vi väljer alltså representanter, de formerar sig i någon form av styrande koalition, och för sedan en politik som antas ligga i linje med vad väljarna önskade.

För att medborgarna ska sägas vara ansvariga för den förda politiken behöver två steg i den här processen fungera. Om väljarna inte har förmåga att välja ordentligt kommer representanternas åsikter att spegla folkviljan dåligt. Och även om valet får ett lyckat utfall är det inte säkert att representanterna för den skull för den politik som väljarna önskat sig. I så fall kan vi inte gärna beskylla medborgarna för att politiken blir som den blir. Och om så är fallet undermineras själva idén om folkstyre. Vi börjar med att diskutera det första steget, valhandlingen.

I en klassisk bok med den för ämnet passande titeln *The Responsible Electorate* – den ansvariga väljarkåren, eller kanske, den ansvarskännande väljarkåren – från 1966 skrev statsvetaren Valdimir O Key att väljare inte är några dumbommar. De har önskemål och svarar rationellt på den information som bjuds dem, och de alternativ som finns att välja på. Key byggde sina slutsatser på hur väljarna förhöll sig till Franklin D Roosevelts *New Deal* – en radikal omtolkning av statens roll i det amerikanska samhället. Olika väljargrupper verkade stödja eller avvisa programmet beroende

på om de själva tjänade eller förlorade på det, enligt Key, och var alltså rationella.

Mot denna slutsats vänder sig två andra tunga statsvetare, Christopher Achen och Larry Bartels, i den uppmärksammade boken *Democracy for realists*, publicerad 50 år senare, 2016. Deras slutsats är i korta drag att jo, väljare är faktiskt dumbommar. I alla fall de amerikanska, som de studerat. Keys slutsats beskrivs som "folk theory" – en statsvetenskapens bondepraktika – och hans empiriska resultat avfärdas.

Väljare vet inte vad de olika partierna och kandidaterna står för, enligt Achen och Bartels. De vet inte hur verkligheten utvecklar sig. De vet inte vilken politik som skulle förbättra situationen. Det enda de kan är att straffa politiker när de själva får det sämre; när ekonomin går dåligt, eller när man blir av med jobbet. Men det behöver inte finnas någon koppling till politikernas agerande. När ekonomin (eller det lokala fotbollslaget) går dåligt åker politiker ut. När den går bra får de vara kvar. Det är också förklaringen till väljarbeteendet under *New Deal*-eran. Roosevelts upprepade omval berodde inte på väl avvägda bedömningar av politikens effekter, utan för Roosevelt gynnsamma reaktioner på konjunktursvängningar. I ett uppmärksammat avsnitt av boken visar de till och med att president Woodrow Wilson 1916 fick färre röster i distrikt som drabbats av hajattacker – något han knappast kan hållas ansvarig för.

En liknande bild ger filosofen och statsvetaren Jason Brennan i sin bok *Against Democracy*, utgiven på svenska som *Efter demokratin*. Han refererar till John Stuart Mill, som i den representativa demokratins barndom trodde att demokratin skulle göra folk bättre, och mer upplysta. "Efter 150 år har vi nu resultaten", skriver Brennan. "De är till största delen negativa." Politiskt deltagande korrumpar och fördummar oss mer än det höjer och förädlar. Om man någon gång försökt föra en sansad debatt på det stora demokratiska forum som är Twitter är det lätt att hålla med.

Ska okunniga och irrationella väljare hållas ansvariga? Jag kan tänka mig två svar, som jag kallar Jesusprincipen respektive Janne Josefsson-principen.

Jesus sade på korset "Fader, förlåt dem, ty de veta icke vad de >>

gör”. Om det nu är så att väljare är kroniskt inkapabla att fatta ordentliga beslut kan vi inte gärna straffa dem för att de handlar i enlighet med deras natur. Tanken om att medborgarna fattar rationella och sammanhängande beslut, som regeringar sedan förverkligar, har inte och kommer aldrig att ha något med verkligheten att göra, skriver Achen och Bartels, till exempel. Regeringsformen bygger på en fantasi.

Slutsatsen måste då rimligen bli att demokratin måste göras om i grunden. Väljare är uppenbarligen inte ansvariga nog för att anföras med styret av landet. Achen och Bartels ger dock inte några konkreta förslag. Det gör däremot Brennan, som vill ha en utpräglad elitistisk demokrati med rösträtt som villkoras efter kunskapskrav.

Det andra sättet att se på saken handlar istället om att se väljarkåren som styrelsen i AB Sverige. När då Janne Josefsson kommer och konfronterar styrelsen med bevis på korruption och vanskötsel räcker det inte att säga ”men jag visste inget”. Motfrågan brukar bli ”Men borde du inte ha hållit dig underrättad?” Okunskap är ingen bra ursäkt. Så betraktat är väljare ansvariga, oavsett om de vanligtvis gör rationella val eller ej. Frågan är normativ, inte empirisk.

Själv är jag dock inte lika pessimistisk till väljarnas förmåga. Alliansens valseger 2010 skulle till exempel vara omöjlig, om Achen och Bartels hade rätt. Trots – till och med på grund av – en kraftigt krisande ekonomi omvaldes alliansen. Moderaterna gick framåt, till stor del på grund av vad som allmänt uppfattades som en kompetent hantering av den ekonomiska krisen. Så sofistikerade tror inte Achen och Bartels att väljare kan vara. Blir det sämre borde regeringen ryka, oavsett hur ansvarig den är. Svenska väljare klarar sig dessutom bättre än de flesta andra länders i internationella mätningar av politisk kunskap. Och hajattacksexemplet har dessutom visat sig bygga på friserad data och tveksamma statistiska analyser.

När konventet som skulle leda fram till Förenta staternas konstitution 1787 avslutats sägs det att grundlagsfadern Benjamin Franklin fick frågan om vilket politiskt system delegaterna hade skapat. ”A republic, if you can keep it”, blev svaret. Republiken, och demokratin, måste upprätthållas och försvaras, kan man tänka att Franklin menade. Man måste ta ansvar för den, och vill man inte det, är man inte vuxen uppgiften. Vi får stå för våra val. Jag ansluter mig till Janne Josefsson-principen, snarare än Jesus-principen.

Därför är de många försöken att förklara bort Trumps valseger, brexit, eller Sverigedemokraternas framgångar med rysk hackning, fusk eller falskt medvetande, missriktade. Ryska påverkansförsök ska givetvis tas på allvar, men i fallet Trump verkar det mest haft marginell betydelse. Man kan inte bortse från att över 60 miljoner amerikaner röstade på honom (även om det var 3 miljoner färre än som röstade på Clinton). Det är inte ett misstag som kan korrigeras i elektorsförsamlingen eller Högsta domstolen.

Nyligen beordrades också Marine Le Pen att genomgå en psykiatrisk undersökning för att ha postat bilder på IS våldsdåd på Twitter. Sådan psykologisering är direkt destruktiv för idén om ett kapabelt folk som styr sig självt. Bilderna må vara horribla, och beslutet att sprida dem kan ifrågasättas, men det

handlar om medvetna val. Meningsmotståndare måste besegras på väljararenan.

Men det är kanske ändå inte så enkelt som att väljarna helt styr utvecklingen. Finns det bara skojare att välja på, kommer folket att garanterat välja en skojare, sa V O Key också. Det har anförts som en förklaring till att korrupta politiker alltför ofta återväljs – hur vet man att motkandidaten är bättre?

Val är också trubbiga verktyg för att uttrycka folkviljan, vilket för oss in på steg två i processen för folkviljans förverkligande. Kan det för övrigt ens sägas finnas något sådant som en folkvilja? Ingen enskild väljare röstade för det nuvarande läget i den svenska riksdagen. Man röstar på ett parti; valsystemet är vad som leder fram till den här röran. Regeringen som till slut bildas behöver inte ha varit särskilt önskad av väljarna. Om Ulf Kristersson lyckas bilda regering får vi en statsminister från ett parti som bara stöddes av knappt var femte väljare. Blir det Löfven handlar det om färre än var tredje.

Politikerna är inte heller formellt bundna av sina väljare. I Sverige avgjordes det redan under frihetstiden, i den så kallade principalatsstriden. Man fann då att väljare inte kunde binda sina representanter vid vissa politiska hållningar. En riksdagsledamot fattar beslut efter eget huvud, men får givetvis stå till svars för det efteråt.

”De vet inte hur verkligheten utvecklar sig. De vet inte vilken politik som skulle förbättra situationen.”

Det finns goda skäl för att det ska vara så. Den brittiske filosofen och statsmannen Edmund Burke förklarade (efter att ha blivit vald) för sina väljare att visserligen skulle en representant vara i samklang med sina väljare, men också att det vore

ett förräderi mot dem om han gick emot sitt eget omdöme för att följa väljarnas åsikt.

I riksdagsundersökningen efter valet 2014 uppgav bara 2 procent av ledamöterna att man ska följa väljarnas önskemål vid en konflikt mellan dem och de egna principerna, eller partilinjen. 25 procent uppgav att den egna kompassen skulle råda, och ungefär 74 procent att partilinjen var viktigast.

Konsekvensen kan bli att det uppstår ganska stora åsiktsskillnader mellan väljare och valda. Mest uppmärksammat har detta blivit i migrationsfrågan. Sedan SOM-institutet började mäta 1990 har andelen väljare som tycker att det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar alltid varit större än andelen som tycker att det är ett dåligt förslag. Bland riksdagsledamöter har stödet istället ofta varit ensiffrigt. Det har – som alla vet – lett fram till ett iögonfallande glapp. I en debattartikel 2016 menade Peter Esaiasson att ”det politiska etablissemangen” i denna fråga inte uppfyllde något av tre kriterier på väl fungerande och lyhörd representation. För det första: att politikerna fattar de beslut som de flesta medborgare vill att de ska göra. För det andra: att politikerna gör klart att de känner till vad medborgarna tycker och tänker. För det tredje: att politikerna ger goda förklaringar till sina beslut.

Demokratis grundmekanism är att politiker erbjuder olika alternativ, som väljarna kan ta ställning till. I migrationsfrågan fanns det under 2010-talet egentligen inte några riktiga alternativ till rådande linje, förutom Sverigedemokraterna. SD:s tillväxt kan alltså ses som en kurskorrigering från folkets sida, om än otydlig och långsam, med många bieffekter. I migrationsfrågan – för att ta det viktigaste exemplet – är det alltså svårt att hålla medborgarna ansvariga för de senaste årens politik.

DEN POPULISTISKA UTMANINGEN

Ville ändå försöka: Benjamin Franklin.

FOTO: GETTY IMAGES

Å andra sidan ska varje åsiktsskillnad mellan väljare och valda inte nödvändigtvis tolkas som ett stort demokratiskt underskott. Undersökningar visar att det finns fler frågor där åsiktsglappet är stort. Väljare är mer negativa än riksdagsledamöter till vinster i välfärden och Turkiets eventuella medlemskap i EU (före Erdoğan's auktoritära omsvängning); de är också mer positiva till ett förbud mot pornografi och sex timmars arbetsdag. Ingen av dessa frågor är dock av särskilt stor vikt för väljarna, med möjligt undantag för vinster i välfärden, och i den frågan finns det också en större åsiktsspridning mellan partierna. Problemet uppstår när en fråga där väljarkåren skiljer sig från merparten av representanterna också blir väldigt viktig för många.

Maximal åsiktsrepresentativitet bör inte heller vara det allenaordade målet. Om det vore så finns det bättre sätt att lägga upp styrelseskicket; framförallt lottning av representanter, som tillämpades flitigt i antikens Aten. Åsiktsskillnader mellan väljare och valda av den magnitud vi ofta ser i den svenska demokratin är en statistisk omöjlighet i ett lottningssystem.

De flesta kan nog ändå hålla med om att politiker gärna får vara lite bättre än oss andra; lite klokare; lite mer pålästa; lite mer empatiska; lite tålmodigare. Det kommer oundvikligen att leda till att de inte tycker som folkopinionen i alla frågor. Peter Esaiason argumenterade själv i en tidigare bok, *Representation from Above*, att politiker kan utöva representation genom att leda opinionen – som i HBTQ-frågan. Men det är inte hållbart om opinionen och representationen har motsatta åsikter i viktiga frågor, under lång tid.

I migrationsfrågan talas det om en åsiktsskillnad mellan en liberal elit och en mer konservativ massa; *anywheres* (varsomhelstare) mot *somewheres* (någonstansare); där politiken mer avspeglar

elitens preferenser. Men medborgarna kan också delas upp efter andra skiljelinjer.

En mycket uppmärksammat artikel publicerad 2014 argumenterade statsvetarna Martin Gilens och Benjamin Page för att vanliga amerikaners åsiktspreferenser hade mycket litet genomslag i den förda politiken. Att många vanliga väljare var för ett politiskt förslag ökade inte sannolikheten för att det skulle genomföras. Om däremot väljare i toppen av inkomstfördelningen var för ökade sannolikheten för genomförande dramatiskt. Med en mycket tillspetsad formulering avslutade de sin artikel med att konstatera att "USA:s anspråk på att vara ett demokratiskt samhälle är allvarligt hotat".

Aven om Gilens och Pages statistiska resultat har ifrågasatts är det inte svårt att i USA se mekanismerna för hur de bättre bemedlade får större utrymme att påverka politiken. Varje röst väger visserligen lika tungt, men kampanjfinansiärer får ojämförbart större tillgång till politiker, från båda partier. Om man hostade upp 350 000 dollar fick man till exempel äta middag med Hillary Clinton och George Clooney på en *fundraiser* under presidentvalskampanjen 2016. Eftersom pengarna inte gick till Clinton direkt utan till en fond är detta sätt att betala för tillgång till politiker lagligt. Det säger sig självt att den som sitter vid det bordet har lättare att få Clintons öra än genomsnittsväljaren.

Även i Sverige syns sådana tendenser. I ny och ännu opublicerad forskning av Mikael Persson och Mikael Gilljam framkommer att politiken också i Sverige tenderar att matcha bättre med svenska höginkomsttagares preferenser än med låginkomsttagares. Orsaken varför är dock inte ordentligt utredd, än.

Mycket talar alltså emot att det är medborgarna som styr utvecklingen i demokratier som Sverige. Väljarbeteendet verkar inte alltid helt rationellt, och politikerna är inte alltid helt responsiva. Ska väljarna ändå hållas ansvariga?

Jag anser det. Trots alla sina fel och brister är demokrati ändå det bästa politiska system som prövats. Visst finns det ingen direkt koppling mellan utbredd rösträtt och goda utfall – i många fall verkar demokratisering till exempel förvärra korruptionen i ett land. Men det kan inte vara en slump att världens mest välmående länder alla är etablerade demokratier. I mina ögon är demokrati den enda långsiktiga garanten för lagstyre. Makt korrumperar alltid, och den yttersta makten måste därför delas och spridas ut över befolkningen. Demokratier kan på så vis bättre klara makt-skiften, och därmed också förändring. Demokratier anpassar sig där diktaturer stelnar.

Därför måste folket också hållas ansvarigt för sina val, om än inte nödvändigtvis för politikens alla slutliga utfall. Dåliga val ska inte bortförklaras, psykologiseras eller ogiltigförklaras. Vägen framåt ligger inte heller i att gradera rösträtten eller inskränka demokratin, utan genom att stärka kopplingen mellan valresultaten och den förda politiken, till exempel genom att motverka att mäktiga intressen köper politiker.

Idén om en upplyst despot eller expertstyre är däremot en chimär, och en farlig sådan. Vi får leva med folkstyret, med alla dess fel, i brist på bättre alternativ. *A republic, if you can keep it*. Låt oss åtminstone försöka.

Anders Sundell är fil dr i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

"Dåliga val ska inte bortförklaras, psykologiseras eller ogiltigförklaras."

Den sociologiske essäisten

I år är det 100 år sedan Georg Simmel dog. Han räknas till de klassiska sociologerna, även om han är svårare att placera än Marx, Weber och Durkheim.

Av Bo Isenberg

Sociologin formerades som vetenskaplig disciplin kring allmänna frågor om samhället och samtiden. Frågorna gällde inte minst vad samhället och samtiden gör med människan – frågor som bara kunde frambringa prövande, sammansatta, ofta motsägelsefulla svar.

Den tidiga sociologin skulle bli den klassiska sociologin. Karl Marx införlivades av den nya disciplinen, med plågsam noggrannhet studerade han den kapitalistiska logiken och dess kolossala förmåga att bryta ned och skapa mänskligt liv. Emile Durkheim gjorde sociologin till sträng vetenskap. Samhället är helt avgörande för hur identiteter, handlingar, relationer och gemenskaper uppstår och förändras – upptäckten av socialisationen är Durkheims stora bidrag och sociologin vore otänkbar utan detta begrepp. Max Weber analyserade modernitetens strukturer och livsföringar, deras historiska tillkomst, och det avgörande inslaget utgjordes av ödesmättade och ständigt stegrade rationaliseringar inom livets alla områden (alla utom erotiken).

Marx, Durkheim och Weber är omtvistade sociologer men det är oomtvistat att de är klas-

siska sociologer – också eftersom komplexiteten i deras arbeten möjliggör och nödvändiggör tvister.

Ikategorin sociologiska klassiker ingår också Georg Simmel. Simmel är den brokigare figuren jämfört med de klassiska kollegorna och konkurrenterna. Han var djupt omtvistad under sin livstid. Någon egentlig simmelsk skolbildning uppstod aldrig. Simmel var på en och samma gång tidlös, tidsenlig och otidsenlig, han betraktade eviga frågor om människan och livet i samtida sammanhang, prövade nya tolkningar av den nya rasande kultur som moderniteten utgör, bröt mot akademiska konventioner, undkom ängsliga ideologiska krav.

Simmel föddes 1858 i Berlin, i hörnet av Friedrichstrasse och Leipziger Strasse. Familjen hade bestått av judiska handelsresanden från Schlesien.

Föräldrarna lämnade judendomen och fattigdomen bakom sig. Fadern Edward blev katolik och chokladfabrikant, modern Flora lät döpa sig evangeliskt. Georg var yngst av sju syskon. När fadern dog blev en förmögen vän till familjen förmyndare, under resten av sitt liv var Simmel ekonomiskt bekymmerslös. År 1890 gifte han sig med Gertrud Kinel, filosof, konstnär, författare. »

”Ingen annan sociolog har så grundligt och så tillspetsat analyserat människan som individ.”

Georg Simmel.

FOTO: TT

*"Karriären
blev tragisk,
ryktbarheten stor
– en faktor som
kan undergräva
akademiska
karriärer."*

De fick sonen Hans. Med en student fick Simmel också en dotter som han valde att aldrig möta. Paret bosatte sig i Berlin Westend i utkanten av det urbana liv som var Simmels naturliga hemvist och favorittema.

Simmels karriär blev en tragedi. Han hade studerat historia, folkpsykologi, filosofi, konsthistoria och medeltidsitalienska. Avhandlingen behandlade musikens begynnelse, svaren kunde naturligtvis bara bli knappa och svävande. Han underkändes, bytte ämne och godkändes. Simmel var sedan under tre decennier oavlönad privatdocent och extraordinarie professor vid universitetet i Berlin. Han sökte professurer och var ibland nära att få dem. År 1914 erbjöds han en tjänst i Strassburg. Utnämningen bekräftade nederlaget. Det var för sent, det var i förskingringen. Det stora kriget bröt ut – en absolut situation, skrev Simmel, som var entusiastisk. Kriget var modernt, det första, men det efterfrågade ingen sociologisk reflektion. Simmel dog i cancer 1918, strax innan kriget slutade.

Karriären blev tragisk, ryktbarheten stor – en faktor som kan undergräva akademiska karriärer. Skrifterna var otaliga, de publicerades i såväl välrenommerade vetenskapliga tidskrifter som i lokala tidningar. En simmelsk föreläsning var ett *event*. I den stora publiken fanns konstnärer, judar, orientaler och kvinnor – kategorier som skavde i en konventionell värld. Simmel var den briljante, excentriske privatdocenten som excellerade kring vad som med utgångspunkt i en tysk, kristen och klassisk bildningsvärld uppfattades som opassande teman. Mest handlade det om triviala eller mondäna fenomen: mode, teknik, ruinen, koketteriet, brevet, massförbrytelser, socialism, rosor, socialmedicin, släktäktenskap, resor i Alperna, plagiat, mausoleer, militarismen och kvinnans ställning, storstaden, tavelramen, penningväsendet, arbetsdelning, prostitution, jodding, diskretion, trohet, strafflagstiftning, Europa och Amerika, himmel och helvete, social aritmetik och geometri. Föreläsningarna var korta, de inleddes med en pregnant tes och löstes sedan upp i associationer. Inte heller analogier och allegorier var Simmel främmande inför.

Simmel attraherade också betydande personligheter eller sådana som skulle bli det. En gång i veckan hade man mottagning i Westend. Rainer Maria Rilke, Georg Lukács, Ernst Bloch, Martin Buber, Edmund Husserl, Marianne och Max Weber besökte våningen, det doftade av äpplen och fina cigaretter. Simmel skrev en essä om sällskapligheten som interaktionsform. Sällskaplighet äger rum för sin egen skull, den är en egen livsform, ett rike av tillfälligheter, infall, överdrifter, ironi, generositet och sakliga gräl. Den betyder kärleksfull frihet och bundenhet, anspråk och anspråkslöshet, individualitet och gemenskap, bortom sociala roller.

Om Simmels personlighet vet man ganska lite. En dagbok skall ha gått förlorad. Ingen har skrivit hans biografi. Porträttet är ofullständiga och motsäger varandra. Vad sker när vi varseblir en människa? Åtminstone den första anblicken är en rätt korrumpad historia, skriver Simmel: människan förförs av minnen, förhoppningar, beräkningar, önskemål och fruktan. Generaliserar gör vi alltid – vi underordnar individen en typ.

Ingen annan sociolog har så grundligt och så tillspetsat analyserat människan som individ. Simmel liknade Nietzsche också på denna punkt. Modernitet innebär människans befrielse från naturgivna eller traditionella grupper, hennes sociala, psykiska, kulturella differentiering, hennes autonomi och distinktion.

Individen är modernitetens viktigaste uppfinning. Men när Simmel bedömdes av andra var han inte individ utan jude.

Han såg ut som en jude. Hans temperament ansågs vara judiskt – vilket var både sant, uppskattat och föraktat. Martin Buber, religionsfilosofen och socialpsykologen, skriver om Simmels starka benägenhet att upplösa vad som anses självklart. Allting kan alltid betraktas också på annat sätt. När resonemanget – föreläsningen, avhandlingen, essän – fortskrider visar det sig att man från samma antaganden också kan komma till andra slutsatser, och samma slutsatser kan härledas ur helt andra förutsättningar. Simmels briljans var en variant av *pilpul*, den talmudiska metoden för att uttömma meningen ur något så att föga mer går att säga. När tolkningsmöjligheterna var uttömda såg Simmel upp mot publiken med utsträckta armar och öppna handflator. Kuriöst och typiskt: Simmels föreläsningar och essäer började med ett svar och slutade med frågor. Varje löst gåta innebar nya gåtor.

Dietrich Schäfer, en inte så renommerad historiker, beskrev inte Simmels reflektioner på ett särskilt annorlunda sätt. Men han laddade orden antisemitiskt. Han var typisk i sin typiserande hållning, typisk för det antijudiska ressentimentet inom akademien. Simmel, skrev Schäfer i ett professorsutlåtande som dryper av vidrigheter, föreläser om esoteriska ämnen, relativiserar och intellektualiserar, han frågar mer än han svarar och bygger upp, han kryddar med poänger, hänger sig åt en halvvetenskap, förleder den redan dubiösa publiken.

Och verkligen: Simmel, hade inget att sätta emot antisemiten Schäfer. Han erkände skuld och mindervärde. Han var en främling. Men – främlingskapet uttrycker den sociologiska betraktelsens väsen och vitalitet. All betydelsefull sociologisk och annan reflektion om det moderna samhället, om den moderna tiden, kom att kännetecknas av främlingskap. Den var påfallande ofta gjord av judar.

En av Simmels mest berömda uppsatser handlar om främlingen. Främlingen är en människotyp, en viss mental disposition. Någon trivialt annorlunda människa är det inte fråga om, och inte heller representerar den simmelska främlingen någon särskild grupp, etnisk, kulturell eller religiös. Rörlighet är främlingens väsen, den är social, psykisk, intellektuell, rumslig. Attityden är objektiv, objektiviteten skänker frihet och friheten objektivitet, främlingen är mindre fördomsfull. Allt detta kan naturligtvis se sig farligt. Redan prototypen hade varit ett socialt hot – den vandrande juden.

Modern är främlingen helt visst, en individualiserad människa, kompatibel med allt mer komplexa sociala verkligheter. Dessa verkligheter, genom vilka människan socialiseras, var Simmels grundproblem. Komplexiteten, mobiliteten och interaktionstätheten har sedan dess accelererat. Verkligheter ter sig ofta övermäktiga, den enskilda människan blir vanmäktig.

Simmels sociologiska betraktelser hade en utgångspunkt i Baudelaires teorem om den moderna epoken. Modernitet, skrev diktaren, är det övergående, det flyktiga, det tillfälliga. Modernitetens erfarenheter återfinns mellan det nödvändiga och det omöjliga – allt kan vara på olika sätt, allt kan, bör, måste förstås på olika sätt, detta är utgångspunkten för social förändring, för kritik, för kreativitet, för innovation. Någon solid teori om det moderna utvecklade Simmel inte men väl närmast ändlösa tematiska och perspektiviska variationer för att inte säga explosioner – ungefär så som det finns ändlösa moderna verkligheter och möjligheter att tolka

och förklara dessa. Den unge Georg Lukács skrev att vad vi bevittnar hos Simmel, denna impressionismens sanna filosof med sina valfränder Monet, Rodin och Rilke (snarare än Weber och Marx), är upplösningen av allt substantiellt, absolut och evigt i tingens och händelsernas flod, i den historiska föränderligheten, ja i blott psykologiska verkligheter. Simmel skriver själv: det modernas väsen är psykologismen, upplevelsen och tolkningen av världen i enlighet med reaktionerna i det flytande element som vår moderna själ har blivit och som bestäms av motsägelsefullhet. (Långt senare bytte Lukács fot. I sin bok *Förnuftets banemän* anklagade han Simmel men också Weber för att vara irrationalister som öppnade vägen för Hitler. Stalinisten Lukács togs faktiskt på allvar.)

Att Simmels betraktelser karakteriserades av det vi kallar intuition, aning, intryck är otvetydigt. Det vi ser, det ser vi genom ett temperament, och vi ser det över huvud taget eftersom vi besitter ett temperament, skrev han i anslutning till Emile Zola. Simmel var hämningslöst sensibel och han var sensibel för allt nytt. Han lät också infall komma till tals. Nietzsche hade förespråkat plötsligheten som kunskapsideal. Måleriet arbetar med plötsligheter, poesin gör det, filosofin och sociologin kommer sent, de visar genom systematiska teorier och empiriskt material vad konsten kan göra i ett enda slag. Simmel attraherades av konsten. Han skrev remarkabla analyser av stora konstnärers temperament – Rembrandt, Rodin, Michelangelo, Böcklin.

Essän är Simmels element. I sin kolossal essäroman *Mannen utan egenskaper* skriver Robert Musil, som fanns bland Simmels åhörare, om essäismen. Essäismen kombinerar vetenskap och konst, objektivitet och subjektivitet, och prövar sig fram mellan dessa. En tankestil som utmynnar i provisorier – just adekvata för den epok som Paul Valéry kallade provisorisk. Eller en förståelseakt, som Johan Asplund skriver, den svenska sociologins originella företrädare, uppenbart influerad av Simmel. I sin dödsruna över Simmel skrev Ferdinand Tönnies, ursociologen som lanserade begreppen *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, outrotbara så länge samhälle och samtid är moderna, om Simmels ofärdighet som en särskild konst vilken blir till genom antydningar, skuggningar, halvdunkel och liksom magiska ljuseffekter.

Simmel öppnade vägen för den sociologiska essäistiken. Den ledde i många riktningar. Närmast följde exempelvis Georg Lukács, Siegfried Kracauer, Karl Mannheim och Theodor Adorno. Åt olika håll ledde också Simmels arbete i övrigt. Teserna om interaktionens väsentliga betydelse för såväl samhällets evolution som människans socialisation har blivit axiomatiska inom socialpsykologin. Studierna av urbana miljöer och mentaliteter gav upphov till den empiriska urbansociologin med centrum i Chicago och företrädare som till exempel Robert Park och Louis Wirth. För kunskaps sociologin, som växte fram under tjugotalet genom Karl Mannheim och Max Scheler och vars grundantaganden om kunskapens bundenhet av sociala sammanhang har blivit allmängods, blev Simmel central. Hans senare verk, av kulturfilosofiskt, livsfilosofiskt och estetiskt slag, har kännetecknats av en jämn, stark konjunktur under drygt hundra år. Ofta såg man Simmels namn i olika postmodernistiska diskurser om samhällets ambivalens och den mänskliga naturens öppenhet. På senare tid återkommer Simmels idéer om grupperns uppkomst och utveckling i diskussioner om sociala medier – nätteoretikern Simmel var tidig.

Somliga av Simmels sekelgamla studier befinner sig på *all-time-high* vad gäller aktualitet och relevans.

Simmel skrev en åtta hundra sidor lång, sammansatt analys av

penningväsendets kulturella, sociala och antropologiska innebörder. Inneboende värden förvandlas till provisoriska, abstrakta, kvantitativa funktionsvärden – personlighet, arbete, vetanden, ting, konst, moral, sociala relationer, människor görs disponibla och utbytbara (pengar är, skriver Robert Musil, simmelskt, en kreativ specialform av våld). Allt relativiseras, allt nivelleras, bara inte penningen, som blir absolut: *Geld wird Gott*, mammonismen tillbeds varstans. Och så uppstår ett av vår samtids signifikanta karakteristika: oron, otillfredsställelsen, feberaktigheten, törsten efter mer och annat som aldrig släcks, de ändlösa besvikelserna. Vi når inte det vi tror vi vill ha, gör vi det ändå uppstår genast tanken på något annat. Och vi jämför oss med andra – vi lever, skriver Nietzsche, likaså Simmelskt, i jämförelsens tidsålder, där det relativa mervärdet, sneglandet mot den andre, och inte längre identifikationen med en härkomst är avgörande.

Och sålunda: vad penningväsendets radikala utbredning – på livets alla områden – accentuerar är konkurrens. Konkurrens är en grundläggande och typisk modern form av interaktion varigenom människor socialiseras – till konkurrenter. Konkurrens, skriver Simmel, korresponderar med en skarpt differentierad självmedvetenhet hos samtidsmänniskan liksom med en stark benägenhet att hävda sig. Det handlar om den tilltagande individualiseringen, om nödvändigheten och möjligheten att göra sig åtskild, särskild, enskild. Annorlunda betraktat kan det handla om prestation eller om självförverkligande, om att vinna eller förlora, strävan kan vara trosvisst eller ängslig, den kommer till uttryck genom arbete, konsumtion, kärlek, sexualitet, överallt där det finns människor och alltså relationer – varje relation är åtminstone potentiellt också ett konkurrensförhållande. En fråga om mänsklig vilja är detta bara delvis, snarare är individuella strävanden i relation till, i konkurrens med andra individer manifestationer av olika evolutionära tendenser, inre, mentala såväl som yttre, samhälleliga. Konkurrens som interaktions- och socialisationsform är ett modernt faktum och signum. Michel Houellebecq gestaltar det som patologiskt och fatalt i sina romaner.

la om prestation eller om självförverkligande, om att vinna eller förlora, strävan kan vara trosvisst eller ängslig, den kommer till uttryck genom arbete, konsumtion, kärlek, sexualitet, överallt där det finns människor och alltså relationer – varje relation är åtminstone potentiellt också ett konkurrensförhållande. En fråga om mänsklig vilja är detta bara delvis, snarare är individuella strävanden i relation till, i konkurrens med andra individer manifestationer av olika evolutionära tendenser, inre, mentala såväl som yttre, samhälleliga. Konkurrens som interaktions- och socialisationsform är ett modernt faktum och signum. Michel Houellebecq gestaltar det som patologiskt och fatalt i sina romaner.

aktions- och socialisationsform är ett modernt faktum och signum. Michel Houellebecq gestaltar det som patologiskt och fatalt i sina romaner.

Monetariseringen framstår nästan som modernitetens väsen. Men den uttrycker också något allmänt. Människan uppfann penningen för att underlätta utbyte. Människan är ett indirekt väsen, menar Simmel, eller, som Benjamin Franklin skrev, det djur som frambringar verktyg. Men allt det som människan skapar tenderar vinna självständighet och bli främmande – teknik, byråkrati, arbetsorganisationer, rationella procedurer. Försjälvständigade element bildar objektiv kultur, den objektiva kulturen stegras, omvänt reduceras människans subjektivitet. Konflikten förändras, människan förmår av och till övertrumfa sina egna skapelser, men väsentligen är den olöslig. Det handlar om inte mindre än vad Simmel kallar kulturens tragedi. Idén om försjälvständigade, egendynamiska samhällsprocesser skulle få starkt fotfäste i nittonhundratalets sociologi och kulturfilosofi. Det vore inte vågat att redan nu bestämma det vi kallar artificiell intelligens som objektiv kultur. Kanske kan den främja människan, kanske gör den människan överflödig.

Georg Simmel var tidsenlig, otidsenlig och tidlös. De ombytliga politiska och moraliska konjunkturerna gick honom förbi, han var inte revolutionär, inte nihilist, inte idealist, inte utopist, inte reaktionär, inte rationalist. Min uppgift består inte i att anklaga eller förlåta, utan i att förstå, skrev han. Simmel skulle ha varit en främjande också idag. En välkommen gäst i samtiden. ✨

RESEBREV

Bananernas förbannelse

I början av 1900-talet framstod Honduras som modellen för en dysfunktionell "bananrepublik". Fortfarande är det en av de våldsammaste platserna på kontinenten, skriver **Henrik Nilsson**.

DET FINNS EN detalj i Jules Vernes äventyrsroman *Jorden runt på åttio dagar* som sannolikt har haft en avsevärd inverkan på Honduras moderna historia. Under Phileas Fogg's färd i Indien rastar sällskapet under några bananträd och smakar på frukterna, "närande och ljuvliga som grädde". Episoden i den franske författarens mycket lästa roman från 1873 bidrog till bananernas popularisering i dåtidens Europa och USA. För vissa latinamerikanska länder var de samhällseliga konsekvenserna av den ökade handeln emellertid inte bara av godo. Övergripenheten på plantagen och de utländska krafternas destruktiva inverkan har skildrats litterärt i allt från colombianen Gabriel García Márquez *Hundra år av ensamhet* till guatemalanen Miguel Ángel Asturias "banantrilogi".

Knappast någonstans satte denna utveckling så djupa spår som i Honduras. Den politiska instabilitet som rådde under 1900-talets tre första decennier – medan landet förvandlades till världens främsta bananexportör – gjorde att Honduras blev själva modellen för en dysfunktionell "bananrepublik". Begreppet hade tidigare myntats av den nordamerikanske författaren O Henry, som efter anklagelser om förskingring tagit sin tillflykt till just den karibiska kusten i Honduras. Än idag är det svårt att inte känna en bismak av landets smärtsamma förflutna när man på dessa breddgrader intar en *desayuno típico*, med de obligatoriska stekta bananerna på frukostallriken.

UTSATTHETEN OCH SKÖRHHETEN i det honduranska samhällsbygget är inbyggd i själva nationens namn, som förmodligen kommer från de havsdjup – *honduras* – som Columbus mötte innan han för första gången steg i land på centralamerikansk mark under sin fjärde och sista resa 1502. En besläktad otillgänglighet råder faktiskt när man anländer under modernare

former fem hundra år senare. Flygplatsen i huvudstaden Tegucigalpa – med sin ovanligt korta landningsbana inbäddad mellan bergsväggarna – är bland piloter känd som en av världens svåraste att landa på.

När jag efter en litteraturfestival i de nordvästliga delarna ger mig ut i landet lyser de andra resenärerna på de flesta håll med sin frånvaro. Honduras rykte om att vara en av de våldsammaste platserna på kontinenten har satt sina spår. Ändå påminns jag om att det knappast finns några andra delar av Latinamerika som jag hellre återvänder till än Centralamerika. I vissa av dessa plågade men vackra små länder finns ett existentiellt bråddjup och ett direkt mänskligt anslag som resulterar i en känsla av elektrifierat undantagstillstånd. Symboliskt nog har Honduras vanligaste ölmärke *Salva Vida* en etikett med en livboj – som om man vid alla middagsbord och bardiskar vore inbegripen i en stor räddningsaktion av något slag.

EFTER ATT HA undersökt mayaruinerna i nordliga Copán och vandrat mellan byar vid den karibiska kusten återvänder jag till Tegus, som invånarna kallar sin huvudstad. Någon särskilt vacker plats är det inte, med sin skräpiga flod som delar staden på mitten och sin dystra fotbollsarena som fortfarande bär den gamle diktatorn Tiburcio Carías Andinos namn. Men det historiska centrum är en livlig plats där nationens stolthet Francisco Morazán står staty i närheten av katedralen; han som presiderade över den kortlivade centralamerikanska federationen mellan dåtidens Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua och Costa Rica under några år på 1800-talet. Bland huvudstadsborna figurerar dock ett rykte om att mannen till häst inte alls föreställer Morazán, utan egentligen är en annan staty som man har kommit över på ett skrotlager i Paris. Det är en teori som får näring av den långa traditionen av korruption och

Från studentliv till söndagsskola

64 Martina Björk firar Betty Ehrenborg-Posse

Skvaller från det stora seklet

66 Alfred Sjödin läser Madame de Sévigné

Glaciärer och vulkaner

68 Maria Engqvist om den ryska vürmen för Norden

Klichéernas madrasserade rum

70 Erik W Larsson tittar på Steven Soderbergh

Krönika

71 Joel Halldorf vämnar kristen konservatism

I korthet

71 Katarina O'Nils Franke läser Karin Boye

Bananodling i Honduras.

FOTO: ALAMY

maktmissbruk i landet. Visionen om att samla regionens småstater under en flagga gick också i stöpet och Morazán avrättades till slut i Costa Rica. Vid ingången till Honduras parlament påminns ledamöterna varje dag om nederlaget, genom det citat av honom som står återgivet på vägen: "Härmed deklarerar jag att drömmen om Centralamerika dör med mig."

NÄR MÖRKRET SÄNKER sig över Tegucigalpas gamla centrum töms gatorna snabbt på människor. Jalousierna dras ner till de ensamma existerande bokhandlarna, där man finner inhemska författare som få läsare norr om Guatemala eller söder om Panama någonsin har hört talas om. Här och var ligger barer där skyltar vid ingången upply-

När mörkret sänker sig över Tegucigalpas gamla centrum töms gatorna snabbt på människor.

ser besökaren om att man inte får medföra skjutvapen. Men det finns också ensamma fickor av sjudande kulturliv – som kaféet Paradiso, grundat för trettio år sedan av ett författarpar. När man ringt på klockan och släppts in genom säkerhetsgrinden kan man här beställa ett glas av husets vin med smeknamnet Rubén Darío, en hyll-

ning till den nicaraguanske poet som i slutet av 1800-talet införde *el modernismo* i den spanskspråkiga litteraturen. En av smörgåsarna har döpts efter Clementina Suárez; matriarken i den centralamerikanska poesin som mördades av okända förövare i sitt hem i Tegucigalpa 1991 och vars verk inte många i andra delar av Latinamerika känner till.

I DE SMÅ rummen på Paradiso sitter universitetsstudenter och diskuterar litteratur och den senaste politiska utvecklingen med ett kritiskt sinne som ändå inte utesluter hoppfullhet. Men utgångspunkten är svår; sedan självständigheten och fram till idag har landet genomlevt inte mindre än runt 300 inbördeskrig, revolter, kupper och oväntade regeringsskiften.

>>

DEN SENASTE STATSKUPPEN ligger heller inte särskilt långt tillbaka i tiden. En tidig junimorgon 2009 stormade armésoldater president Manuel Zelayas hem och tvingade honom på ett plan till Costa Rica. Det råder fortfarande delade meningar om huruvida han medvetet valde att inte byta om från pyjamasen som han hade på sig när han talade till pressen efter att ha landat på flygplatsen i San José. Avsättningen skedde efter att Zelaya hade utlyst en folkomröstning om en grundlagsändring, som kritikerna menade syftade till att möjliggöra en förlängning av hans ämbetsperiod. Efter en tid i exil är han vid det här laget återigen politiskt aktiv i Honduras, om än inte på presidentposten. Den innehas istället av den konservativa Juan Orlando Hernández – som återvaldes under tumultartade former i slutet av förra året. På husväggarna i huvudstaden återkommer klottret "Fuera JOH" ("Ut med JOH"), som syftar på presidentens initialer och påminner om hur djupt splittrat landet är.

I det globala forskarnätverket V-Dems rapport om demokratins ställning 2018 hör Honduras, liksom Nicaragua, till de länder där utvecklingen har gått bakåt under de senaste åren. För journalister är detta alltså ett av världens farligaste länder att verka i. Under den senaste tiden har situationen i Honduras dock överskuggats av den pågående tragedin i grannlandet i söder, där president Daniel Ortega krampaktigt försöker stärka sitt grepp om makten.

GÅNG PÅ GÅNG påminns man dock om ironin i den geografiska beteckningen Centralamerika. För det är snarare marginalen som är dessa till synes obetydliga nationers öde; de dyker bara upp i omvärldens blickfång vid politiska och naturmässiga katastrofer av olika slag, för att sedan lika snabbt försvinna tillbaka in i skuggan. På hemmaplan klingar dock tragedierna inte av lika snabbt.

För Honduras del har det i år gått två decennier sedan den största av dem alla ägde rum. Hösten 1998 drog orkanen Mitch med full kraft in över kusten. Den slog inte bara hårt mot infrastruktur, jordbruk och människoliv – en utbredd korruption följde också i dess spår. När mina vänner i Tegucigalpa pekar ut kollapsade broar och vattennivåer på byggnadernas fasader är det som om de talade om något nära i tiden – som om vattnet alldeles nyss hade dragit sig tillbaka. I Honduras vet man alltför väl att det när som helst kan börja stiga igen. 🌸

KULTURHISTORIA

Från studentliv till söndagsskola

Betty Ehrenborg-Posse var en pionjär inom söndagsskolan och skrev den svenska versionen av "Blinka, lilla stjärna". I år är det 200 år sedan hon föddes, skriver **Martina Björk**.

HON VAR EN av sin tids främsta intellektuella och umgicks med romantikens litterära giganter. Hon var en pedagogisk pionjär som skrev och översatte sånger till folkskola och söndagsskola, bland andra "Blinka, lilla stjärna", som har sjungits av generationer av barn. Ändå är hon så gott som okänd.

Den 22 juli i år var det 200 år sedan psalmdiktaren och översättaren Catharina Elisabeth Ehrenborg föddes. Hon var mer känd under namnet Betty Ehrenborg-Posse. Dubbelnamnet bar hon aldrig själv, men eftersom hon var verksam både som ogift landshövdingdotter och gift friherrinna skapade eftervärlden det som samlingsetikett för hennes författarskap.

Under sin uppväxt på herrgården Råbäck i Västergötland blev Betty intellektuellt uppmuntrad och fick lära sig engelska, tyska och franska. Som tonåring författade hon romantiska dikter som publicerades under namnet *Små fåglar från Kinnekulle* (1841).

NÄR BRODERN RICKARD skulle studera i Uppsala tog hon och modern sitt pick och pack och följde med – ända in i föreläsningssalarna. Med liv och lust tog Betty Ehrenborg del av undervisning i filosofi, teologi och litteratur. Snart var hon en av centralgestalterna i Uppsalas sällskapsliv. Atterbom, Geijer, Fredrika Bremer, Thekla Knös, Malla Silfverstolpe, Gunnar Wennerberg samt prinsarna Carl (sedermera Carl XV) och Gustaf (sångarprinsen) ingick i hennes vänskrets. Att hennes beundran var särskilt stor för Erik Gustaf Geijer framgår av hennes dagbok: "Aldrig har jag sett en sådan människa. Näst Gud och kungen vet jag ingen, som inger en så innerlig vördnad, en sådan tillit."

Ehrenborgs levnadstecknare Nils Lövgren berättar om vännernas sammankomster, under vilka man varvade högläsning och samtal med charadlear och uppsluppna upptåg. Idéhistorikern Elisabeth Mansén återger i sin avhandling *Konsten att förgylla vardagen* ett särskilt

tillfälle: Atterboms födelsedag. I sin uppvaktning av den store skalden sökte sällskapet återskapa *Lycksalighetens* ö med hjälp av blommor och kulisser. Damerna spelade musiska nymfer och läste verser i romantisk anda, vilka Betty Ehrenborg hade diktat. Inledningen reciterade hon själv, utklädd till skaldekonstens Laura: "Sysstrar, i dag denna älskling oss föddes, / hvilken vårt tungomål lärde förstå. / Skingrade bort från vår ö, som föröddes, / o, i hans famn hur vi värmdes och stöddes, / o, från hans läppar hur sjöngo vi då! / Tungt öfver jorden orkanerna ila, / kyla vår barm och förstumma vår röst, / men våra tankar de finna sin hvila / trygga ännu vid vår sångares bröst."

Med sin utåtriktade, pedagogiska och kristna verksamhet nådde friherrinnan Posse ut till de breda lagren. Hon kallade det mission, men det var i sanning även en stor kulturgärning.

Vid samma tid publicerade hon sin första och enda roman, den livsbejakande *En students äfventyr under år 1845 i bref till en vän i Nord-Amerika*, i vilken studenten Arthur berättar om sitt punschdoftande liv i studentstaden. Läsaren får sig till livs en rejäl dos av nöjen, flickor, filosofi och flärd. Det är vittert och underhållande, men fjärran från den litteratur hon senare skulle komma att ägna sig åt.

För strax efter det att romanen hade kommit ut drabbades Ehrenborg av väckelsens framfart. I Stockholm blev hon bekant

med tongivande personer inom rörelsen. Störst intryck tycks prästen Peter Fjellstedt ha gjort. Om hans predikan i Sankt Jakobs kyrka skriver hon i sin dagbok: "En så levande predikan hade jag aldrig hört, och det var, som om djupets källor hade öppnat sig i mitt hjärta, hvilket lättades i en hälsosam tåreflod." Samma år anställdes hon som guvernant på Hällefors bruk i Västmanland av greveparet Lewenhaupt, som var engagerade i väckelserörelsen. Hon fångades av det personliga tilltalet i väckelsen, det diakonala initiativet och det folkbildande inslaget.

FÖR BETTY EHRENBORG var väckelsen en helt och hållet inomkyrklig rörelse. Den kyrkosplittning som följde beklagade hon. Under sin tid som lärarinnestudent i London 1852–53 hade hon sett nog av den. Till sin syster skrev hon om utvecklingen i den anglikanska kyrkan: "jag kan ej beskriva hvad det förekommer mig olyckligt, att de vilja förstöra den enhet, som ännu finnes i vår kyrka, till rof för allehanda villoandar". Vidare menade hon att dessa kyrkosplittare var viktigpettrar utan självdistanstans som betraktade "det kristna samhället som en hednavärld, i hvilken de och deras medbröder hafva en missionsgärning". Efter sin dom gör hon ett självvrannsakande tillägg: "Mätte dock kärlekens ande genomtränga mig, så att jag bättre kan förstå deras intressen. Nu är jag genast färdig att anse dem för helgerånare, när de anfälla och vilja bortröfva våra dyrbara privilegier, sakramenterna."

Men vistelsen i England gav framförallt inspiration. Hemkommen till fosterlandet och Stockholm startade hon en söndagsskoleverksamhet, som en av de första i landet. Med sig från England tog hon en sångskatt som hon översatte till svenska och gav ut i häften med titeln *Andeliga sånger för barn och ungdom*. Likaså skrev och översatte hon profana sånger för skolan, som gavs ut under namnet *Skolsånger*. Häftena kom ut i flera omgångar och fick en väldig spridning, varför förläggaren uppmanade fröken Ehrenborg att ständigt förse honom med nytt material. I skrifternas för- och efterord betonas bristen på lämpliga sånger för ändamålet. Sångerna fyllde uppenbarligen ett behov. Vid den här tiden var söndagsskolan en ny företeelse och folkskolan hade bara varit obligatorisk i ungefär tio år. Pedagogiska hjälpmedel behövdes. Betty Ehrenborg förstod att sånger, gärna med rörelser till, var utmärkta redskap för lärande.

De pedagogiska sångerna lär ut elementa i skilda ämnen såsom anatomi, geografi och interpunktion. En av dem börjar: "Just på timmar tjugufyra / runda jorden svänger kring. / Kring vår sol, den sköna, dyra, / på ett år hon gör sin ring. /

Betty Ehrenborg-Posse.

FOTO: WIKIPEDIA

Lilla månens lopp, det tränga, / kring vår jord en månad tar; / men planeterna, de många, / ila rundt kring solen klar." Till tonerna av Beethovens *Ode an die Freude* kunde eleverna sjunga denna informativa text. En annan av sångens strofer behandlar väderstrecken, ytterligare en vekodagarna, men den mest sjungna strofen har blivit den här: "Januari börjar året, / februari kommer näst; / mars, april ha knopp i håret, / maj och juni blomma mest. / juli, augusti och september / sköna, ljufliga framgå; / men oktober och november / och december äro grå."

De andliga sångerna bär inte sällan en sedelärande prägel. Omvändelse, efterföljelse, renlevnad, förtröstan, gudfruktighet och pilgrimsfärd är teman för dem. "Om någon till ondt mig locka will, / Då svarar jag nej, nej, nej! / Mitt öga, mitt öra, mitt hjerta sluts till, / Mina händer de öppna sig ej! / Ty jag går till det heliga landets ro, / Der ej ondt får bo." Den ideala kristne är den som trots fattigdom, sjukdom eller motgång förtröstar på sin frälsare, vad som än händer. En av hennes sånger handlar om en kvinna som bor "i en usel koja". Den enda kost hon har är ett möjligt bröd. Trots detta är hon tacksam och förnöjd, för hon har Jesus som gäst.

VÄCKESENS SOCIALA UPPDRAG är märkbart hos Betty Ehrenborg-Posse. I den översatta sången "Gossen i fattigskolan" möter vi Oliver Twist-liknande barn, som föräldralösa och tjuvaktiga stryker runt på Londons gator: "Jag sade, då jag såg de barnen

wilda: / 'Jag kan ej älska dem!' men då steg fram / för mina tankars syn den Herden milda, / som ömmar för sitt allraminsta lamm". En av gossarna tas från fattigdom och hemlöshet och sätts i skola. Där får han lära sig att skilja mellan mitt och ditt, men det går inte lång tid innan Djävulens makt över honom gör sig påmind: "Snart i hans bröst den gamla luften jäste, / i lärarns ficka tyst hans hand smög ner; / men blicken lyfte han – och se, han läste / på väggen dessa ord: 'Du, Gud mig ser'."

ÄVEN OM JUST dessa sånger ter sig otidsenliga för oss, är det flera som dröjt sig kvar. I vår nuvarande psalmbok är Betty Ehrenborg-Posse representerad med psalmer såsom "Här en källa rinner", "Klippa, du som brast för mig" och kanske hennes mest sjungna: "Morgon mellan fjällen".

På 200-årsdagen av hennes födelse sjöng jag just den psalmen, passande nog omgiven av dalafjällen, där jag råkadefinna mig. En bild på fjällen åtföljd av sångens första rader fick utgöra ett Facebookinlägg. Reaktionerna lät inte vänta på sig. Flera av mina vänner och bekanta mindes nostalgiskt sången från sina morgonsamlingar i skolan. Inga kritiska röster mot tramporglar eller morgonböernas obligatorium hördes. Här rörde det sig om en älskad psalm. För med sin utåtriktade, pedagogiska och kristna verksamhet nådde friherrinnan Posse ut till de breda lagren. Hon kallade det mission, men det var i sanning även en stor kulturgärning. ✨

Skvaller från det stora seklet

Madame de Sévigné's brev till sin dotter ger en levande bild av 1600-talets Frankrike. Sévigné är en första klassens berättare, skriver **Alfred Sjödin**.

Madame de Sevigné.

FOTO: ALAMY

EN AV DEN franska litteraturens särdrag är den höga ställning man tillmäter prosan snarare än poesin, och då en prosa som inte nödvändigtvis är fiktiv eller stilistiskt extravagant. Kritikern Marc Fumaroli har framfört förklaringen att den franska prosans inriktning på det rimliga snarare än det iögonfallande utgjorde en form av "andens diplomati". Det var ett sätt att skapa enhet i ett land som har genomgått religionskrig och motsättningar mellan adel och stat, och som utmärktes av såväl mångfalden av åsikter som den iver med vilken undersåtarna anslöt sig till dem och den envishet med vilken de höll fast vid dem. En stil i mellanregistret, med den vårdade konversationen som modell, blev synonym med en resonabel hållning.

En typisk sådan prosa finner vi i den korrespondens som Marie de Rabutin-Chantal, eller Madame de Sévigné (1626–1696), underhöll under åtskilliga decennier och som länge räknats till den franska litteraturens klassiker. Proustläsare minns förmodligen den viktiga roll dessa brev spelar i *På spaning efter den tid som flytt*. Även för svenska författare har hon spelat en viss roll. Gunnar Ekelöf uppskattade hennes "melankoliskt älskvärda pratsamhet" och smög in anspelningar på hennes brev i sin *En Mölna-elegi* (1960). Att svenskarna inte vårdade minnet av motsvarande icke-litterära men kulturhistoriskt värdefulla texter var för honom ett tecken på en grundläggande traditionslöshet. Arne Melbergs urval och översättning av *Madame de Sévignés brev* (Atlantis) kan i varje fall sätta svenska läsare i kontakt med den franska traditionen.

Brevskrivande ägnade hon sig åt sedan tidigt, men detta fick en avgörande betydelse när hon skildes geografiskt från sin dotter. Denna gifte sig år 1669 med greven de Grignan, och flyttade så småningom med sin make till Provence, där han var viceguvernör. Avståndet mellan Provence och Paris, där Sévigné bodde, var inte kort på den tiden. Genom breven får vi följa en mor-dotterrelation av sällsynt intensivt slag; de flesta av Sévignés brev innehåller utgjutelser om hennes saknad och hyllningar av dotterns goda egenskaper. Sonen tar inte alls samma plats hos henne. Hur dottern såg på sin bror, eller för den delen sin mor, vet vi inte så mycket om; hennes brev finns inte bevarade.

Det är svårt för en nutida läsare att veta exakt hur man skall betrakta dessa brev. Lättast och mest frestande är kanske att se dem som privata, spontana alster i en bruksgenre, vilka av litteraturhistorie-skrivningen förvandlats från dokument till monument. Men det vore att på den tidens förhållanden projicera vår syn på brevsekretess, och dessutom att misskänna den tidens former för offentliggörande. Breven

lästes nämligen högt i en trängre krets och kopierades ofta av för att förmedlas vidare – ibland redan innan de avsänts. Madame uppmanar faktiskt också sin dotter att inte skicka sina brev med detsamma utan att först läsa upp dem för andra, motta synpunkter och sedan skriva om dem.

Trots den rent privata dimensionen i breven till dottern får man inte heller glömma bort att Sévigné var impregnerad av litterära miljöer. Några av hennes närmaste vänner var La Rochefoucauld, författare till en cynisk samling av livsvisdomar, och markisinnan de La Fayette, som med sin *La Princesse de Clèves* (1678) skulle inleda den långa raden av psykologiskt analytiska romaner i Frankrike. Sévigné själv hade knappast heller bara en ytlig bildning. Även om hon inte stoltserar med sin lärdom – det hade gjort henne till en pedant i världens ögon – är det uppenbart genom breven att hon läser både italienska hjältedikter och antika historiker.

BREVEN ÄR REDAN från början litteratur, utan att det på något sätt står i motsats till deras ställning som faktiska meddelanden. Sévignés känslor för sin dotter tycks på en gång uppriktiga och självvironiskt koketterande, vilket kanske är en effekt av det faktum att breven på sätt och vis offentliggjordes. Hon tycks ibland vara medveten om att hon kan framstå som överdriven eller tjatig – men varför skulle hon låtsas att hon kände på ett annat sätt? Det är svårt att lösa denna härva av oklarheter kring äkta/förställt och privat/offentligt, men dagens sociala medier erbjuder en pedagogisk analogi. Denna likhet gör kanske också breven särskilt aktuella idag.

Man bör också tänka på att brevet under 1600-talet inte var vilket meddelande som helst, utan en ganska strängt reglerad form. Sévignés läsare måste både ha uppskattat brevens rent mänskliga intresse

och de friheter hon tog sig i förhållande till den standardiserade formen för brevskrivning. Ett visst lättssinne och nyckfullhet i skrivsättet kan också ha varit ett sätt att visa på aristokratiska privilegier i en tid då adeln alltmer gjordes politiskt irrelevant. Madame stod nära de aristokrater som motsatte sig centraliseringssträvandena under Richelieu och dess fortsättning under Ludvig XIV. Hon är inte kritisk mot kungen, men inte heller officiös. Den inre distansen gäller också den andra pelaren i staten: den katolska kyrkan. Till dottern skriver hon med mild ironi att hon har svårt att vara verkligt troende, men att hon har börjat försaka världen alltmer: "Åldern och en smula sjukdom ger tid till eftertanke. Men det som jag spar in på vänner och bekanta, det ger jag tillbaka till dig. Jag gör med andra ord knappt några framsteg i Försakelsens land." Breven handlar dock inte bara om att uttrycka Sévignés tankar och känslor; de hade också en högst konkret funktion i att förmedla nyheter från den stora världen till provinsen.

Vi ska vara tacksamma för skvallret, menar evolutionsbiologerna. Det fyller nämligen en livsviktig funktion för sammanhållningen av gruppen och vårt behov av information om omvärlden. Vi ska också vara tacksamma för att denna passion varit tämligen konstant under världshistorien och att vissa av dess utövare satt sina observationer på pränt. I Sévignés brev får vi nämligen en mängd anekdoter ur tidens vardagsliv, vilka ger en betydligt klarare bild av det stora seklets högreståndsliv än i tidens mer poetiska produkter. Till detta bör läggas att Madame är en första klassens berättare, som går rakt på sak och kombinerar knapphet med ett urval av talande detaljer.

DET ÄR INTE heller bara bilder ur privat eller societetslivet som målas upp, utan också centrala politiska händelser. Rättegången mot Fouquet, den tidigare finansministern och fabeldiktaren La Fontaines beskyddare, följs dag för dag i en rad spännande brev. Sévigné skildrar även stämningarna vid tiden kring fälttågen i Nederländerna, avrättningen av giftmörderskan Madame de Brinvilliers, och den fördrivne Jakob II:s ankomst till Frankrike.

Brevsamlingen, men också de flesta enskilda brev, är en salig blandning av högt och lågt som läsarna kan närma sig med lite olika intressen. Vissa upplever nog relationen till dottern som brevens nerv och egentliga behållning, medan andra istället kan ta fasta på bilderna ur 1600-talets samhälle. Breven visar oss levnadssättet i det stora seklets högreståndskultur, medan vår charmerande men lätt distraherade ciceron visar hur man kunde tänka och känna. 🌸

Glaciärer och vulkaner

Samtidigt som nationalismen är stark i dagens Ryssland finns där också en fascination för nordisk kultur, skriver **Maria Engqvist**.

ALLTSEDAN SOVJETUNIONENS FALL har den nya ryska identiteten debatterats. En stark nationalism är i hög utsträckning fortfarande tongivande i dagens Ryssland. Samtidigt som den säkerhetspolitiska debatten tycks hårdna alltmer finns det dock bland unga ryssar i medelklassen en stark känsla av släktskap med Norden. Hos denna inflytelserika grupp utgör de nordiska länderna framförallt en estetisk förebild, samtidigt som man intresserar sig för de gemensamma historiska rötterna.

I Evert Taubes "Gammelvals i Roslagen", författad på hexameter, lyder en av stroforna:

*Här byggdes drakskepp av Sjöbloms och
Östermans vikingafäder,
de som i välmening grundade Ryssland i tiden
och satte
Volgasjöfarten i gång och håll ordning i
Konstantinopel,
liksom det ännu idag finnes pojkar från Vaddö
och Möja
som håller ordning i avlägsna främmande
länder på jorden.*

NATIONALSKALDEN TAUBES "GAMMELVALS" kan i förstona tyckas något skrytsam – de ordningsamma nordborna far iväg för att styra upp bland folken på andra sidan Östersjön. I själva verket ger visan uttryck för den så kallade normandiska teorin som hämtat inspiration från den medeltida Nestorskrönikan, skriven på fornöstslaviska. Denna gör gällande att ruserna (den slaviska benämningen på det folk som kom farande över havet från norr) ska ha kommit till de slaviska folken för att leda dem. Detta folk skulle enligt legenden komma att lägga grund för Kievriket som sedermera efterföljdes av Moskvafurstendömet – två medeltida statsbildningar som båda utgör historisk grund bland annat för dagens ryska federation. Ordet "rus", som syns i förändrad form i dagens "Ryssland", ska enligt detta synsätt ha samma ursprung som det "ros" som återfinns i "Roslagen".

Den normandiska teorin utgör också grunden för den ryska uppfattningen om nordborna som ett praktiskt och välorganiserat folk, och de nordiska länderna

har inom ett antal områden också utgjort förebilder i moderna ryska statsbildningar. Tsar Peter den store hämtade exempelvis inspiration från det svenska kollegiesystemet, som han försökte anpassa till ryska förhållanden. Under modern tid framstår Norden snarare som en stormakt inom handel, innovation och industri. Svenska företag som LM Ericsson och Aga etablerade tillverkning och kontor i Sankt Petersburg under slutet av 1800-talet. Finland, som tidigare varit en del av det svenska riket, var en autonom del av Tsar-Ryssland från 1809 till 1917 och hade därmed en kontaktyta med den europeiska delen av Ryssland. Päls- och råvaruhandeln genom Vita havet via Archangelsk och Kolahalvön till Norge fortgick från 1700-talets mitt fram till revolutionen. Under Sovjettiden slöts landet och den tidigare mycket livliga kontakten med de nordiska grannarna avstannade.

EFTER SOVJETUNIONENS FALL har inte bara handeln med de nordiska länderna ökat i intensitet, utan också den ryska förkärleken till allt nordiskt. I storstäderna låter sig restauranger, barer och kaféer inspireras av nordisk estetik. Öl från nordiska mikrobryggerier fullkomligen flödar i städer som Sankt Petersburg och Moskva, och oppositionspolitikern Aleksej Navalnyj basunerade i samband med sin presidentvalskampanj ut att han vill reformera det rys-

ka pensionssystemet efter norsk modell.

På samma vis som Roland Barthes talar om en "italianitet" i sin artikel *Rhétorique de l'image* från 1964 (där han analyserar en alltigenom fransk reklamaffisch för franskproducerade matprodukter med italienska attribut), skulle man kunna tala om uppkomsten av en liknande populärkulturell "skandinavitet" i Ryssland under 2010-talet. Inom ramen för den ryska skandinaviteten särskiljer man inte nödvändigtvis de nordiska länderna i enskilda nationer – man talar hellre om det "skandinaviska" eller "nordiska" istället för det specifikt svenska, finska eller isländska. I denna moderna ryska förståelse av Skandinavien utgör Sverige, Norge, Danmark, Island och Finland en kulturell helhet. Detaljer som för svenskar, danskar eller norrmän emellan skulle kunna utgöra grunden för ett ordentligt gräl, är i en modern rysk kontext del av en och samma kultur.

Ett exempel på denna sorts sammanmältning återfinns på Moskvarestaurangen Bjorns hemsida, där man under fliken "filosofi" kan läsa om den "skandinaviska anda" som restaurangen vill anamma: "Glaciärer och vulkaner, vilda skogar, kristallklara oförstörda sjöar, vita klippor som höjer sig över havet [...] Välkommen till Skandinavien! Vi har tagit det melodiosa namnet 'Bjorn' till vår restaurang, för att påminna våra gäster om de berömda vackra fjordarna."

MEN VAD STÅR Norden och skandinaviteten för i dagens Ryssland? Det handlar mycket om effektivitet, modernitet, funktionalitet och hög standard. När det gäller estetiska uttryck är det stilrenhet och naturlig enkelhet. I den bemärkelsen går det att tala om att skandinaviteten i sig även innefattar ett slags folkhemsaspekt. Den yngre generationen, som inte har samma koppling till det sovjetiska arvet som sina föräldrar hålls inte tillbaka av föräldragenerationens nostalgi, och idémässigt orienterar man sig nu i högre utsträckning framåt i tiden än bakåt.

I skenet av Barthes resonemang, som så starkt knyter an till marknadsföringens kärna, är det inte på något vis förvånande att Ikea har spelat en avgörande

Med köttbullar och omonterade möbler till ett relativt lågt pris lyckades Ingvar Kamprad efter stor möda att etablera företaget i landet, och dessutom att charma den ryska medelklassen med Ikeas skandinaviska estetik.

Ikea i Ryssland.

FOTO: SIMON ELIASSON/TT

roll i konstruktionen av den moderna ryska skandinaviteten. Med köttbullar och omonterade möbler till ett relativt lågt pris (medelinkomsten i Ryssland ligger runt 6 600 kronor per månad, men trots minskande ryska reallöner är Ikea mycket populärt, framförallt i storstäder som Moskva och Sankt Petersburg där lönerna generellt är högre) lyckades Ingvar Kamprad efter stor möda med att etablera företaget i landet, och dessutom med att charma den ryska medelklassen med Ikeas skandinaviska estetik. Idag går det till exempel att se Ikeakök monterade i så kallade "Chrusjtjovkor" – betongmoduler till lägenhetskomplex uppförda under 1950- och 60-talen runt om i det trångbodda Sovjetunionen.

NORDEN SOM IDEALBILD är också en reaktion mot det gamla systemet; istället för

en komplex och till synes ogenomtränglig samhällsbyråkrati som ärvts från Sovjettiden vill den unga generationen i ett modernt Ryssland istället sträva efter öppenhet och transparens. Idén om ett mer öppet ryskt samhälle och den plotterfria nordiska estetiken blir i detta sammanhang varandras speglar. Tunga bruna bokskåp, storblommiga gardiner och heltäckningsmattor vill unga ryssar istället ersätta med enkelt inredda och avskalade hem i ljusa färger och finska parkettgolv. Att Norden seglat upp som ett ideal under 2010-talet, framförallt i den europeiska delen av Ryssland, har även att göra med geografi – man har i stor utsträckning samma geografiska förutsättningar som länderna i övriga Norden, med långa och mörka vintrar, vidsträckta barrskogsområden och rika naturresurser. Av detta skäl odlas där också liknan-

de grödor som i de nordiska länderna, och matkulturerna är på så vis nära besläktade. Således känner man sig i denna del av landet även genom naturen förenade med nordborna.

EMELLERTID ÄR DEN moderna vurmen för Norden alltför ytlig, den tar bara hänsyn till de positiva aspekterna. Precis som Peter den store anpassade västerländska influenser efter ryska förhållanden plockar man idag ut de delar man vill ha av den nordiska estetiken och gör den till sin egen. Den ryska skandinaviteten gör heller inte några försök att anamma de nordiska ländernas normer som ideologisk idealbild – Ryssland förblir ett land med traditionellt konservativa värderingar. Men möjligen kan ändå skandinaviteten utgöra ett litet, och nödvändigt, föns- ter mot Norden. ❄️

Klichéernas madrasserade rum

Hollywoodfilmerna ger ofta en felaktig bild av psykisk sjukdom, skriver **Erik W Larsson**.

STEVEN SODERBERGHS SENASTE film *Unsane* målar upp ett skräckscenario som vi nog alla har föreställt oss någon gång – att vi ska bli tagna för galna och inlästa på mentalsjukhus. Filmen handlar om Sawyer Valentini, en ung kvinna övertygad om att hon ständigt förföljs av en man som är förälskad i henne. Inte ens efter att ha anlitat en säkerhetsexpert, bytt telefonnummer och till och med flyttat hundratals mil bort lyckas Sawyer få bukt med sin rädsla. Hon ser sin stalker överallt. Till slut hamnar den unga kvinnan på en psykiatrisk mottagning, där hon – utöver att framstå som panikslagen och paranoid – också medger sig ha återkommande självmordstankar. Föga förvånande läggs Sawyer in på en avdelning. Där kämpar hon för att bli tagen på allvar av läkare och sköterskor. Efter ett par våldsamma uppgörelser med personalen spänns hon till slut fast vid sin brits och påtvingas antipsykotisk medicinering.

DET SLOG MIG under filmens första del hur mycket bättre Hollywood har blivit på att realistiskt skildra psykisk sjukdom i allmänhet och psykos i synnerhet. Annars kantas filmhistorien av lågvattenmärken. I filmer som *Evas tre ansikten* (1957) och *Psycho* (1960) har Hollywood förvirrat biopubliken genom att likställa schizofreni med personlighetsklyvning – ett tillstånd som kanske inte ens finns på riktigt. Roman Polanskis *Repulsion* (1965) var något bättre, även om den förstärkte stereotypen om schizofrena individer som vildsinta knivmördare. I Ron Howards *A Beautiful Mind* (2001) gör Russell Crowe förvisso en habil insats som den schizofrene matematikern John Nash, men hans psykotiska symptomatologi rimmar dåligt med verkligheten. Crowe hemsöks av en imaginär FBI-agent, som tar med honom på biljakter och diverse andra äventyr. I själva verket såg Nash aldrig några spöken, allra minst FBI-agenter. Visuella hallucinationer är faktiskt rätt ovanliga hos schizofrena patienter.

Men hur känns det då egentligen att försjunka i galenskap och paranoia? Ja, en åskådlig metafor finner vi hos dr Shitij Kapur, som i en artikel från 2003 beskrev psykos som en störning av de system som kontrollerar uppmärksamhet. Kapurs teorier har förvisso aldrig bevisats, men de har

blivit inflytelserika och stämmer väl överens med sentida rön inom neurovetenskap.

Föreställ dig exempelvis att du sitter i ett klassrum och lyssnar på en föreläsning. I vanliga fall skulle hela din uppmärksamhet vara riktad mot lärarens ansikte, eller möjligen hans Powerpointbilder. Istället väljer din hjärna att lägga allt fokus på hans manschettknappar. Detta ter sig till en början lite underligt – vad är det som är så speciellt med just dem? Dina sinnen har dock aldrig ljugit för dig förut, så om din blick ständigt faller på samma ställe måste det

Soderberghs *Unsane*.

finnas något viktigt där. Kanske innehåller knapparna något slags radiosändare? Eller symboliserar de ett djupare budskap som läraren försöker förmedla till dig personligen? Denna mer subtila variant av paranoia gör sig påmind i filmen *Unsane*. Huvudpersonen ser inga syner och hör inga röster – snarare tycks hon vara överdrivet fokuserad på små detaljer i omgivningen och tolkar dessa inom ramarna för en alltmer förvrängd världsbild.

Soderberghs val av vanföreställning är intressant. Den felaktiga övertygelsen att man är hemsökt av en förälskad förföljare kallas *erotomani* på hjärnskrynklarspråk och drabbar oftast kvinnor. Deras miss-

tankar riktar sig i princip alltid mot män av betydligt högre social rang, såsom filmstjärnor, politiker eller företagsledare. Erotomani är vanligare än vad många tror och orsakar ett oerhört elände – mest av allt för patienterna. Att Steven Soderbergh valt att ägna sin film åt denna försummade och ofta bortglömda patientgrupp glädde mig särskilt när jag började titta på *Unsane*.

UNGEFÄR HALVVÄGS GÖR intrigen dock en abrupt kovändning. Det framgår plötsligt att Sawyers misstankar varit korrekta hela tiden, och att hennes stalker verkligen har förföljt henne land och rike runt under falsk identitet. Handlingen urartar snart i knivslagsmål, elchockstortyr och människojakt i skogen. Detta må låta spännande, men är i själva verket ett uttryck för Hollywoods feghet och politiska konformism.

Även i vår upplysta samtid är det stigmatiserande att lida av psykisk sjukdom – i synnerhet psykos – och patienterna känner sig uteslagna från samhällsgemenskapen. Under 1900-talet hoppades många att naturvetenskapliga förklaringar och behandlingsmetoder skulle öka allmänhetens sympati för människor med psykiska störningar. Men studier har visat att effekten blivit den omvända. Folk blir ännu mer benägna att sky och undvika schizofrena patienter när de uppfattar deras lidande som biologiskt betingat.

Om Steven Soderbergh verkligen velat utmana sin publik hade han låtit Sawyer förbli psykiskt sjuk, i stället för att friskförklara henne med sin klumpiga *plot twist*. Hellre än att tvinga publiken att känna empati för en realistiskt skildrad, psykotisk individ söker Soderbergh sin tillflykt i klichéernas madrasserade lektrum.

Regissörens psykiatriska beröringskräck har sannolikt också politiska skäl. Blotta tanken på att en psykiskt sjuk kvinna skulle få för sig att hon var förföljd eller sexuellt trakasserad går förstås stick i stäv med ett medieklimat dominerat av slagord som *MeToo* och *Time's up*. Om Soderbergh vågat sig på en ärlig skildring av erotomani som symptom föreställer jag mig att han skulle ha hängts ut som en misogyn reaktionär av upplysta recensenter i *New York Times* eller *Aftonbladet*. Socialrealism i all ära, men någonstans får man faktiskt dra gränsen. ✿

Joel Halldorf är docent i kyrkohistoria vid Uppsala universitet.

Vänta på frälsning

DET GÅR EN HÖGERVÅG över världen. Socialdemokratin backar över hela Europa, från I

beriska halvön i söder till Skandinavien i norr, samtidigt som partier till höger växer.

Äntligen, ropar en del konservativa. Först ett halvsekel i skuggan av vänstern, sedan skymda av (och stundom förväxlade med) nyliberalerna. Nu är det väl äntligen deras tur? Men vad är det för höger som växer, egentligen? En amerikansk president som skryter om sina sexuella övergrepp. En svensk partistrateg som betraktar sig som utvald av ödet till att offra sig för nationen.

Vad skulle Edmund Burke ha sagt?

I Sverige används ”konservativ” oftare som en förolämpning än en ideologisk beteckning. Bristen på seriös idédebatt gör att många har svårt att skilja mellan olika nyanser av blått. Men konservatismen före populismen präglades varken nödvändigtvis av drömmar om starka ledare eller en fixering vid etnicitet.

Högern har växt – men också förändrats. Vad är det som har hänt?

En undersökning av republikanernas väljarbas ger en indikation. Det är väl känt att vita kristna närmast mangrant röstade för Trump 2016. Vad många däremot glömt är att de föredrog Ted Cruz i primärvalet. Det var den sekulära högern som gav Trump nomineringsbiljetten.

När forskare nu mäter attityder inom partiet finns den religiösa klyftan kvar. Av republikaner som inte går i kyrkan anser en fjärdedel att identiteten som vit är ”mycket viktig” för dem. Samma siffra för de kyrksamma är nio procent. Kyrkligt aktiva är dessutom långt mer positiva till afroamerikaner, latinos och judar än vad de sekulära är.

MÅNGA HAR ANTAGIT att USA:s kulturkrig kommer att mattas av så snart högern sekulariseras. Men när nu kyrksamheten minskar högerut tycks istället bli ökad polarisering. Idag handlar debatterna dock sällan om moral, utan om annat. Något förenklat, men ändå: Kristna republikaner är tveksamma till avvikande sexualiteter, medan de sekulära är skeptiska mot icke-vita etniciteter.

Kolumnisten Ross Douthat menar att det vi ser är ”konservatism efter kristendomen”. Konservatismen har hämtat näring ur kristen tradition, men med sekulariseringen av högern klipps detta band. Tar du kristendomen ur konservatismen får du istället trumpism och etnonationalism.

Liknande mönster syns i Sverige. SD profilerar sig gärna som kristet, men har svårt att locka kyrkliga väljare. Deras väljare tillhör de minst kyrksamma, och ingen i ”de fyras gäng” är kyrkligt aktiv. De utläggningar av kristen tro som Åkesson, Jomshof och Karlsson gjort i olika sammanhang visar på en ytlig förståelse av denna tradition.

I SD:s vision underordnas allting nationen – även kyrkan, som ska spela rollen av nationellt kitt. Det är kristendom som ideologi och kyrkan som politikernas redskap; naturligtvis en otänkbar ordning för någon kristen teologi.

På så sätt liknar SD:s attityd till kyrkan snarare vänsterns. Klasisk konservatism betonar däremot att samhället består av olika sfärer, och är skeptisk mot totala politiska projekt. Denna vaksamhet mot utopier bottnar i en medvetenhet om människans brister – ”synd” – vilket leder till en skepsis mot klåfingriga politiker som överträder sina domäner.

Högern går framåt, men de konservativa får ge sig till tåls lite till. Varken Trump eller Åkesson är de frälsare de väntat på. Det behövs någon annan. Någon som kan fånga upp högergången i en vision där kristendom och konservatism åter smälts samman. Till sist är det nog bara så populismen kan hindras.

I korthet

Sjungande skönhet

Utanför Stadsbiblioteket i Göteborg står Karin Boye staty, men det är framförallt genom sina ord hon finns kvar i vår tillvaro. Ett bevis på det är Lindelöws nyutgåva av hennes tredje roman *Kris* (publicerad första gången 1934). Boken är delvis självbiografisk och beskrivs ofta som ett modernistiskt formexperiment, där Boye försökte skapa förståelse för sina egna inre kval innan det skulle vara för sent – en sorts självterapi om man så vill.

På omslaget till utgåvan finns ett diffust porträtt av en kvinna, skapat av konstnären Lisa Persson Baagøe. Det ser nästan ut som om det är upplöst av vatten. Precis som Boye själv känns det svårångat, med flera lager.

Är det då relevant att ta upp omslagsillustrationen? För Boye var yta och skönhet inte alls oviktiga. Harry Martinson pekar på detta i sin essä ”Karaktären Boye” från 1963, som ingår i Lindelöws nyutgåva:

”Romanen slutar i sjungande skönhet, i beaktelsen till en extas som är den lättaste i världen att åstadkomma: extasen inför ungdomlig skönhet och grace. Återigen hednisk skönhetsdyrkan. Diktarinna har några sidor dessförinnan bekänt sin hellenska dröm: 'Låt oss bedja, att våra hjärtan förhäradas till glad kristall.'”

Huvudpersonen i romanen heter Malin Frost och hon går från den ena till den andra i sin jakt på svar. Men hon blir besviken på auktoriteterna. Prästen är för mångordig och läraren alltför kravfylld. De är helt uppfyllda av sina egna svar och har de inte tid eller intresse för henne och hennes problem. Men förälskelsen visar sig vara en källa till sökande och svar. Där upptäcker hon att hon får följa sin egen väg och faktiskt *känna*.

Kris är idag mindre läst än romanen *Kallosain*, liksom naturligtvis Boyes lyrik. Men den är väl värd att upptäcka.

När *Kris* utkom 1934 orsakade den en stor debatt om sexualitet och förbud, estetik och skönhet, normer och moral och den kristna tron, liksom hur den enskilda människans möjligheter att revoltera såg ut i den tidens Sverige. Romanen präglas också av en sorts ångestladdad hatkärlek till studentlivet, som inte har förlorat sin aktualitet.

Katarina O’Nils Franke

Detta nummers recensioner:

Mats Fält följer en ynglings väg mot makten; **Joel Halldorf** firar gudstjänst i cyberrymden; **Göran Frankel** utreder kolonialismen; **Göran Wennborg** synar klassamhällets reproduktion; **Josefin Holmström** finner en förebild; **Jonas Elvander** vidgar sitt krismedvetande; **Tobias Hägerland** ömkar de unga; **Carl Rudbeck** polerar en nationalklenod; **Ann-Sofie Dahl** saluterar en vilde; **Magnus P Ängsal** väger sina ord; **Karin Henriksson** blir bekymrad.

Sebastian Kurz: drabbad av den sena födelsens förbannelse.

FOTO: RONALD ZAK/TT

Alplandets juniorkansler

Bilden av den unge Sebastian Kurz är kluven. Enligt vissa en driven nytänkare, enligt andra en cynisk maktspelare. Men hur hamnade Österrike i lag med Visegrad? Mats Fält presenterar EU:s nuvarande ordförandeland och dess omstridde ledare.

POLITIK

Den tyska återföreningens arkitekt, förbundskansler Helmut Kohl, talade ofta om den sena födelsens välsignelse. Det han tänkte på var att han hade varit för ung för att delta i andra världskriget och därför inte på samma sätt som sina äldre kamrater tvingats känna sig personligen medskyldig till regimens brott. Österrikes unge förbundskansler drabbas just nu av motsatsen – den sena födelsens förbannelse. Hittills har han annars mest gynnats av att börja sin ministerkarriär som 27-åring.

Sebastian Kurz är under andra halvåret

ledare för EU:s ordförandeland. Om detta hade hänt för tio år sedan skulle han per automatik ha blivit ett känt namn i unionens medlemsländer. Numera måste han dock dela uppmärksamheten med den ständige ordföranden i det europeiska rådet, Donald Tusk. Tusk var tidigare premiärminister i Polen och omvaldes för en tid sedan trots högljudda protester från sitt eget lands regering, en förödmjukelse som ledarna i Berlin, Paris, London eller Madrid rimligen aldrig hade accepterat.

Till pjäsen hör att Sebastian Kurz successivt har allierat sitt land alltmer med Europas olydiga styvbarn, Visegradstaterna Polen, Ungern, Tjeckien och Slovakien. Det är sannolikt att Tusk gör sitt bästa för att begränsa den österrikiske kanslerns

möjligheter att utnyttja halvåret för att i eget namn driva sina prioriterade frågor, som stärkt gränskontroll och flyktingläger i Nordafrika. Tusks allierade vill absolut inte att Visegrad får en större roll än de redan har inom unionen. Det är illa nog att motståndsgruppen numera har en ny entusiastisk anhängare i regeringen i Rom.

Det nya sättet att hantera rollen som ordförandeland innebär att många EU-medborgare säkert varken vet att Österrike under sex månader har denna speciella roll, än mindre att just Sebastian Kurz är dess främste företrädare. Det mesta som har skrivits och sagts handlar om hans ungdom och snabba karriär, ibland kompletterat med några rader om »

det aktiva motståndet mot Angela Merkels *Willkommenskultur* under flyktingkrisens år 2015.

Bilden av Kurz är kluven. Antingen framställs han som en ung begåvad man som har bråttom och är mycket duktig på att driva politik och på att klättra i makt-pyramiden i sitt hemland. Alternativt ses han som en cynisk maktspelare som förvisso är tekniskt skicklig men egentligen saknar både budskap och övertygelser. Sanningen är rimligen en något mer sofistikerad kombination av dessa bägge klichéer.

Paul Ronzheimer, chef för *Bild-Zeitungs* politikredaktion, ger i sin bok *Sebastian Kurz. Die Biografie* i huvudsak en mer positiv bild av Kurz. Innehållet baseras delvis på ett antal längre intervjuer med bokens huvudperson. Nina Horaczek och Barbara Tóth begår i sin bok *Sebastian Kurz. Österreichs neues Wunderkind?* delvis ett rent lustmord på den unge kanslerns ära och rykte. Författarinnorna är båda akademiker och verksamma vid den österrikiska veckotidningen *Falter*.

Ronzheimer följer Kurz väg till makten från medelklasshemmet i stadsdelen Meidling i Wien och släktens bondgård någon timmes bilväg utanför huvudstaden. Hans farmor flydde från Jugoslavien efter kriget – hon tillhörde landets ungerska minoritet. Under krisen i Jugoslavien på 1990-talet engagerade sig släkten i att hjälpa flyktingar, några av dem bodde under en tid på bondgården. Politiskt var familjen katolsk och socialkonservativ, varken socialdemokratiska SPÖ eller det växelvis höger-radikala eller liberala FPÖ var något aktuellt alternativ. Det kristdemokratiska ÖVP var familjens politiska hemvist och flera släktingar var aktiva, bland annat som borgmästare på mindre orter.

Intresset för politik väcktes under skol-

om att gå emot det numera tydligt höger-radikala FPÖ. ÖVP satt i koalitionsregering med SPÖ, och FPÖ var det största oppositionspartiet. Dessutom var FPÖ det enda

Kneissl & Putin: en oväntad svängom.

FOTO: ROLAND SCHLAGER/TT

parti som på allvar hotade den traditionella socialdemokratiska dominansen i huvudstaden.

Kurz var mycket för fester och uteliv och gav delvis ungdomsförbundet dåligt rykte både inom ÖVP och delar av restaurangbranschen. Satsningen på sociala medier, som han drev på som ordförande i ungdomsförbundet, fick höga betyg av både

för kampanjen inför kommunalvalet 2010. Trots stor uppfinningsrikedom och en hel del gratisreklam i lokala medier blev resultatet en katastrof för ÖVP. Kurz fortsatte med att vara mycket aktiv som nyvald ledamot i stadsfullmäktige, men framtidsutsikterna var minst sagt osäkra. Underbarhet hade faktiskt misslyckats med en uppgift som han fått just därför att han förväntades kunna ge partiet den seger man så länge väntat på.

Kurz stora lycka blev att han 23 år gammal plockades upp av partiledningen för att bli statssekreterare med ansvar för integrationsfrågor i koalitionsregeringen mellan ÖVP och SPÖ. Ämnet var svårt och hade, i Österrike liksom i många andra länder i Europa, ägnats alltför liten uppmärksamhet. Ett av skälen känns också igen – FPÖ:s kritik mot invandringen till Österrike innebar att den stora koalitionen helst ägnade sig åt andra, mindre kontroversiella och enklare frågor.

Den första tiden på inrikesdepartementet blev Kurz andra stora prövning i livet efter det stora valnederlaget i Wien. Det var inte politiken som var problemet, det var hans ålder och image som partyfixerad politikerbroiler som var svår att kombinera med ett seriöst uppdrag i landets regering. Genom en enorm insats av energi och ett aktivt mediarbete lyckades Kurz – mot alla odds – vända kritiken till respekt och välvilja. Han togs till slut på allvar och kunde fortsätta sitt arbete och lägga grunden för nästa befordran.

Sebastian Kurz gjorde betydligt mer av sitt uppdrag än vad någon väntat sig. Han kopplade invandringen till krav på att göra rätt för sig och bidra till samhället, men inte med samma retoriska bakgrundsmusik som FPÖ. I Kurz Österrike var man välkommen och borde garanteras samma rättigheter som alla andra hade om man ansträngde sig genom studier och arbete. Som statssekreterare stod han själv för en österrikisk version av den *Willkommenskultur* vars tyska version han några år senare skulle bekämpa med all kraft.

Eftersom regeringen tidigare misskött integrationsfrågan blev Kurz varmt mottagen av dem som på allvar arbetade med frågan. De hade plötsligt en samtalspartner som var både intresserad och engagerad. Till slut verkade de flesta med någon koppling till frågan stå på hans sida. Samtidigt var hans personliga ansvarsområde begränsat. Eftersom de andra ministrarna med mer konkret ansvar för mottagande och lagstiftning förblev oengagerade, blev resultaten av hans tid som statssekreterare för integration begränsade.

Nästa steg blev utnämningen till utrikesminister vid 27 års ålder. Då var inte ålder och image längre ett problem.

"Utrikesministern Karin Kneissls bröllop besöktes något oväntat av Vladimir Putin, vilket väckte betydande uppmärksamhet."

tiden och ledde till engagemang i ÖVP:s ungdomsförbund Die Junge Volkspartei. Kurz kom att engagera sig i organisationen i Wiens centrala och mer borgerligt präglade delar efter det att ÖVP i Meidling hade uppmanat 16-åringen att höra av sig igen om några år. Inom ungdomsförbundet blev Kurz en mycket drivande, socialt begåvad och allmänt uppskattad medlem. Han vann tidigt poäng på att komma ihåg namn och händelser på ett sätt som väckte sympati och gav nya vänner. Flera av de nuvarande medarbetarna på kanslerskansliet i Wien har funnits med nära Kurz under många år.

Politiskt handlade många av debatterna

moderpartiet och motståndarna; mycket medvetet lagrades de intresserade e-postadresser inför kommande politiska strider. Mer kritik fick satsningen på att koppla partiets svarta färg till spänning, skörlevnad och sex. "Schwarz und geil" (Svart och kåt) var inte en slogan som gick hem i det katolska partiets mer seniora kretsar. Inte heller de lättklädda unga damer som under en tid var obligatoriska inslag i ungdomsförbundets kampanjer. Däremot gav det oerhört mycket publicitet och gjorde Kurz till en del av den nationella politiken.

Framgångarna i Wien, som hittills varit en politisk öken för ÖVP, gav Kurz svaret

Däremot var partiet splittrat och koalitionsregeringen hotade att spricka. Maktkampen inom ÖVP krävde mycket energi och partiets ledare oroade sig ständigt för när nästa palatskupp skulle äga rum. Kurz

flyktingarna från att över huvud taget ta sig in i Europa. Turkisk militär och polis är inte kända för att använda mer humana arbetsmetoder än kollegerna på Balkan.

Under debatten om flyktingkrisen dri-

Kurz mycket hårda krav på partiorganisationen. Han kräver att få godkänna partilistorna i alla viktiga val och att i praktiken själv kunna fatta viktiga beslut som tidigare hade behandlats av partiets organ. Kurz väljer att gå till val med "Sebastian Kurz – Det nya Folkpartiet" som rubrik på valsedlarna. Ett mycket tydligt sätt att markera brottet med det gamla trötta ÖVP som, med Fredrik Reinfeldts ord, hade ställts inför valet mellan att "förändra sig eller dö".

"Det är bekvämare att se sig som 'Hitlers första offer' än som släktingar till de hundratusentals som jublade på Heldenplatz."

såg radikal förändring som den enda vägen framåt. Den stora koalitionen där SPÖ och ÖVP delade makt och poster – men där man också blockerade varandras reformförslag – riskerade att nöta ned partiet och reducera det till en pensionärsrörelse på landsbygden. FPÖ:s framgångar måste mötas om inte ÖVP skulle bli det lilla tredje partiet i ständigt opposition.

Kurz utnyttjade posten som utrikesminister för att ge glans åt både sig själv och landet. Han stod nära Tysklands Frank-Walter Steinmeier och alltför nära Rysslands Sergej Lavrov. Den senare relationen svalnade i samband med krisen i Ukraina, som gjorde stort intryck på Kurz och präglade hans syn på Rysslands roll i Europa. Wien blev ofta platsen för viktiga förhandlingar och ingåendet av viktiga avtal, bland annat det omdiskuterade kärnenergiavtalet med Iran. Även Kurz iranska kollega blev tidvis en alltför nära vän. Mindre kontroversiella var de nära banden till ledarna i grannländerna, inte minst länderna på Balkan. Ronzheimer konstaterar krasst att Balkan är den enda del av världen där Österrike fortfarande kan spela en roll på riktigt.

Det är som utrikesminister Kurz bygger grunden för steget till partiledare och kansler. Genom att successivt bli alltmer kritisk mot den invandringspolitik som bedrevs av EU med Angela Merkel i spetsen får han en roll som oppositionens talesman inte bara i de mindre grannländerna utan även i Tyskland. Ivrigt påhejad av CSU i Bayern och delar av CDU blir Kurz en ofta sedd gäst i tyska debattprogram och på politiska möten. Inte sedan 1918 har en österrikisk politiker fått så mycket plats i den europeiska debatten.

Kurz samverkar alltmer med Visegradstaterna och länderna på Balkan och lyckas till slut – mot Tysklands vilja – stänga flyktvägarna norrut genom Balkan ungefär samtidigt som Merkel kommer överens med Erdoğan om att köpa Turkiets medverkan till att stoppa flyktingströmmen till Europa. Det kan diskuteras hur stor effekt som stängningen av Balkanrutten fick i praktiken. Kurz noterar själv att det inte är särskilt logiskt att betrakta stängningen av flyktvägen genom Balkan som ett utslag av rasism när man samtidigt ber Turkiet att stoppa

ver Kurz successivt både sitt eget parti och SPÖ, med förbundskanslern Werner Faymann i spetsen, över på sin sida. SPÖ är inte heller lojala mot kollegerna i Berlin, trots tidigare gemensamma uttalanden om vikten av en gemensam EU-linje. För FPÖ innebär utvecklingen att man inte längre har monopol på att kräva radikala förändringar av flyktingpolitiken.

Efter flyktingkrisens kulmen tröttnar ÖVP:s ledare Spindelegger på att i praktiken agera underhuggare till utrikesministern och lämnar över partiordret till Kurz. Här visar han prov på hur genomtänkt han ofta agerar. På utrikesdepartementet har han sedan länge planerat hur övertagandet av partiet borde gå till. Att inte ta över vore att riskera partiets framtid, och att göra det

Den sista markeringen av att en ny era har inletts är att Sebastian Kurz aldrig tar över posten som vicekansler från Reinhold Mitterlehner. Det är ett försök att undvika att alltför mycket förknippas med den stora koalitions maktfullkomlighet, stagnation och brist på visioner. Kampanjen inför nyvalet inleds dessutom genom att SPÖ bryter med ÖVP och inte tvärtom. ÖVP behöver alltså inte heller ta ansvar för ett nyval som inte var populärt i alla kretsar.

Valkampanjen präglas helt av Sebastian Kurz som person och leder till att ÖVP återigen blir landets största parti och kan gå i koalition med FPÖ. Budskapet handlade mycket om ledarskap och förändring, ofta utan alltför detaljerade beskrivning-

Heldenplatz 1938: staden Wien jublade.

FOTO: GETTY IMAGES

alltför snabbt eller brutalt kan ge negativa konsekvenser. Kurz medarbetare utesluter inte heller att ministern skulle ställa upp i eget namn i spetsen för en ny rörelse utan formella band till ett skadskjutet ÖVP med uppenbara imageproblem. Förhandlingar förs parallellt med NEOS, det nya liberala oppositionspartiet i nationalrådet, den österrikiska riksdagen.

När maktövertagandet väl blir av ställer

ar av vad det konkret skulle handla om, litegrann i Macrons och Obamas anda. I praktiken fanns det inget annat alternativ till den trötta gamla koalitionen med SPÖ. Kurz tvingar FPÖ att backa i EU-politiken och inom vissa andra känsliga områden. Däremot får FPÖ ett antal centrala poster i regeringen: som försvarsminister, inrikesminister och utrikesminister, förutom att partiledaren med ett solklart brunt >>

förflutet, Heinz-Christian Strache, blir vicekansler. Stödet för regeringspartier är i princip oförändrat ett år efter valet i oktober 2017. Det tolkas som ett godkänt betyg för en någorlunda väl fungerande regering. Kurz ÖVP ökar lite delvis på grund av kanslerns internationella insatser och förmåga att hålla avstånd från besvärliga inrikesproblem. Dessutom möts regeringen av en svag opposition. De gröna finns inte längre i parlamentet och SPÖ byter ännu en gång ledare.

Ronzheimer noterar apropå diskussionen om hur allvarligt det är att FPÖ ännu en gång släpps in i en österrikisk regering

har fått någon riktigt bra förklaring. FPÖ-politikernas kopplingar till tvivelaktiga studentföreningars val av sånger med rasistiskt innehåll har också blivit en följetong i den österrikiska pressen. Den gemensamma linjen att driva på EU för att skapa en hårdare gemensam flyktingpolitik och mindre centralisering har å andra sidan stort stöd i båda regeringspartierna.

I Nina Horaczeks och Barbara Tóths värld är det mesta Sebastian Kurz gjort antingen falskt eller konspiratoriskt. Inställningen kan jämföras med debatten om olika högerpartiers respektive Barack Obamas användning av databanker som

begreppet ”nyliberal” känns också tveksamt. Alla som vet något om Österrike vet att det idag inte finns särskilt mycket nyliberalism i alprepnbliken, vilket det heller aldrig har gjort i ÖVP:s program, varken tidigare eller under Kurz ledning.

Kurz engagemang mot den förda invandringspolitiken framställs enbart som ett cyniskt sätt att få en okunig befolknings stöd, utan koppling till vare sig ärlig övertygelse eller verkliga problem. Burkaförbud var han först emot för att sedan byta åsikt. Hans kritik mot utländsk finansiering av moskéer drivs av politiker i många länder. Kurz linje var en blandning av att diskutera verkliga problem, stjäla FPÖ:s kläder och skapa förutsättningar för ett uppbrott i österrikisk politik. Till en början fick Kurz dessutom hård kritik – även i Österrike – för sin vilja att avvika från det som uppfattades som huvudlinjen för flyktingpolitiken inom EU. Hans insatser som statssekreterare för integration hanteras av författarna på samma sätt. Få torde dock hålla med om att Europa inte stod inför mycket omfattande och svårösta problem på hösten 2015. Få betraktar EU:s insatser för att integrera våra invandrare som särskilt framgångsrika.

Horaczeks och Tóths bild av vägen till makten överensstämmer i princip med kollegans, även om Ronzheimer även när det gäller bilden av familjebakgrund och ungdomserfarenheter är mer neutral och hans text ger ett mer sakligt intryck. Ett exempel är uppväxten i Meidling som faktiskt inte är Wiens Övre Östermalm utan helt vanliga kvarter med blandad befolkning. Det är dessutom helt korrekt att Kurz som student drog in extra pengar till familjen när pappan blivit arbetslös efter många år på Siemens. Denne hittade till slut ett nytt arbete men erfarenheten är trots det en viktig del av Kurz uppväxt.

Varför har då en allians med det höger-radikala FPÖ blivit vägen framåt för Österrike? Varför ställer landet numera till så mycket oreda och konflikter i sin omvärld? En som försökt förklara det är Hans-Peter Siebenhaar, numera korrespondent för den Hamburgbaserade finansstidningen *Handelsblatt* i Wien, som har skrivit boken *Österreich. Die zerrissene Republik* (Österrike. Den söndertrasade republiken). Han hindrades i sin ungdom av den ökända österrikiska byråkratin från att studera i landet men har nu äntligen fått chansen att bo i ett land som han verkligen uppskattar för naturens skönhet, invånarnas vänlighet, den fantastiska kulturen och den väl fungerande infrastrukturen.

Siebanhaars entusiasm hindrar inte att han har många kritiska synpunkter på Österrike. En synpunkt är att man föredrar bröd och skådespel framför att ta tag i

FPÖ: siktar mot verklighetens folk.

FOTO: DAILY EXPRESS

och att ÖVP egentligen inte var FPÖ:s förstahandsval. Ledningen för FPÖ var egentligen mer intresserad av en koalition med socialdemokratiska SPÖ, men medlemmarna och väljarna var mycket tydligt för ett samarbete med Kurz och ÖVP. SPÖ signalerade före valet att ett samarbete med FPÖ inte var uteslutet, detta trots den internationella debatten om Straches parti och erfarenheterna av EU:s misslyckade bojkott av den tidigare koalitionen mellan Jörg Haiders FPÖ och Wolfgang Schüssels ÖVP. SPÖ började se FPÖ:s väljare som förlorade sympatisörer, inte bara som fiender. SPÖ samarbetade redan i början av 1980-talet under ledning av förbundskansler Fred Sinowatz med FPÖ.

Den nya koalitionen har i stort fungerat men naturligtvis störs av intermez-zon kopplade till FPÖ:s historia och delvis tveksamma val av ministrar. Utrikesministern Karin Kneissls bröllop besöktes något oväntat av Vladimir Putin, vilket väckte betydande uppmärksamhet. FPÖ:s inrikesministerium genomförde en dramatisk räd mot säkerhetspolisens högkvarter, vars bakgrund och syfte ännu inte

hjälpmedel i kampanjarbetet. När Obama registrerade väljare och deras egenskaper på ett sätt som aldrig hade accepterats i Europa beskrevs det för det mesta som progressivt, modernt och coolt. När högern gjorde samma sak blev det genast farligt, konspiratoriskt och lätt fascistiskt.

Detsamma gäller delvis Horaczeks och Tóths version av Kurz liv och verk. Även de ser den unge politikerns flitiga användning av sociala medier som något suspekt och farligt. De underkänner nästan konstant hans engagemang som falskt och ytligt. Det som andra ser som flexibilitet och en vilja att förändra och förbättra blir i deras tolkning ett bevis på ren och oförfalskad maktthunger utan ideologiska kopplingar. Även det faktum att många medarbetare följt honom under åren beskrivs som suspekt, liksom att han mycket noggrant har planerat sitt agerande inför olika skeden i livet. Sedan när blev eftertänksamhet och karriärplanering en synd? Däremot är det nog sant att Kurz ibland försökt framstå som mer av en nykomling i politiken än vad han faktiskt är. Politikerbroiler är sällan ett bra säljargument i något parti. Författarnas flitiga användande av

allvarliga problem på riktigt. Vilket leder till minskad respekt för den politiska klassen och minskat medborgerligt ansvarstagande i allmänhet. Det bästa exemplet är skandalerna som är kopplade till den gång så framgångsrika banken Hypo Alpe Adria. Huvudägare var delstaten Kärnten och senare även den av fristaten Bayern ägda Bayerische Landesbank. Österrike, Kärnten och Bayern har alla förlorat enorma summor och ett antal tjänstemän har dömts i domstol. Däremot har ingen av de många inblandade politikerna ställts till ansvar, trots att alla vet att hanteringen av medborgarnas pengar har varit under all kritik. Jörg Haider, tidigare delstatschef i Kärnten, var redan död och alla andra skyllde på det lokala maktpartiet FPÖ. Författaren besöker katastrofbankens futuristiska jättekontor i Kärntens huvudstad Klagenfurt och tolkar guidens oförmåga att hitta i huset symboliskt.

Österrike klarade sig länge på sitt goda rykte och rollen som neutral länk mellan öst och väst. När järnridån försvann öppnades nya möjligheter men också nya utmaningar. Till en början blev rollen som förmedlare en guldgruva men senare började grannländerna i öst och söder konkurrera om både investeringar och arbetsplatser. Då straffade det sig att de stora koalitioner inte orkade reformera vare sig ekonomin eller byråkratin. Avindustrialiseringen tog fart och tillväxten minskade. Arbetslösheten har dock förblivit låg. Korruptionen är dock ett ständigt problem – ofta kopplat till alltför stor tolerans för tveksamma affärer med pengar från de gamla öststaterna.

Eftersom koalitioner länge kontrollerade både regeringsmakten och organisationslivet – liksom de till stor del statskontrollerade medierna – fanns det ingen som tryckte på för de nödvändiga förändringarna. Det statsstyrda tv-bolaget ORF ses fortfarande som en del av den statliga administrationen, där politiker förväntar sig att få generöst med utrymme. Pressen är visserligen privatägd men ofta beroende av annonser från regeringen och den stora offentligt ägda företagssektorn. Osund statlig kontroll över medierna är inget unikt för Österrike men effekterna är allvarligare i Wien än i de flesta andra länder i Västeuropa.

Bristen på medial pluralism har ökat utrymmet för dem som på ett professionellt sätt har kunnat utnyttja sociala mediers nya möjligheter. Här har FPÖ verkligen lyckats skapa kanaler för sitt budskap, kanaler som även når ut till befolkningen på landsbygden som ofta känner sig främmande för eliternas kultur och sätt att debattera samhällets problem på de gamla traditionella arenorna i den så dominerande huvudstaden.

Enligt Siebenhaar präglas även konst och kultur i Österrike av en rädsla för att uttrycka åsikter och att ifrågasätta både sakernas tillstånd och FPÖ:s idéer. Det kan ligga en del i detta, men troligen är många konstutövers förtjusning i att till leda kritisera sitt hemland och dess borgerlighet en mer relevant förklaring till FPÖ:s framgångar än den tystnad som rädslan för att bli av med bidrag och arbetstillfällen har resulterat i. Däremot är det förvisso korrekt att Österrike har haft väldigt svårt att förlikas sig med historien under nazisterna, vilket även har påverkat konstvärlden. Det är bekvämare att se sig som "Hitlers första offer" än som släktingar till de hundratusentals som jublade på Heldenplatz när führern kom tillbaka till sitt Wien 1938.

Regeringarna har löst alltför många problem genom att avstå från att agera. Av tradition är ekonomi, till skillnad från i Tyskland, inget prioriterat ämne. Det är finare att arbeta med annat både i regeringen och näringslivet. Tillväxt har mer varit ett magiskt begrepp än något som har varit kopplat till reformer och effektivitet. Det är fint att inte äga aktier i Österrike. Aktier äger bara spekulanter och att spekulera är fult.

Ett exempel på misslyckandet är att Wien i princip inte har några ledande IT-företag. Detta trots att staden är den näst största i det tysktalande Europa. Det säger en hel del om effekten av byråkrati och höga skatter, något som passar alla sämst för små snabbväxande företag på en ständigt föränderlig marknad. Då fungerar inte arbetstidslagar som i praktiken är utformade av kejsardömet tjänstemän för mer än 100 år sedan. Inte ens Wiens rykte som en av världens mest sympatiska städer kan uppväga alla nackdelar för företag som ska välja var de vill lägga sina pengar.

Börsen i Wien är liten och ineffektiv. 20 procent av börsvärdet kontrolleras av regeringen. De pågående privatiseringarna av företag inom den stora statliga sektorn avslutades i samband med finanskrisen 2008/09, trots att till exempel utförsäljningen av stålbolaget Voestalpine 1995 blivit en enorm framgång.

Stagnationen och de växande problemen har underlättat FPÖ:s normalisering. Många tänker vänster men röstar höger. Efter kejsardömet fall, de interna konflikterna under mellankrigstiden och de katastrofala åren under andra världskriget har Österrikes självbild varit ett allvarligt problem. Vad är Österrike och vad har man sedan 1918 att vara stolt över? Även detta trauma har gjort det lättare för ett höger-radikalt parti som FPÖ att slå sig in i debatten och ifrågasätta det politiska systemets legitimitet.

Siebenhaar ser Sebastian Kurz som en sympatisk ledare som verkar vara engagerad på riktigt. Han lyssnar och undviker att blanda sig i strider han inte kan vinna, som Wienvalet 2015. Då behöver han inte förklara eller försvara partiets misslyckanden. Han har delvis tagit över högerpopulisternas retorik. Ett exempel är förslaget om EU-läger för flyktingar i Nordafrika.

Siebenhaars bok kom ut innan Kurz blev kansler. Han har trots det ytterligare en förklaring till varför Österrike numera har en 32-årig regeringschef. SPÖ:s siste kansler, Christian Kern, tidigare rosad chef för de österrikiska statsjärnvägarna, sade rätt saker och sågs som partiets räddare. Samtidigt tog det för lång tid att göra allvar av idéerna och han saknade ett demokratiskt mandat; han hade aldrig blivit vald av folket utan bara nominerad av sin partigrupp i nationalrådet. Dessutom var det svårt att framställa en före detta vd för ett jätteföretag som en man av folket. Därför klarade varken Kern eller SPÖ konkurrensen med Kurz professionella kampanj och Straches högerpopulistiska retorik. Det är bland annat därför som Österrike idag har en rekordung kansler som lär förbli en aktiv spelare i europeisk politik även efter ordförandeskapets slut i januari. ✨

Mats Fält

**SEBASTIAN KURZ
DIE BIOGRAFIE**
PAUL
RONZHEIMER
Herder 2018

**SEBASTIAN KURZ
ÖSTERREICHS
NEUES
WUNDERKIND?**
NINA HORACZEK
& BARBARA TÓTH
Residenz Verlag 2017

**ÖSTERREICH
DIE ZERRISSENE
REPUBLIK**
HANS-PETER
SIEBENHAAR
Orell Füssli
Verlag 2017

Halleluja i cyberrymden:
religionen blir virtuell.

FOTO: ALAMY

Trolleriets återkomst

RELIGION

Enligt den tyske sociologen Max Weber kännetecknas moderniteten av *Entzauberung* – avförtrollning. Medan äldre tiders människor levde i en magisk värld genomsyrad av Gud, och dessutom bebodd av änglar, demoner och en hel del allmänt okänt, var de moderna förvisade till en existens präglad av lagbundenhet och byråkratisering. En värld som var mekanisk istället för mystisk; mer maskin än organism.

Det ansågs självklart att religionerna skulle få svårt att överleva i en sådan värld. Weber utgick från att dessa sagors saga snart skulle vara all.

Men Weber fick fel om religionerna – och kanske håller teknologins senaste språng också på att förändra hans modernitet? Digitaliseringen får världen att glittra och glänsa igen. En miljard människor ger sin grå vardag litet mera lyster genom Instagrams olika filter. Och 2016 lanserades Pokémon Go, spelet där man jagar figurer genom att vandra runt i verkligheten och leta efter dem. Reklamen lovade användarna "en magisk sommar fylld av fångslände möten med osynliga krafter i en till synes evig pilgrimsfärd mot oändligheten". 45 miljoner antog utmaningen, och plötsligt fylldes gatorna av människor på jakt efter sagoväsen och magiska skatter.

Vad är detta om inte en teknologisk återförtrollning av tillvaron?

Vi befinner oss bara i början av denna process där vardagen integreras med det virtuella, men redan nu har det fått konsekvenser för alla aspekter av vårt liv. Det är

inte längre möjligt att skilja på on- och offline. Vi har kontoret på fickan genom våra smarta telefoner, vi hittar partner via dejtingsajt sajter och dejtingappar, vi tar ut oss precis lagom mycket med hjälp av träningsappar och vaggas till sömns av diverse olika sömnappar. Ingen del av tillvaron är opåverkad.

Inte heller religionen. Tvärtom har det visat sig att religion gifter sig sällsamt bra med den digitala tekniken. Faktum är att de religiösa sajterna idag till och med är fler än de pornografiska, vilket inte säger litet.

En muslim kan höra böneutropen i sin telefon, och en kristen kan läsa tidebönen på sin. Det finns Instagramkonton som har presenterat @dagenshelgon, Twitter-konton som serverar uppbyggliga bibelord och

"Faktum är att de religiösa sajterna idag till och med är fler än de pornografiska, vilket inte säger litet."

chattforum där troende och tvivlare kan diskutera religiösa frågor. Katoliker kan följa varje steg påven tar via The pope app, be rosenkransen via app istället för med radband, bika sig online och besöka virtuella kyrkor för att tända ljus. Och ingen är längre tvungen att nöja sig med sin lokala predikant, utan kan leta upp och lyssna på sin favoritföreläsare via en Youtubekanal eller podd.

Vad blir konsekvenserna av detta? Teknologi och teologi tenderar att gå hand i hand – ibland med dramatiska konsekvenser. Martin Luther tackade Gud för Gutenberg's tryckpress, väl medveten om att han aldrig kunnat tävla med den etablerade kyrkans informationskanaler för-

utan den. De senaste åren har muslimska extremister skördat stora framgångar på nätet: Radikala internetpredikanter har underminerat lokala imams auktoritet, och via nätet har fanatiker funnit varandra och format explosiva nätverk.

Men vad händer bortom det spektakulära – bortom det som skapar tidningsrubriker? Hur påverkas den breda vardagskristendomen av den digitala revolutionen?

Den akademiska forskningen har varit trögstartad, men arbetar nu hårt för att komma ifatt och förstå det som sker. I teologin studeras gudstjänstliv och religiösa praktiker inom fältet liturgi, men här har domkyrkornas gudstjänster fått betydligt mer uppmärksamhet än digitala fromhetsövningar. Detta försöker Yaleprofessorn

Teresa Berger, som hör till de främsta i fältet, råda bot på genom sin nya bok *@Worship*. Det är en tunn bok – 146 sidor, och då ingår både långa fotnoter och en bibliografi – men det är i alla fall en början.

Berger beskriver digitaliseringen som en "kulturell transformation", men är samtidigt försiktig med att överdriva kontrasten mellan förr – också bekant som "den gamla goda tiden" – och nu i kyrkan. Hon är, märker man, angelägen om att stävja alarmism och ryggmärgsreaktionära reaktioner. Förändring kräver reflexion, men behöver inte ge anledning till fruktan. Digitala praktiker utmanar en del gängse föreställningar om gudstjänst, men hon presenterar det som en rekonfiguration snarare än en revolution.

Inget nytt under solen, med andra ord. Den kristna tron har en sällsam förmåga att anpassa sig till olika kulturer. På 1000-talet var araber, vikingar, germaner och indier kristna på litet olika sätt – men de var alla kristna. Frågan nu är på vilket sätt den grupp som brukar kallas för ”nätets infödda” (*digital natives*), alltså de som har vuxit upp med internet, är kristna?

Bergers metod är att söka sig bakåt i kyrkans tradition, för att finna modeller som hjälper henne att tänka kring mötet mellan Gud och människa i den digitala eran. Ett exempel som hon återkommer till är abbedissan och helgonet Klara på 1200-talet, en av Franciskus följeslagare. På ålderns höst låg hon till sängs och var till sin stora sorg oförmögen att gå till mässan. Då uppenbarades plötsligt, på väggen framför henne, en projektion av den gudstjänst som firades borta i kyrkan. Så fick hon vara med trots att hon inte kunde vara på plats. Liknar inte detta, skriver Berger, moderna tiders tv-sända eller streamade gudstjänster? Hon ser denna kända berättelse som ett tecken på att den kristna traditionen accepterar att Gud kan uppenbara sig i det virtuellt förmedlade likaväl som i en fysisk kyrka.

Den första teologiska frågan när det gäller kristendom och internet är just om Gud kan verka genom nätet. Den är ganska enkel att besvara: Den kristna tron betraktar Gud som allstädes närvarande, det vill säga: inte bunden av tid och rum. Om Gud uppfyller hela tillvaron måste det också innefatta den digitala verkligheten.

Men är det någon skillnad mellan att följa en gudstjänst på skärm eller på plats? Att meditera framför en video av sakramenten, eller att göra det i ett kapell framför altarskåpet? Berger är ovillig att medge några skillnader, vilket som sagt beror på att hon tar spjärn emot överdriven alarmism. Samtidigt blir hennes upprepande av mantrat ”detta är inte nytt, det finns paralleller...” litet tröttsamt. Nog måste man kunna tala om skillnad – kanske till och med bättre och sämre – utan att bli anklagad för att vara luddit?

Att tända och placera ett ljus i en ljusbärrare är något annat än att göra det genom att klicka på en skärm. Teologiskt består skillnaden i att det första dels innebär en högre grad av materialitet, dels involverar fler sinnen. Den kristna tron är en materiell religion – den utgår ju från tron på att Gud blev människa. Det gör att fysiska ting har en central plats: dopets vatten, nattvardens bröd och vin, förbönens olja – och ljus. Det betyder inte att det är tomt och meningslöst att tända ett ljus på en skärm. Men eftersom det förmedlande elementet – ljuset – inte är något som den troende kan röra vid innebär det en form av uttunning.

Helgonet Klara: tog mässan till sängs.

FOTO: GETTY IMAGES

Det begränsar givetvis inte Gud, men det innebär en begränsning för människan.

Här kommer teologin väldigt nära antropologin, det vill säga: frågan om vad en människa är och hur vi fungerar. Det är avgörande i all reflexion över digitaliseringens konsekvenser. Utgångspunkten för journalisten Nicholas Carrs inflytelserika bok *The Shallows* från 2011 är att den mänskliga hjärnans plasticitet innebär att digitaliseringen i praktiken kodar om oss. Genom att vi vänjer oss vid att leva i ett flöde av snabba digitala kickar får vi svårare att koncentrera oss, läsa längre texter och att fundera på djupa problem.

Det är som Churchill konstaterade: Vi formar våra byggnader, sedan formar byggnaderna oss. Och dessa formativa sidor av den digitala religionsrevolutionen skulle man önskat att Berger ägnade mer utrymme åt. Gud må vara densamme, från stenålder till virtuell modernitet, men människan förändras av sina medier. Berger konstaterar att det finns frågor att brottas med här, men går sällan djupare än så.

Det är beklagligt, för denna fråga rör vid den kristna trons innersta nerv. Kristen tro har byggt på gemenskap ändå sedan Jesus utvalde en skara människor till sina lärjungar. Paulus följde sin mästare tätt i spåren genom att grunda församlingar i de städer han besökte.

Finns det något i det ansträngande, irriterande och oftast rätt oglamörösa livet i en gemenskap som är omistligt för kristen tro? Och vad gör det då med gemenskaperna om gudstjänsten blir en on-demand-produkt som jag kan konsu-

mera i form av live-streamar när det passar just mig – det vill säga: utan att anpassa mig till andra, eller ens tillsammans med andra. Vad händer med en kyrka som består av individer framför skärmar, och inte av personer som möts till gemenskap? Är det ens en kyrka?

Möjligen är det Bergers katolska perspektiv som gör att denna fråga inte får en så framträdande plats i boken. Då är hon mer fokuserad på frågan om sakrament som bikt, nattvard och dop kan betraktas som giltiga om de förmedlas virtuellt. Och kanske är det, på motsvarande sätt, min egen frikyrkliga sensibilitet som gör att frågan om gemenskapens plats och praktikernas formativa betydelse blir mer akut.

Men det finns en punkt där vi förenas, och det är i tanken på de digitala ritualerna som en (post)modern folkfromhet. Såväl den etablerade kyrkan som den akademiska teologin har haft en förkärlek för utsmyckad liturgi genomförd enligt konsstens alla regler i vackra katedraler. Men i kyrkans repertoar finns också annat. Till exempel katolsk kitsch i form av lila kors och glittrande Jesusbilder – sådant som nordeuropeiska turister fnysar åt när de besöker Rom eller Jerusalem. Eller legendartade berättelser med groteska inslag om obskyra helgon som firas i avlägsna byar. Även om protestantiska väckelserörelser ofta präglats av estetisk minimalism snarare än kitsch så har också de varit angelägna om att möta människor där de befinner sig. Det vill säga: Mer intresserade av vad som har fungerat än av vad som är teologiskt korrekt.

Kanske är det här de digitala praktikerorna finner sin plats i den kristna traditionen. Inte som en ersättning för de etablerade ordningarna för gudstjänst, dop och nattvard men som en kompletterande folkfromhet. En ström som alltid har funnits i kyrkan, och som har varit viktigt eftersom den har hjälpt de fromma att göra tron till något mer än söndagskristendom. Helgonbilden runt halsen, som bonden kunde röra vid när han bad om regn har idag digitala motsvarigheter. Men syftet är detsamma: att sätta den troende i kontakt med tillvarons magiska sida.

Så öppnar internets portaler en port ut ur den avförtrollade moderniteten. ✝

Joel Halldorf

@WORSHIP
LITURGICAL PRACTICES
IN DIGITAL WORLDS
TERESA BERGER
Routledge 2018

Indiens barn: ingen tacksamhetsskuld till imperiet.

FOTO: BHARAT BHUSHAN/GETTY IMAGES

Imperiet slår tillbaka

HISTORIA

Man blir ganska imponerad när man besöker museet Topographie des Terrors i Berlin och ser hur hela skolklasser lotsas runt där. Ener-giska lärare informerar barnen om något som är föga barnvänligt: de illdåd deras förfäder gjorde sig skyldiga till för bara ett par generationer sedan. Tyskarna försöker verkligen göra upp med sitt förflutna. Men hur är det med engelsmännen?

Den postkoloniala nostalgin firar fortfarande triumfer i Storbritannien. Gråt-milda flaggviftare sjunger *Rule Britannia! Britannia rule the waves!* i Royal Albert Hall. Nostalgin är även en säker exportvara – när svensk teve visar serier som *Juvelen i kronan* och *Indian Summers* är tittarsiffrorna höga. En brittisk opinionsundersökning 2014 visade att 59 procent av de tillfrågade tyckte att man borde vara stolt över det imperialistiska förflutna. Bara 19 procent tyckte att detta var något att skämmas över. Nästan hälften av de tillfrågade var övertygade om att koloniseringen hade varit till de koloniserades fördel. 34 procent önskade dessutom att imperiet fortfarande fanns kvar.

Kanske allt inte är optimalt i den brittiska skolundervisningen. Men så finns det ju också åtskilliga postkoloniala apologeter att stödja sig på, såväl inom som utom forskarvärlden. Alla instämmer dock inte i den kören; den senaste i raden av glädjedödare är Shashi Tharoor med sin bok *Inglorious Empire*. Författaren är indisk parlamentsledamot för Kongresspartiet. Han har också en lång karriär inom FN bakom sig. Han har skrivit en rad böcker om Indien och

dess plats i världen. I hans skönlitterära produktion märks *The Great Indian Novel*, en parafraas på det klassiska eposet *Mahabharata*, som samtidigt är en satir över den politiska utvecklingen i det självständiga Indien.

I maj 2015 var Shashi Tharoor inbjuden till Oxford Union för att diskutera påståendet "Storbritannien är skyldigt att utbetala skadestånd till sina tidigare kolonier". Han fann att så var fallet, men de astronomiska summor som britterna under 200 år hade sugit ut ur exempelvis Indien skulle försätta den moderna nationen i konkurs. Tharoor tyckte dock att en ursäkt var på sin plats, samt ett symboliskt skadestånd på ett pund om året i 200 år. Denna hovsamma begäran kan knappast ha upp-

"Den postkoloniala nostalgin firar fortfarande triumfer i Storbritannien. Gråt-milda flaggviftare sjunger Rule Britannia! Britannia rule the waves!"

rört någon. Däremot var motiveringen till Tharoors ståndpunkt tydligen mer kontroversiell. Det framgick när talet lades ut på webben och snabbt fick miljontals visningar och kommentarer – vilket föranledde Tharoor att fördjupa och bygga ut sin framställning till en bok.

Denna bok handlar om den största och rikaste av de brittiska kolonierna, själva "juvelen i kronan", det vill säga: Indien. Det är ingen berättande historik. Shashi Tharoor gör nedslag för att illustrera sina två huvudpunkter: hur Indien systematiskt plundrades och kom att finansiera den industriella revolutionen i Storbritannien samt att indierna inte står i någon tacksamhetsskuld till imperiet. Utan kolonisering

skulle Indien ha moderniserats och industrialiserats av egen kraft. Det senare är naturligtvis ett påstående som inte går att leda i bevis. Men andra nationer som Japan och Kina har gjort det, så varför inte Indien?

En hel del siffror haglar över läsaren. Det saknas inte källhänvisningar, men ofta frågar man sig hur diverse beräkningar har gått till. Totalt ska Indien enligt en uppskattning av Minhaz Merchant i dagens penningvärde ha brandskattats på tre biljoner dollar under den koloniala eran. När Ostindiska Kompaniet för första gången etablerade sig i landet stod Indien för en tredjedel av världens totala BNP, medan Storbritannien, Frankrike och Tyskland tillsammans knappt svarade för 3 procent. Hur gör man sådana uppskatt-

ningar? Men frågetecknen kring sifferuppgifterna är trots allt av sekundär betydelse. Skillnaderna mellan Indien och Europa var enorma, och de första britterna som presenterade sig vid mogulernas hov måste ha känt sig som kusinerna från landet. Desto pålitligare är siffrorna år 1950 när britterna precis hade lämnat Indien. Då svarade Indien bara för 4 procent av världens totala BNP, medan Storbritanniens, Frankrikes och Tysklands andel var 16 procent.

Det finns en skillnad mellan de tidiga imperiebyggarna och britterna. De förra bosatte sig i Indien och där stannade följaktligen pengarna. Britterna förde hela tiden hem sina vinster. En annan viktig skillnad är att de tidigare furstarna

i huvudsak beskattade handeln. Britterna beskattade därtill jordbruket på ett för landsbygden förödande sätt. Det var inte längre skörden som beskattades utan jordinnehavet, skatten var alltid lika stor oberoende av skördeutfallet – och den skulle betalas i pengar, inte i varor.

Det klassiska exemplet på hur Indien utarmades är vad som hände med dess textilindustri. Indierna hade före britternas ankomst en anseesig del av den globala handeln med textilier. Bengaliska tyger exporterades inte bara till Europa utan även till Egypten, Turkiet, Persien, Java, Kina och Japan. När Ostindiska Kompaniet hade etablerat sig skars dessa exportvägar av. När sedan den brittiska textilindustrin utvecklades visade det sig att den inte kunde priskonkurrera med den indiska. Följden blev att man lade höga tullar på indiska textilier. Till på köpet förstörde britterna bengaliska vävstolar. Det har också påståtts att man bröt vävarnas tummar – om detta är en skröna eller ej låter Shashi Tharoor vara osagt. Till slut måste indierna köpa tyger av mycket låg kvalitet från de ångdrivna brittiska textilfabrikerna.

Den intressantaste delen av *Inglorious Empire* är dock hur författaren bemöter imperieförsvarens argument om allt ”det goda” som britterna gav Indien: järnvägarna och det engelska språket som förde samman landet till en nation (en? idag är det tre) samt utvecklingen av demokrati, en fri press och det parlamentariska systemet.

Engelska är i dag jämte hindi Indiens officiella språk. Tharoor kan inte gärna förneka engelskans betydelse, det är ju också det språk han själv skriver på. Vad han kanske också skulle ha påpekat är att engelskan rentav kan vara en bättre lösning på språkfrågan än hindi. De som talar de dravidiska språken i södra Indien har svårt att lära sig såväl hindi som engelska. Men de föredrar engelskan på grund av den politiskt laddade dominans man upplever från Nordindien.

Indien sägs ha världens största sammanhängande järnvägsnät. Som resenär är jag imponerad över hur dessa enorma tågsätt med tusentals passagerare överhuvudtaget kan fungera och hålla tiderna någorlunda. Men britterna byggde inte järnvägarna för att transportera människor utan för sina egna frakter. Järnvägarna var till för handel, maktutövning och militära förflyttningar. Det var billigt att frakta varor men för civila passagerare var biljetterna dyra. Idag är det tvärtom. Det är häpnadsväckande billigt att resa i landet. Järnvägsbolagen tar igen pengarna på dyrare frakter.

Det omfattande järnvägsbyggandet borde ha lett till en *boost* för indisk indu-

Juvelen i kronan: nostalgi på export.

FOTO: COURTESY OF ©ITV GLOBAL ENTERTAINMENT LIMITED WOLF

stri. Men så blev det inte. Det var länge av säkerhetsskäl enbart europeiska arbetare som svarade för byggnationerna och som anställdes på de färdiga linjerna. Överföringen av tekniskt kunnande till indisk arbetskraft blev minimal. Inte ens den indiska stålindustrin kunde dra fördel av läget. Den producerade ett stål som britterna benämnde NBSSS (Non-British Standard Specification Steel) och som var en etablerad produkt på världsmarknaden. Britterna krävde dock att stålet skulle vara BSSS (British Standard Specification Steel). För att få kontrakt måste de indiska stålverken ställa om produktionen, men det betydde att man förlorade sina traditionella kunder. I det läget borde naturligtvis en ny marknad ha öppnat sig: att exportera BSSS-stål till Storbritannien. Men denna ovälkomna konkurrens stoppades effektivt med tullmurar.

Tharoor ger ett visst erkännande till kolonialmakten när det gäller utvecklingen av en fri press. 1875 fanns det 475 tidningar i Indien, varav en majoritet ägdes och redigerades av indier. De spelade en stor roll för att utveckla ett nationellt medvetande. Det pläderades i dessa publikationer också för sociala reformer som britterna själva inte ville genomföra, till exempel förbud mot sati, änkebränning. Britterna hade som princip att inte lägga sig i religiösa sedvänjor av rädsla för att detta skulle kunna utlösa oroligheter. Hundratals fall av sati rapporterades varje år. Ändå måste den bengaliske reformatorn Ram Mohan Roy driva sin kampanj mot sati i fjorton år, innan myndigheterna vågade förbjuda denna sedvänja.

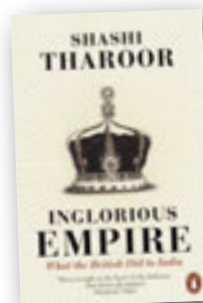
Tidningarna utsattes förvisso för en hel del censur, men kolonialherrarna gick ofta försiktigt fram för att inte utmana en liberal opposition på hemmaplan. Det saknades inte drakoniska lagar att ta till

i kristider. Begreppet ”uppvigling” infördes i strafflagen i slutet av 1800-talet och definierades som ”ord, tecken eller synlig representation som framkallar missnöje med regeringen” – något som kunde ge ända upp till livstids fängelse! De lagar engelsmännen smickrade sig med att ha gett Indien var dessutom inte färgblinda, åtminstone inte när de tillämpades. En engelsman som misshandlat en indisk tjänare till döds kunde åläggas böter, medan en indier som våldtagit en engelsk kvinna fick livstidsstraff.

Det parlamentariska system som utvecklades efter första världskriget var ett spel för galleriet. Något reellt inflytande tilläts inte dessa av indierna valda församlingar att ha. Istället blev de ännu ett vapen i den arsenal som kolonialherrarna använde för att spela ut hinduer och muslimer mot varandra. Under förövändning av att skydda muslimerna såg man till att dessa hade separata elektorat som garanterade dem parlamentsplatser viktiga för just muslimer. Kongresspartiets ledare var frustrerade; deras mål var ju en allindisk självständighetsrörelse. Vi vet hur det gick. Indien delades under ett blodbad som kostade hundratusentals människors livet. Självfallet bemödar sig Tharoor om att noga beskriva den politik som ledde fram till denna katastrof. Det här är naturligtvis ett mycket kontroversiellt ämne, där många vill lägga över en stor del av ansvaret på indierna själva. Jag tycker att Tharoor ganska klart visar var ansvaret verkligen ligger.

Inglorious Empire har underrubriken *What the British Did to India*. Som läsare kan man inte bara undra över vad de gjorde utan också hur de såg på Indien. Det hade säkert varit värt ett särskilt kapitel. För bilden av indierna förändrades över tid, och den var inte alltid densamma bland kolonialtjänstemännen som i hemmaopinionen. Före kolonialismens tid beskrevs ofta de stora asiatiska imperierna som högtstående civilisationer. Upplysningstiden förändrade detta. Med förnuftet som ledstjärna fanns det inga gränser för de framsteg Europa skulle göra. Utanför dess gränser rådde vidskepelse, okunskap och mörker. Man hade ett moraliskt alibi: det var Europas uppgift att lysa upp världen. ✨

Göran Frankel

INGLORIOUS EMPIRE
WHAT THE BRITISH
DID TO INDIA
SHASHI THAROOR
Penguin 2018

Klassen Senghor (2002–2004): gör sin elitskola stolt.

FOTO: LA PROMOTION SENGHOR

En elit blir till

FRANKRIKE

Efter andra världskrigets slut var Frankrike i behov av en förnyad ämbetsmannakår som var obefläckad av åren med Pétain och samarbetsregimen i Vichy. Det behövdes en ny elit som kunde ta sig an förvaltningens högsta positioner och leda landet. För att utbilda denna elit beslutade general Charles de Gaulle den 9 oktober 1945 att inrätta *L'École Nationale d'Administration* (ENA). Sedan början av 1990-talet ligger den i Strasbourg. Den som går eller har gått på skolan kallas *’énarque’*, och oavsett om det uttalas med beundran eller avund ligger det medvetet nära franskans *’monarque’*. Tillsammans bildar de gamla studenterna en sorts republikansk aristokrati och det är inte någon slump att flertalet av femte republikens presidenter har gått på ENA: Valéry Giscard d’Estaing, Jacques Chirac och François Hollande. Inte heller den nuvarande presidenten Emmanuel Macron är något undantag i detta avseende.

I likhet med andra sammanhang som

kan betecknas som elitistiska, omgärdas ENA av en viss aura eller mytologi. Det gäller både vägen in och vägen ut: studenter som har föräldrar eller syskon som tidigare har gått på skolan, de svåra inträdesproven, rankningen av studenterna vid examen (*le classement*) och utfallet som innebär att de 15 främsta efter examen fritt kan välja bland de mest prestigefyllda postererna inom statsapparaten. Till denna mytologi hör även namnet som klassen eller

Till denna förvaltningens gudalära kan även Senghor fogas, namnet på Macrons klass (2002–2004) som är taget efter den senegalesiska presidenten och tillika poeten och akademiledamoten Léopold Sédar Senghor. Det menar åtminstone den franske författaren Mathieu Larnaudie som i boken *Les jeunes gens* (ungefär ”Det unga folket”) undersöker vad som är så utmärkande för denna framgångsrika årgång. Larnaudie har följt studenterna under

”Den som har gått på skolan kallas ’énarque’, och oavsett om det uttalas med beundran eller avund ligger det medvetet nära franskans ’monarque’.”

årskullen (*la promotion*) tar sig. La promotion Voltaire (1978–80) anses exempelvis vara smått legendarisk med forna studenter som François Hollande, hans före detta partner Ségolène Royal som har innehaft en rad ministerposter och även kandiderade i presidentvalet 2007, samt tidigare finansministern Michel Sapin, för att nämna några.

fyra år och gjorde redan 2013 ett reportage om klassen för den franska upplagan av magasinet *Vanity Fair*. När han nu återvänder till ämnet är det förstas mot bakgrund av att Macron har blivit president – installationen utgör prolog till boken – men också utifrån frågor om vad det har inneburit för de forna studenterna att ha tillhört samma klass: om det går att tala om

tydliga effekter och i så fall hur deras karriärer har påverkats. Någon djuplodande studie rör det sig inte om. Snarare liknar *Les jeunes gens* ett längre söndagsbilagereportage. Men det är en lyckad och läs- värd sammanvävning av å ena sidan sociologiska reflektioner om hur en elit blir till, och å andra sidan ett persongalleri i urval av dagens franska ledare.

Precis som bokens titel antyder är de unga. Någon medelålder bland de 134 studenterna anges visserligen inte, men när Larnaudie nu skriver om dem har de flesta ännu inte fyllt 40 och bekläder redan toppositioner inom såväl offentlig som privat sektor. Och en av dem har alltså blivit republikens yngste president vid 39 års ålder. Larnaudie beskriver en politiskt medveten generation, engagerad av de frågor som präglade Frankrike vid tiden då de påbörjade studierna vid ENA. Det handlade om extremhögerns framväxt i landet och hur Nationella frontens Jean-Marie Le Pen plötsligt stod på tröskeln till Élyséepalatset i den andra omgången av 2002 års presidentval. En annan gällde Frankrikes beslut året därpå att inte delta i Irakkriget. Larnaudie noterar vidare att klassen inte var särskilt rädd för att göra sin röst hörd. Inte minst kom detta till uttryck under avslutningsceremonin.

Det är då som studenterna i betygsordning meddelar inom vilken förvaltningsgren de önskar arbeta. Mest prestigefyllda är posterna inom den högsta förvaltningsdomstolen, Riksrevisionen och Finansinspektionen, som de 15 främsta studenterna (*la botte*) har möjlighet att välja. Klassettan Marguerite Bérard-Andrieu valde Finansinspektionen, men lämnade samtidigt över en rapport till skolledningen som var undertecknad av i princip alla studenterna. Däri framfördes skarp kritik mot utbildningen, som beskrevs som undermålig, och klagomål riktades direkt gentemot enskilda personer ur ledningen och lärare. Uppropet var utan motstycke i ENA:s historia. Dessutom ledde utpekandet av bristfällig och ojämlig examinering till att systemet med *classement* avskaffades tre år senare.

Uppropet är inte bara utmärkande för Senghors djärvhet – en egenskap som för övrigt präglade Macrons väg till makten – utan väcker också frågor om betydelsen av utbildningen vid ENA. Detta med tanke på att de påtalade bristerna inte verkar ha avspeglat sig i studenternas karriärer. Tidigare studenten Sébastien Proto, som arbetat för Nicolas Sarkozy och därefter i affärsbanken Rothschild, uttrycker det som att huvudsyftet med ENA egentligen inte är utbildningen, utan istället att förmedla en förvaltningskultur, värden och därmed ett sätt att ta sig an olika frågor.

Det må låta vagt, men uttalandet tyder på att det snarare rör sig om en utbildning för en elit än en elitutbildning.

Ty redan inför ENA är studenterna mycket högutbildade. För att komma in krävs förutom att man klarar de svåra inträdesproven en grundbehörighet. I praktiken krävs ofta en examen från ett toppuniversitet, en så kallad *grande école*, och den klassiska vägen går via just ett sådant toppuniversitet, Science Po, som närmast kan betraktas som ENA:s väntrum. Inte särskilt oväntat kommer dessutom många av studenterna från resursstarka hem. Marguerite Bérard-Andrieu, som efter Finansinspektionen arbetade för Sarkozy och nyligen har gått till den franska banken BNP, hade två föräldrar som gått på skolan. Dessutom är hennes man och även dennes pappa tidigare studenter. Faktum är att 5 av de 15

Floden Seines stränder: makten hemvist.

FOTO: ALAMY

bästa studenterna från Senghor hade föräldrar som gått på skolan. Vid flera tillfällen i boken hänvisar Larnaudie även till den franske sociologen Pierre Bourdieu (1930–2002). I fråga om tillgången till högre utbildning, bland annat ENA, menade han att inträdesprovets fokus på klassisk allmänbildning premierade studenter som kom från privilegierade hem samtidigt som det missgynnade studenter från arbetarhem med svagare kulturellt kapital.

Paradoxalt nog kan man säga att ENA förenar två mycket franska företeelser: elitism och meritokrati. För även om det står klart att skolan reproducerar en elit, så är det samtidigt den egna prestationen som räknas. Som exempelvis för Luis Vassy, som växte upp i en kommunalt subventionerad bostad med en pappa som var politisk flykting från Uruguay och mamma från Argentina, som numera är diplomat på franska UD. Eller som för Étienne Grass, uppvuxen i en förort till Nancy med skilda föräldrar, som på sitt cv numera kan notera tidigare statssekreterare, expert på sjukvårds-

frågor och lärare på Science Po. Den senare är dock tydlig med att bakgrund spelar roll och konstaterar att den sociala reproduktionen blir än tydligare vid utträdet från ENA. När han blev antagen sa hans pappa att om två år skulle de inte längre kunna tala med varandra. Ett citat som för tankarna till klassresenärens mellanförskap.

På det sociologiska temat tar Larnaudie även upp makten så kallade geografiska fördelning, vilket för det hårt centraliserade Frankrikes del betyder så nära floden Seine som möjligt, och noterar att det är i kontor däromkring som många har hamnat. För några har exempelvis Paris kommun tjänat som ingång på karriärstegen. Fem av studenterna har arbetat för kommunen, som under 2000-talet styrts av borgmästare med koppling till socialistpartiet. Det gäller bland annat Gaspard Gantzer, som därefter gick vidare som kommunikationschef under president Hollande. Och att just Hollandes mandatperiod varit betydelsefull för Senghor är något som Larnaudie framhåller. Dels för att Hollande, när han kom till makten 2012, valde att anställa flera unga vid departementen, dels för att flera från Senghor, som på grund av vänstersympatier dittills inte velat arbeta för regeringen, nu såg sin chans. I augusti 2013 var de hela 17 stycken som arbetade för Hollande. Utöver den politiska kopplingen speglar detta förhållande även närheten mellan två olika generationer från ENA: Voltaire och Senghor.

Samtidigt har vägen till makt och inflytande för Senghors del inte gått via den klassiska politikerrollen med plats i nationalförsamlingen. Endast fyra ledamöter har kommit från Senghor. Visserligen är det inte osannolikt att de blir fler på bänkraderna med tiden, men det är ändå kring detta faktum som Larnaudie gör några av sina intressantaste observationer. För tidigare generationers *énarques* krävdes trots allt en närhet till folket, att man kände sin valkrets, för att ha någon chans till politiskt inflytande. Men för den senare generation som Senghor representerar synes makten ligga mer hos teknokraten än hos den folkvalda representanten. Utvecklingen är inte unik för Frankrike, men vad bättre exempel på den än Macron som aldrig hade varit vald till något innan han blev president? Någon sinnebild för vänskapskorruption är han dock inte. Endast fyra klasskamrater, varav en närstående – Macrons rådgivare i utrikespolitiska frågor, Aurélien Lechevallier – har tagit plats i Élysée. I övrigt har Macron undvikit att värva sina gamla kursare.

Även om ENA:s huvudsyfte är att utbilda en elit till den franska statsapparaten, går det internationella studenter på sko- >>

lan, något som möjliggjordes i början av 1960-talet i och med närmandet mellan Frankrike och Tyskland. Till Senghor hör utöver de 134 franska studenterna 51 internationella studenter, däribland Abdel-Ellah Sediqi från Afghanistan. Intressant nog uttrycker Sediqi i likhet med tidigare nämnde Sébastien Proto att utbildningen framförallt gav honom möjlighet att tillägna sig ett visst språk, koder och förhållningssätt. Idag är han Afghanistans ambassadör i Frankrike – ett uppdrag där dessa verktyg säkerligen kommer till nytta – men han har också under flera år medverkat i det afghanska demokratibygget. Sätillvida illustrerar Sediqi ett annat av ENA:s syften, nämligen att främja fransk-internationella relationer. De internationella studenterna antas dock efter andra kriterier och följer en annan utbildningscykel än sina franska kamrater. Vidare ges de inte några möjligheter att efter avslutade studier arbeta inom den franska förvaltningen. Men även i detta avseende bryter Senghor mönstret. Tre tyska studenter har efter beviljad dispens fått jobb inom staten.

De tyska studenternas framgång kan på sätt och vis betraktas som att en cirkel sluts. Det vill säga att om ENA från början syftade till att utbilda en ämbetsmannakår utan kopplingar till krigsåren då Frankrike samarbetade med tyskarna, så ingår numera tyskar i just denna grupp. Bortsett från denna reflektion över en historiskt positiv utveckling kan det konstateras att ENA, när det gäller studenterna från Senghor, har lyckats forma en elit som det dessutom gått väldigt bra för. Huruvida framgångarna främst hänger samman med ENA eller Senghor är en långt svårare fråga. Larnaudie tonar delvis ned den senare kopplingen och resonerar istället kring hur studenterna från Senghor framförallt har varit skickliga på att följa sin tid och dess förväntningar samt att söka sig till de fora där makten finns idag. Sålunda blir det spännande att se vart dessa personer tar vägen i framtiden. Kort sagt finns det två skäl att lägga namnet Senghor på minnet. 🌸

Göran Wennborg

**LES JEUNES GENS
PROMOTION MACRON**
MATHIEU LARNAUDIE
Grasset 2018

Gregg Henry som Julius Caesar: slipsen för tankarna åt ett visst håll... FOTO: WIKIPEDIA

Shakespeare vår samtida

KULTURHISTORIA

Förra året satte det New York-baserade amerikanska teaterkompaniet The Public Theatre upp Shakespeares pjäs *Julius Caesar*. När Gregg Henry, som spelade Caesar, gjorde entré i kostym med lång röd slips och blond Wall Street-frisyr gick ett sus genom publiken. Caesars hustru, Calpurnia, talade med en distinkt östeuropeisk brytning, och när konspiratorerna knivhögg Caesar till döds lät reaktionerna inte vänta på sig. En teaterbesökare (tillika politisk aktivist) reste sig upp och skrek "Det här är våld mot Donald Trump! Det är våld mot den politiska högern!" innan säkerhetsvakterna släpade ut henne. Om detta kan sägas två saker. För det första: den arga kvinnan borde ha stannat pjäsen ut. Om det är något Shakespeare tydligt demonstrerar med *Julius Caesar*, så är det ju att våld sällan är lösningen på politiska problem. Efter mordet på Caesar blir situationen i Rom efter värre; konspiratorerna tar sitt liv och kaos utbryter. Och för det andra: Shakespeare är i allra högsta grad aktuell, eller som hans kollega Ben Jonson uttryckte det: "He was not of an age but for all time."

Anekdoten om The Public Theatres Trump-Caesar återges av Isaac Butler i *Lend Me Your Ears*, den amerikanska nyhetssajten Slates nystartade poddcast om Shakespeare och vår samtid. Butler diskuterar *Othello* och rasism, *Lika för lika* och #metoo, och *Kung Lear* och nationen som dysfunktionell familj. Bar-

den blir en lins genom vilken samtiden framstår i nygammal och oftande skrämmande dager. Och på Slate är man inte ensam om att återvända till Shakespeare för att förstå det politiska klimatet 2018. Stephen Greenblatt, professor vid Harvard, renässansvetare och Shakespeare-redaktör som försvarade den kontroversiella *Julius Caesar*-uppsättningen, har själv skrivit en bok på samma tema: Donald Trump sedd genom Shakespeare. Han säger det inte rakt ut förrän i bokens efterord, och då bara i vaga termer (han har oroat sig över "det möjliga utfallet av ett kommande val") men det är mycket tydligt att huvudpersonen i *Tyrant. Shakespeare on Power* är den amerikanske presidenten. Därav, misstänker jag, titelns singularis, 'tyrant', inte 'tyrants'. Nå, tyranner finns det ju gott om hos Shakespeare, liksom det finns gott om politiska intriger.

Shakespeares England präglades av politiska stridigheter och social oro. Den mest pressande frågan var den om tronföljden: Vem skulle efterträda Elisabet I, *the Virgin Queen*, hon som aldrig fött vare sig söner eller döttrar, och som dessutom vägrade utnämna en efterföljare? Det fanns dessutom spänningar mellan katoliker och protestanter, och man levde i skräck för det sekteristiska katolska våld som exploderat i både Frankrike och Nederländerna. Att lyssna till *Lend Me Your Ears*-avsnittet om *Julius Caesar* och varför engelsmän på 1600-talet var så intresserade av antikens komplotter är att försättas i ett svindlande nietzscheanskt tillstånd av den eviga återkom-

ten. Men egentligen behöver vi inte Nietzsche för detta. Människor är sig lika, helt enkelt; ofta både välvilliga och lättlurade, aldrig tillräckligt vaccinerade mot populism eller demagoger.

Men det finns förstås skillnader mellan Shakespeares tid och vår. Shakespeare levde till exempel inte i en parlamentarisk demokrati. Yttrandefrihet existerade inte. Pjäser censurerades av kronan och övervakades av en så kallad *Master of Revels*, en kungligt tillsatt censor. Talade man illa om drottningen kunde man fängslas eller få handen avhuggen, och om man konspirerade blev det oftast dödsstraff (så dog Elisabeth I:s tidigare favorit, hovmannen Essex). Greenblatt hade inte fått behålla huvudet länge om han hade givit ut sin bok i det elisabetanska England. Han hittar nämligen Donald Trump i var och varannan Shakespearepjäs: rebellen Jack Cades uppror mot kronan i *Henrik VI, del 2* ompaketeras som populistisk rörelse under en slogan som lyder: "Make England great again"; Yorks och Somersets intrigerande och flörtande med fienden Frankrike under Rosornas krig förebådar Trumps Rysslandsaffärer. Till och med den engelska skräcken för katolska konplotter liknas på ett ganska tendentiöst sätt vid kriget mot den islamistiska terrorn.

Särskilt intresserar sig Greenblatt för den narcissistiske psykopaten Richard III, han vars deformerade skelett engelsmännen grävde upp på socialkonstors parkeringsplats i Leicester för några år sedan. Richard är den engelska kungamytologins svarte får, älskad som överdriven och grotesk rollfigur hos Shakespeare, hatad som den som förmodas ha mördat de två små prinsarna i tornet som var de egentliga tronföljarna. Shakespeare må ha baserat sin kung på Thomas Mores partiska (enligt Greenblatt kanske till och med orättvisa) porträtt, men *Richard III* behöver inte vara helt sanningsenlig för att vara ett fantastiskt porträtt av en tyrannisk personlighet. Han präglas av sin "gränslösa självuppskattning" och sitt totala förakt för lagen; han "älskar att skada andra" och lider av en "tvångsmässig lust att dominera". Han delar in världen i vinnare och förlorare, och är beredd att göra bokstavigt talat vad som helst för att inte hamna i den senare kategorin: förföra sin brors änka, svika sin familj, döda sina brorsbarn. Richards stora fördel, menar Greenblatt, är att hans sikte på tronen är så absurt att ingen tror på det. "Why, I can smile and murder whiles I smile", skryter Richard. När omgivningen inser att han menar allvar är det redan för sent.

I kretsen kring tyrannen finns de Greenblatt kallar "enablers", det vill säga: de som gör det möjligt för en despot att regera. I

vår tid är de kanske propagandister, lägre tjänstemän, spinndoktorer och kampanjstrateger, eller till och med ministrar och jurister. Det de har gemensamt är att de egentligen är symptom på en värre röta: ett land där en tyrann tar makten har redan djupgående, oftast långvariga problem.

"Man måste vara så pass smart att överhögheten i de svala korridorerna inte förstår att det är den man talar om."

Greenblatt delar in dessa underhuggare och medlöpare i flera kategorier. I kretsen kring Richard finns de allihopa: de som verkligen är naiva; de som är rädda om sitt eget skinn; de som inte riktigt förstår hur illa ställt det är, som inte vill gå med på att Richard är så skurkaktig som vissa gör gällande. De ser vad som händer men rationaliserar monarkens beteende.

Sedan finns det de som ser problemet men litar på att allt kommer att fortsätta som vanligt, för det finns ju fortfarande

Satiren: viktig för demokratin.

FOTO: SVT, SVENSKA NYHETER

vuxna i rummet, vuxna som kan se till "att löften hålls, allianser förblir, och viktiga institutioner respekteras". Värst är karriärister, de som inte bryr sig om vad som händer med det politiska systemet så länge de själva har en chans att sko sig. Vad de inte inser är att de lever farligt: när tyrannen inte längre har användning för dem lämnas de åt vargarna.

Samtidigt som han väcker avsky är Richard III märkligt karismatisk. Greenblatt pekar på den underliga scen där Richard, fysiskt motbjudande och lissmande som han är, lyckas övertyga sin brors änka Lady Anne att gifta sig med honom. Först hälsar Anne Richard som "thou dreadful minister of hell", "thou lump of foul deformity", "inhuman and unnatural", men ett par minuter senare är hon övertygad om att han är både ängerfull och förälskad i henne. Richard har alltid varit en av Shakespeares mest populära rollfigurer på scenen, en publikfavorit som gick hem så pass att en kvin-

na en gång ska ha bett en av Shakespeares skådespelare att göra ett nattligt besök hos henne som Richard. Richards teatrala popularitet har naturligtvis att göra med han utgör ett sådant spektakel: ett spektakel som åtminstone inledningsvis är ett långfinger i ansiktet på makten. Green-

blatt vill förstås göra honom till en missnöjesröst i stil med Trump: Richards upproriska sätt verkar först friskt, men när han så plötsligt tar makten är det inte fullt så roligt längre. Det är inte någon självklart lyckad jämförelse – Richard är till skillnad från Trump inte folkvald – men poängen går onekligen fram.

I kapitlet om *Kung Lear* för Greenblatt fram en poäng som alla frihetligt sinnade bör fundera över. I Lears hov finns bara en person som kan säga sanningen utan att riskera döden, och det är narren. När Lear börjar bete sig alltmer irrationellt och diktatoriskt är det han som protesterar medelst en serie välriktade vassa kommentarer. Men narren försvinner spårlost mitt i pjäsen, och med honom dör yttrandefriheten. Det är en läxa för en alltmer lättkränkt samtid: där humorn och satiren kvävs ligger det fria ordet, och i förlängningen demokratin, illa till. Konsten, litteraturen och pressen får aldrig bli regimtroga, för då förlorar de sin legitimitet. SVT:s beslut att avpublicera ett satiriskt inlägg om Kina från en kinesisk videosajt framstår som särskilt olyckligt i ljuset av Greenblatts tyrannistudie.

Hans läsningar av Shakespeare visar att vägen till despotism är kantad av både goda föresatser, feghet, räds-la och vanlig hederlig karriärism. Samtidigt erbjuder Shakespeare en förebild för människor som måste leva och verka i diktatoriska tider. Genom att förlägg handlingen i sina pjäser till antiken, eller åtminstone ett par hundra år bakåt i tiden, undkom han censuren. Det går alltid att rikta kritik mot makten. Man måste bara vara så pass smart att överhögheten i de svala korridorerna inte förstår att det är den man talar om. ✨

Josefin Holmström

TYRANT
SHAKESPEARE
ON POWER
STEPHEN GREENBLATT
Norton 2018

Trots räddningspaket: lidande av bibliska proportioner.

FOTO: HUFFINGTON POST

Street hade i sin tur helt svikit sitt uppdrag och hoppat på det nya pyramidspelet för att tjäna grova pengar. AAA-betyg såldes likt medeltida avlatsbrev. Till skillnad från på 1400-talet väntade sig köparna dock ingen absolution. Ett utdrag från ett privat mejl från en rating-expert till en annan, som användes som bevis i en senare kongressutredning, vittnar med skrämmande tydlighet om hur medveten finanseliten var om de potentiella konsekvenserna: "Let's hope we are all wealthy and retired by the time this house of cards falters :o)."

I krisens omedelbara kölvatten var själv- goda europeiska politiker inte sena att peka finger åt USA, och i viss mån Storbritannien, och anklaga dem för vårdslös anglosaxisk marknadsfundamentalism. Den då utbredda uppfattningen att krisen 2008 var en amerikansk angelägenhet vederläggs dock snabbt i *Crashed*. Det dröjde inte länge innan det avslöjades hur insyltade europeiska banker var i den perversa lånekarusellen. Små regionalbanker som brittiska Northern Rock och de tyska Landesbankerna satt på hundratal miljarder i giftiga amerikanska bolån. Den isländska banksektorns oansvarighet innebar att landets finansiella exponering mot de krisande brittiska och amerikanska marknaderna motsvarade flera gånger BNP. Skatteparadiset Irland dignade under sin banksektor, som hade förvandlat landet till en europeisk utpost för amerikansk finanskapitalism. Tysklands stolta flaggskepp Deutsche Bank visade sig vara en av de främsta spelarna i den transatlantiska derivatahandeln, tillsammans med brittiska HSBC och schweiziska Credit Suisse. Och så vidare. I själva verket var Europas finanskapitalistiska bubbla större än USA:s.

När eurozonen 2010 började sva- ja under trycket av den uppblåsta finansbubblan uppenbarades den strukturella ojämlikheten mellan de nord- och sydeuropeiska ländernas ekonomier. Enligt Tooze var det verkliga problemet i eurozonen inte så mycket bristen på gemensam finanspolitik som bristen på en gemensam bankräddningspolitik. Det var detta som skulle göra att krisen i Europa blev så mycket djupare och varade så mycket längre än i USA. Tysklands och de andra nordeuropeiska staternas ovilja att vidta gemensamma räddningsåtgärder, vilket innebar att skuldsatta sydeuropeiska länder offrades på åtstramningens altare, stod i skarp kontrast till den pragmatiska amerikanska ledningens politik.

George W Bush är idag knappast ihåg-

Krisens hemliga historia

EKONOMI

Den 20 september 2008 är inte ett datum som har ristats in i det kollektiva historiska minnet. Den lördagsmorgonen talade USA:s finansminister om för kongressen att om de inte gjorde något snabbt riskerade världsekonomin att kollapsa "inom 24 timmar". Chefen för centralbanken Federal Reserve, Ben Bernanke, varnade i sin tur kongressledarna i ett privat samtal att om de inte godkände långtgående åtgärder "kommer vi inte att ha någon ekonomi på måndag".

Att den finanskris som bröt ut denna månad är den största sedan depressionen är välkänt. Men vidden av den och de globala politiska konsekvenser den fick är fortfarande omdiskuterade. Det politiska förlopp som gjorde att en ny decennielång depression undveks är också fortfarande till stor del höljt i dunkel. I synnerhet de åtgärder som vidtogs av USA:s regering och centralbank för att dämpa krisen, vilket ledde till att den 20 september inte blev ett historiskt datum, hör till vad den brittiske historikern Adam Tooze har kallat "krisens hemliga historia".

Med tio års distans till finanskrisen 2008 har man inlett de första försöken att sätta den i sitt historiska sammanhang. Den mest uppmärksammade boken på temat är just Adam Toozes nyutkomna *Crashed*. Tooze är en uppburen historiker vid Columbiauniversitetet som har specialiserat sig på ekonomi och geopolitik. Han har tidigare bland annat beskrivit hur första världskriget omdanade världsordningen i *The Deluge* (2014) och närstuderat

Tredje rikets ekonomi i *Wages of Destruction* (2006). I den nya boken, som visserligen är lika tjock som de tidigare luntorna, handlar det dock om en historieskrivning av ett annat, högaktuellt slag.

Enligt Tooze råder fortfarande flera missuppfattningar om krisen 2008 och dess orsaker. Till skillnad från vad amerikanska ekonomer och politiker oroade sig för i början av 2000-talet, nämligen att USA:s bytesbalansunderskott och skulder till Kina skulle utlösa en kris, var det i det avreglerade finanssystemet som den verkliga risken fanns. För att förstå vad som hände krävs att man öppnar den "svarta lådan" och studerar hur detta system fungerar i detalj. Det är precis vad Tooze gör. I förordet urskuldar han sig för den "tekniska och ibland något kallhjärtade" framställning som med nödvändighet blir resultatet när man föresätter sig att förklara en ekonomisk kris ur Wall Streets, Washingtons och Bryssels perspektiv. Detta ska visa sig vara ett tveeggat svärd, med uppenbara för- och nackdelar.

När den amerikanska bostadsmarknaden imploderade på grund av de undermåliga subprimelånen kom det som en överraskning för många. För dem med viss insyn i systemet var det dock allt annat än oväntat. Amerikanska banker hade i flera år beviljat lån utan krav på täckning. För att dölja riskerna skivade man upp lånen och blandade bitarna med bitar från säkra lågrisklån i nya finansiella produkter kallade Collateralized Debt Obligations (CDO). De finansiella rating-institut som hade till uppgift att genom sina värderingar garantera säkerheten på värdepapparen på Wall

kommen för sitt sunda politiska förnuft eller sin moralisk-ideologiska kompass. Men faktum är att när krisen stod för dörren, så var det den republikanska regeringen i Washington som visade sig vara den mest rätttrådiga ifråga om krishantering. Efter att Lehman Brothers tillåtits gå i konkurs den 15 september 2008 valde regeringen att tillsammans med demokraterna i kongressen snabbt driva igenom ett stimulanspaket som pumpade in pengar i de övriga storbankerna och den hotade bilindustrins jättar General Motors och Chrysler. Räddningspaketet, som var det största i historien, skulle ha fått John Maynard Keynes att rodnä. Att den konservativa Bushs regering visade sig vara de bästa keynesianerna är en ödets ironi som dock i efterhand inte framstår som fullt så lustig som den borde när man inser de politiska konsekvenserna: uppror i det republikanska partiet i form av Tea Party-rörelsen, Sarah Palin och, i förlängningen, Trump.

Trots räddningspaketet var det ekonomiska och sociala lidande som krisen orsakade i USA av närmast bibliska proportioner. Mellan 2007 och 2010 halverades medianhushållets förmögenhet från 107 000 till 57 800 dollar. 9,3 miljoner familjer förlorade sina hem. För minoritetsgrupperna, som hade deltagit i större utsträckning än vita i bostadsboomen, var situationen särskilt hård. För latinos föll medianförmögenheten med över 86 procent, medan afroamerikanernas i princip utradades. De senare vräktes i dubbelt så hög utsträckning som vita. Resultatet av bostadskrisen var den största folkförflyttningen sedan 1930-talet och ökad segregering.

Federal Reserves åtgärder stannade dock inte vid USA:s gränser. Tooze redogör i detalj för hur krisen kom att förvandla Fed till hela världens centralbank. Föreställningen att krisen gjorde att USA förlorade sin ställning som världsekonomisk hegemon motsägs av faktumet att Fed i hemlighet fick rollen som sista låneinstans (*lender of last resort*) för hela världsekonomin. Eftersom krisande banker världen över plötsligt var helt beroende av likviditet i form av dollar valde Fed att återuppliva en gammal mekanism från Bretton Woods-systemets dagar, så kallade *swap lines*. I en föga känd operation av global omfattning började banken att låna ut enorma belopp i dollar, först till enskilda banker och sedan till nationella centralbanker, i utbyte mot motsvarande belopp i mottagarländernas egna valutor. Det räckte för att rädda flera länder från ruinens brant. Totalt deltog 14 centralbanker i programmet, däribland Sveriges Riksbank.

Problemet var bara att alla länder inte behandlades likadant. Ett land som inte

fick tillgång till dollarlånen var Ryssland. Konsekvensen blev att den ryska regeringen tvingades anta ett enormt räddningspaket och göra kraftiga, impopulära nedskärningar. Enligt Tooze måste det senaste årtiondets ökade spänningar mellan Ryssland och väst, som då redan hade blossat upp i och med kriget med Georgien, förstås mot bakgrund av det existentiella och ekonomiska hot som den ryska regeringen ställdes inför i samband med krisen. Inte heller Östeuropa beviljades någon hjälp, vilket skulle visa sig få långtgående konsekvenser. Av alla världens länder var lilla Lettland det som drabbades hårdast av krisen. På två år föll BNP med nästan 40 procent. Den sociala krisen förvärrades av att Bryssel förvägrade landet rätten att ansöka om nödlån hos Internationella Valutafonden IMF, eftersom Lettland var på väg att införa euron. Det var dock inte där som den politiska reaktionen skulle visa sig vara mest betydelsefull.

Ungern och Polen ansökte tidigt om hjälp från Europeiska Centralbanken, som i sin tur försågs med dollar från Fed. Men ECB hade inga planer på att hjälpa de prekära östeuropeiska ekonomierna. Medan

”Trots räddningspaketet var det ekonomiska och sociala lidande som krisen orsakade i USA av närmast bibliska proportioner.”

Sverige och Danmark översköljdes av dollar, tvingades Ungerns regering ansöka om nödlån hos IMF. Eftersom sådana lån bara beviljas i utbyte mot drakoniska åtstramningsprogram, var det bara en tidsfråga innan missnöjet skulle manifesteras sig politiskt. 2010 vann högnationalistiska Fidesz en förkrossande valvinst med löften om att i strid med IMF-reglerna beskatta utländska banker. Segern tillät den tidigare premiärministern Viktor Orbán att göra comeback och påbörja sin ”illiberala” omställning av det ungerska samhället. Resten är, som man brukar säga, historia.

Längre österut gled Ukrainas ekonomi snabbt ner i recession. Det fattiga landets livsviktiga stålexport sjönk snabbt och 2009 krympte den totala exporten med 34 procent om året. Medan miljon-tals människor lämnades utan lön, ansökte den västtillvända regeringen om lån hos IMF. I opinionsmätningar hade stödet för hjältarna från orangea revolutionen 2004 gått upp i rök. Istället seglade den korrupte Viktor Janukovitj från landets rysktalande del upp som den populäraste politiker. 2010 valdes han till president.

Janukovitj var en slipad pragmatiker som visste hur man skulle spela ut öst och väst mot varandra. I Bryssel lämnade dock analysen av situationen i det östra partner-

Utmätning: 9,3 miljoner familjer förlorade sina hem.

FOTO: LOS ANGELES POST

skapsområdet mycket i övrigt att önska. När Janukovitj 2013 sonderade de internationella marknaderna för ekonomisk assistans erbjöd EU ett skrattretande ofördelaktigt associationsavtal på ynka 610 miljoner euro. Som Tooze påpekar fanns det ukrainska oligarkerna med personliga förmögenheter större än så. I ljuset av de förväntade ryska sanktionerna valde Janukovitj

att tacka nej och vände sig istället till Putin och dennes Eurasiatiska tullunion. Trots att den majoritet av den ukrainska befolkningen som var positivt inställd till EU var relativt liten valde Bryssel att ge sitt officiella stöd till protesterörelsen på Majdan-torget i Kiev.

Samtidigt började man förhandla om villkoren för en fredlig regeringsväxling med presidenten. Med tanke på dennes krympande stöd och vad som nyligen hade hänt med Qadhafi i Libyen valde Janukovitj dock att inte ta några risker. 2014 flydde han landet. När den nya EU-stödda regeringen beslutade att skriva under associationsavtalet dröjde det inte länge innan ryskstödda separatister i de östra regionerna gjorde väpnat uppror och Putin annekterade den rysktalande Krimhalvön; plötsligt befann sig EU mitt i den mest inflammerade geopolitiska konflikten sedan kalla kriget.

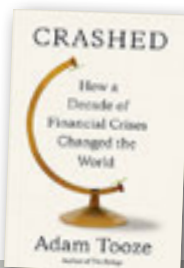
Ukraina och Ungern är bara två exempel bland flera i boken på hur krisen förändrade den politiska utvecklingen i världen. Anspråken i *Crashed* på att beskriva krisens globala konsekvenser kan möjligtvis framstå som orimligt höga. Men det är också just de ambitionerna som gör boken särskilt läsvärd för den som vill förstå finanskrisens omfattning. Mycket av det som beskrivs är redan känt, som Occupy >>

rörelsen, Greklandskrisen, brexit och Trump. Annat är långtifrån allmängods, till exempel ett kapitel som beskriver hur kommunistpartiet i Kina – där över 20 miljoner människor förlorade jobben – räddade landets ekonomi, och enligt Tooze därmed också världsekonomin, med investeringar på en nivå som vanligen bara förekommer i krigstid (50 procent av BNP). Givetvis innehåller den här typen av framställningar med nödvändighet lakuner. Till exempel utelämnas både den arabiska våren och flyktinkrisen helt. På sin blogg har Tooze dock lagt upp flera utkast till kapitel som han inte lyckades få in i boken, till exempel ett om Turkiet.

Crashed har hyllats som den definitiva boken om finanskrisen i såväl höger- som vänsterpress. Den har dock också blivit föremål för viss ideologisk kritik från vänsterhåll. Tooze ambition att förklara krisen "inifrån" gör att han i många ögon visar litet väl stor förståelse för investmentbankers behov i kris-tider. Tooze, som själv identifierar sig som en liberal vänsterkeynesian, framstår emellanåt som en lätt bekymrad centralbankstjänsteman. Trots att han kritiserar bonusutbetalningar till bankirer och sadistisk, kontraproduktiv åtstramningspolitik, ifrågasätter han aldrig det finanskapitalistiska systemet i grunden. Upprördheten hålls genomgående på en salongsfärdig nivå. Den här kritiken, som oftast kommer från post-marxistiskt håll, är dock något missriktad. Keynesianismens *raison d'être* är nämligen att rädda kapitalismen från sig själv. Någon mer djupgående moralisk systemkritik bör man därför inte vänta sig.

Läser man *Crashed* utifrån den premissen kan man dock njuta av ett fascinerande stycke nutidshistoria. Hittills har ingen bok bättre beskrivit hur världen omformades i grunden av vad som, om det inte vore för en liten grupp politiker och centralbankstjänstemän, säkerligen skulle ha utvecklats till den mest förödande ekonomiska krisen i historien. ✨

Jonas Elvander

CRASHED
HOW A DECADE OF
FINANCIAL CRISES
CHANGED THE WORLD
ADAM TOOZE

Kuddrummet: hindrar utvecklingen.

FOTO: MIKAEL WOLF

UTBILDNING

Helt nyligen uppmärksammade stiftelsen Academic Rights Watch på sin hemsida att en professor i neurofysiologi hade uppmanats att göra avbön för vissa av sina formuleringar under en föreläsning om "arv och miljö" vid Lunds universitet. En läkarstuderande hade bland annat ifrågasatt att professors uttalanden om biologiska könsskillnader och orsaker till individers sexuella läggning var "förenliga med likabehandlingsplanen och universitetets värdegrund" och påpekat att den sorts forskning som professorn hade tagit upp "historiskt sett haft väldigt mörka motiv och använts för att legitimera förtryck". Studenten var uppenbart missnöjd med att professorn faktiskt menade att det vore ovetenskapligt att bortse från det biologiska arvets betydelse för frågorna. Åtgärden blev att kontakta kursledning för att kontrollera om den – och universitetet i stort – stod bakom föreläsarens "väldigt kränkande och problematiserande" utsagor. Det gjorde tydligen inte programnämndens ordförande, som anmodade professorn att be om ursäkt.

Händelsen i Lund framstår som en svag krusning på vattenytan jämfört med den storm som drog fram vid Evergreen State College i delstaten Washington våren 2017. Det mycket omskrivna fallet började med att en professor i evolutionsbiologi skriftligt protesterade mot en planerad "day of absence" då vita studenter och lärare ombads hålla sig borta från högskolans område för att därigenom synliggöra och problematisera rasistiska och exkluderande strukturer. Det slutade med att professorn, efter att i praktiken ha tagits som gisslan av uppretade studenter som anklagade honom för att gå vit makt-rörelsens ärenden, lämnade sin anställning. Skolans president, som själv utsattes för små-

delser och personangrepp av studenterna, uttryckte efteråt sin tacksamhet för den passion och det mod som dessa hade visat. I kölvattnet av händelserna mottog både skolan och enskilda studenter döds-hot från högerextrema aktivister.

Det som inträffade vid Evergreen State College är det mest tillspetsade uttrycket för de strömningar vid amerikanska lärosäten som Greg Lukianoff och Jonathan Haidt genom sin bok vill kartlägga, analysera – och stävja. Lukianoff är jurist och specialist på frågor om yttrandefrihet i högre utbildning. Haidt är socialpsykolog, känd framförallt för den så kallade moralfundamentsteorin som han presenterade för en bredare allmänhet i boken *The Righteous Mind* från 2012, men också för att ha grundat organisationen Heterodox Academy till skydd för åsiktsmångfalden bland universitetslärare 2015. Samma år skrev de tillsammans artikeln "The Coddling of the American Mind" i tidskriften *The Atlantic*, och nu har alltså boken med samma – något missvisande – namn kommit.

Tesen är egentligen inte, som titeln kunde förleda en att tro, att dagens ungdom är bortskämd, otacksam och krävande och borde lära sig veta hut. Författarna framhåller tvärtom att den generation som nu är på väg mot eller redan genomgår högre utbildning har en på många sätt kämpig tillvaro. Men de menar också att denna generation har beskyddats från fel saker och på fel sätt, vilket har resulterat i att den har internaliserat tre falska föreställningar, som alla är raka motsatsen till vad visa män och kvinnor i olika tider och olika kulturer har haft att säga om vägen till framgång och inre harmoni. Föreställningen om vår bräcklighet, "allt som inte dödar försvagar", ställs mot konfucianen Mencius utsaga om hur himlens makter förbereder människan för storverk just genom prövningar och umbäranden. Tilltron till emotionella

slutledningar – ”lita alltid på dina känslor” – kontrasteras mot Epiktetos insikt om att det ofta är våra egna tankar kring ett fenomen som skapar rädsla, inte fenomenet i sig. Idén om vi-mot-dem, ”livet är en kamp mellan goda och onda människor”, jämförs med den tidigare brittiske överrabbinen Jonathan Sacks visdomsord om godheten och ondskan som två motstridiga krafter inom varje människa.

Lukianoff och Haidt tycker sig se att de falska föreställningarna, som vid universitetet har lett till allt ifrån rogivande kuddrum och upplevda mikroaggressioner till fysiska konfrontationer och häxjakter på oliktankande, hindrar unga människor från att mogna och utvecklas. Deras budskap är att de unga skulle bli lyckligare, friskare, starkare och mer framgångsrika om de istället såg motgångar som en förutsättning för utveckling, arbetade på att frigöra sig från förvrängda tankar och valde att betrakta andra människor med en generösare och mer nyanserad blick.

Orsakerna till de falska föreställningarnas utbredning hittar författarna på flera nivåer i det amerikanska samhället. Allt fler barn i USA, särskilt de som inte tillhör de lägre samhällsskikten, växer upp under skyddade förhållanden där föräldrarna aldrig låter dem ta risker. Barnen ägnar sig mindre åt fri lek och lär sig därmed inte

Evergreen State College: studenter på offensiven.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

på naturlig väg att hantera vare sig fysiska faror eller sociala konflikter. I gengäld tillbringar de osunt mycket tid framför skärmar, ungdomarna i synnerhet på sociala medier, vilket är en trolig orsak till att ångest och depressioner har ökat kraftigt bland tonåringar på senare år.

När internetgenerationen börjar på college möter dessa ungdomar välmående studievägledere och administratörer som sätter deras behov och känslor i främsta rummet och på så vis riskerar att befästa studenternas identitet som ömtåliga och utan förmåga att lösa sina egna konflikter. Allt detta äger rum i ett samhälle där den offentliga debatten är extremt polariserad efter ideologiska linjer – något som med tydlighet illustreras av att bokens författare själva bedyrar att de aldrig har röstat republikanskt – och där en strävan efter social rättvisa yttrar

”De unga skulle bli lyckligare, friskare, starkare och mer framgångsrika om de såg motgångar som en förutsättning för utveckling.”

sig i form av aktivistisk organisering.

Det botemedel som Lukianoff och Haidt ordinerar är att bibringa barnen, universitetet och samhället i stort ”visdom” genom att göra upp med de falska föreställningarna om människans ömtålighet, känslornas tillförlitlighet och en ständigt pågående kamp mellan godheten och ondskan. Föräldrar bör låta sina barn ta små risker (av typen snickra med hammare och spik, fastän barnen kanske slår sig på tummen), lita på att de kan ta sig till och från skolan själva, samt begränsa deras skärmtid. Men de bör också lära barnen att delta i diskussioner och debatter där man inte alltid är överens, låta dem genomföra övningar i mindfulness och kognitiv beteendeterapi, motverka att skolan bidrar till politisk polarisering och så vidare. Lärosätena bör aktivt understödja yttrandefrihet och åsiktspluralism, verka för en mer diversifierad studentpopulation och stå emot varje krav på att föreläsningssalar och seminarierum ska förvandlas till skyddade zoner där ingen utmanas intellektuellt eller emotionellt.

Hur relevanta är dessa analyser och råd i ett svenskt sammanhang? Trots att flera av de fenomen som Lukianoff och Haidt tar upp har sina tydliga paralleller här, inte minst den ökande psykiska ohälsan bland unga kvinnor sedan sociala mediernas genombrott, är det nog tveksamt om svenska föräldrar annat än i undantagsfall kommer att känna igen sig i beskrivningen av överbeskyddande säkerhetsvakter som inte låter telningarna cykla till kvartersbutiken och köpa lördagsgodis eftersom de skulle kunna bli kidnappade. Det är inte heller så säkert att de av Lukianoff praktiserade KBT-övningarna tillsammans med hustrun och tvååringen kommer att bli särdeles populära här.

Mer intressant är det som författarna har att säga om universitetet, även om situationen också på det området verkar vara en annan i USA än i Sverige. Fenomen som triggervarningar och ”trygga rum” har avhandlats också i den svenska debatten, men de konkreta exemplen har hittills varit få och veterligen inte institutionaliserade. Under mina år som humanistisk universitetslärare har jag kommit i kontakt med en enda student som ville slippa ta del av en viss typ av kursinnehåll – och den begäran avtog vi i kollegiet enhälligt, utan att drabbas av några studentupplopp eller andra protes-

ter. I allmänhet har jag inget intryck av att mina studenter skulle vara överdrivet bräckliga, känslostyrda eller fanatiskt identitetspolitiska.

Kanske beror det till viss del på att vi, med vårt proportionerliga valsystem och flera olika konfliktlinjer mellan de politiska partierna, befinner oss ganska långt från den starka samhällspolarisering som det amerikanska tvåpartisystemet inbjuder till? Kanske är ytterligare en förklaring att studentgrupperna i Sverige är åldersmässigt mindre homogena än de amerikanska? Enligt National Center for Educational Statistics är cirka 62 procent av studenterna i USA under 25 år. I Sverige är tvärtom studenterna över 25 år i knapp majoritet. Det är mer regel än undantag att studenterna på en universitetskurs här hör till olika generationer och har olika erfarenheter av till exempel arbetslivet, något som Lukianoff och Haidt också ser som eftersträvt i amerikansk högre utbildning.

Det kan förstås också vara så att utvecklingen bara är litet fördröjd här bortom i periferin och att aktuella fall som det i Lund visar att vi färdas i riktning mot den amerikanska situationen. Under alla omständigheter är det bäst att välja säkra kort och förebygga framväxten av en akademisk kultur präglad av självzensur och intolerans mot oliktankande. Varje universitetslärare kan bidra genom att i ord och handling värdesätta åsiktsmångfald, ansluta sig till Heterodox Academy och låta sina nybörjarstudenter arbeta med det webbaserade verktyget OpenMind, som ger träning i att förstå värdet av att möta föreställningar och åsikter som skiljer sig från de egna. Än så länge är utsikterna goda för att våra lärosäten ska fortsätta att hysa det fria och kreativa tankeutbyte som utgör deras existensberättigande. ✨

Tobias Hägerland

**THE CODDLING OF THE AMERICAN MIND
HOW GOOD INTENTIONS
AND BAD IDEAS
ARE SETTING UP A
GENERATION FOR FAILURE**
GREG LUKIANOFF &
JONATHAN HAIDT
Penguin Press 2018

Den största dagen: de Gaulle tågar in i Paris.

FOTO: GETTY IMAGES

Geni, charlatan och obegriplig

BIOGRAFI

Hur ska jag kunna skilja dansören från dansen? Den frågan ställer WB Yeats i en av sina mest kända dikter. Inget tyder på att Charles de Gaulle skulle ha varit en framstående dansör, men ändå ställs Julian Jackson inför en liknande fråga i sin mästertliga biografi om generalen: Hur ska man kunna skilja mannen från myten? Svaret blir väl till slut att det kan man inte för mannen och myten var "intill förväxling och förblandning" förenade. Generalen byggde själv myten, inte minst i sina memoarer, där han omsorgsfullt konstruerade ett mäktigt monument över sig själv, en skrift som dessutom är ett litterärt mästerverk. På ett närmast mytiskt sätt identifierar han sig och sin gärning med Frankrike.

Det bör tilläggas att i dessa tider av spökskrivare som flinkt förfärdigar tillrättalagda biografier över vanligen helt eller halvt avdankade politiker, skrev de Gaulle själv sina memoarer utan annan hjälp än av penna och papper. Men också i de Gaulles fall är det en i högsta grad tillrättalagd berättelse som ibland, ja ganska ofta, blir

till myt som gränsar till storhetsvansinne. Men skulle kunna tillägga att när det gäller de Gaulle har storhetsvansinnet fog för sig. Han var en stor man (och lång – 196 centimeter) med alla de fel och brister en sådan ska ha för att bli riktigt intressant.

Vid det här laget finns det mängder av biografier om de Gaulle, på svenska finns en av Knut Ståhlberg. På franska finns det ett nästan oräkneligt antal, den längsta och mest berömda är Jean Lacoutures monumentala verk i tre tjocka band. Så frågan man nu först måste ställa är: behöver vi ytterligare en tjock bok – 887 sidor – om generalen? Efter att ha läst Jacksons bok blir svaret ett lika obetingat som entusiastiskt ja. Jackson, som är professor i historia vid Queen Mary University i London, har inte bara läst allting om sitt föremål utan också haft tillgång till arkiv och dagböcker som tidigare har varit svåråtkomliga. Han har också, engelsman som han är, en distans till sitt ämne som gör att han kan urskilja både styrkor och svagheter.

Charles de Gaulle föddes 1890 i den nordfranska staden Lille i en borgerlig, traditionell och konservativ miljö. Han klade sig bra i skolan men var på inget vis exceptionell.

Det stod tidigt klart för honom att han

skulle välja den militära banan. Han kom in på Saint-Cyr, den franska militärhögskolan. Han stred i första världskriget, sårades, återvände till fronten. Ett tag trodde hans överordnade att han hade stupat i ett av de blodiga slagen, men i själva verket hade han tagits tillfånga. Flera gånger försökte han fly, men varje gång blev han åter tillfångatagen. Han menade att en orsak var att hans ståtliga längd gjorde det svårt för honom att gömma sig.

Redan här visade han ett osannolikt fysiskt mod som skulle komma att känneteckna hela hans liv. Långt senare, som femte republikens president och efter flera misslyckade attentat mot hans liv, gav han sina livvakter ständiga problem genom att utan minsta tvekan ge sig ut bland de människomassor som nästan alltid kände hans väg.

När det stora kriget var slut återvände han till Paris och den militära banan. 1921 gifte han sig med Yvonne Vendroux, som stod vid hans sida under hela hans liv. Hon var en diskret dam – borgerlig, konservativ och traditionellt katolsk – som skydde det officiella livet men såg till att det privata fungerade. De förblev gifta fram till generalens död. Det finns inte ens skuggan av en skandal i deras privatliv. De fick flera barn, speciellt älskad var dottern Anne som led av Downs syndrom. Anne dog redan i tjugooårsåldern och sorgen efter henne var förkrossande. Mot Anne visade de Gaulle en ömhet och kärlek som mot ingen annan.

Den militära karriären fortsatte uppåt. De Gaulle skrev några böcker där han förordade att Frankrike skulle satsa på stridsvagnar i det krig som snart, det var han övertygad om, skulle komma mot ett revanschistiskt Tyskland. Under några månader var han statssekreterare i en av de kortlivade ministärer som avlöste varandra under den tredje republikens sista dagar.

På slagfältet vann Tyskland snabbt. De Gaulles stridsvagnar hjälpte inte långt mot den tyska övermakten. Frankrike kapitulerade. Marskalk Pétain, hjälten från Verdun som vid här laget hade hunnit bli 84 år, skrev under vapenstillståndet. Landet delades upp i två zoner, en ockuperad och en så kallade fri zon med säte i Vichy och med Pétain som statschef.

De Gaulle lyckades ta sig till London. Och det är här, skulle man kunna säga, som de Gaulle blir de Gaulle. Han blev Frankrikes röst, det Frankrike som inte hade låtit sig kuvas och som nu förkroppsligades av generalen som visade sin mystiska identi-

fikation med den tusenåriga franska nationen "som han hade en viss idé om". Denna idé eller föreställning om Frankrike innebär att Frankrike bara är sig självt när det står i främsta ledet, Frankrike kan inte vara Frankrike utan storhet. Och gissa vem som stod i första ledet och representerade denna grandeur?

Den 18 juni 1940 läste han upp en flammande appell på BBC till det franska folket. Frankrike hade förlorat ett slag men inte kriget. Imperiet, som sträckte sig från Indokina till Nord- och Centralafrika, fanns kvar.

Här i London var han till en början ensam, utan reell makt men okuvlig, okänd för de flesta fransmän. Långsamt och med ständiga konflikter byggde han upp en maktposition som vilade mera på hans personlighet än på något annat. Han vägrade att inse att Frankrike egentligen inte hade några särskilt starka kort på hand, varför det föll sig helt naturligt för honom att uppträda som vore han jämställd med Churchill, Stalin och Roosevelt.

Tiden i London kännetecknades av hetsiga konflikter med engelska politiker. de Gaulle blev med jämna mellanrum rasande när han menade att han inte behandlades med den respekt som han ansåg att han och hans land förtjänade.

"Femte republiken lever fortfarande: i mångt och mycket är det samtida Frankrike de Gaulles skapelse."

Jackson beskriver målande dessa gräl mellan den stingsliga generalen och ledande brittiska politiker, inte bara Churchill utan också Anthony Eden och Harold MacMillan, båda framtida premiärministrar. Eden och MacMillan fick ofta den känsliga uppgiften att medla mellan Churchill och de Gaulle, som ständigt hotade med att bryta förbindelsen med England. de Gaulle tycks ha inbillat sig att Churchill och dennes medhjälpare ägnade all sin tid åt att hitta på planer som kunde reta honom. De undrade flera gånger på fullt allvar om de inte hade att göra med en paranoid galning. Ändå lyckades han till slut övertyga sin omgivning om att Frankrike hörde till segermakterna med samma rätt som USA, Storbritannien och Sovjetunionen och hade rätt till en egen zon i det ockuperade Tyskland och lite senare till en permanent plats i FN:s säkerhetsråd.

Detta ledde till vad som blev den största dagen i hans liv: den 26 augusti 1944. Han tågar nerför Champs-Élysées, omgiven av den kanske största folkmassan i Frankrikes historia. de Gaulle hade räddat Frankrikes heder och ära. Han blev ledare i den provisoriska regeringen. Ett par år senare drog han sig tillbaka till den lil-

la byn Colombey-les-deux-Eglises där han skrev sina memoarer som blev stora försäljningssuccéer.

1958 stod Frankrike på gränsen till en statskupp. Kriget i Algeriet slet sönder landet. Fjärde republiken höll på att falla samman. de Gaulle kallades in för att än en gång rädda Frankrike genom något som av hans fiender kallades en statskupp – de anklagade generalen för att vara fascist eller snudd på det. Jackson menar att sådana anklagelser är struntprat.

Han förändrade konstitutionen och skapade femte republiken. Presidenten kom att väljas genom direkta val och fick stora maktbefogenheter. Trots tidigare utfästelser till det franska folket fick Algeriet sin självständighet; de Gaulle insåg att allt annat var omöjligt. Kriget kostade alltför mycket och han trodde inte heller på Algeriet som en integrerad del av Frankrike. Ett sådant arrangemang skulle snart leda till, fruktade han, att Colombey-les-deux-Eglises förvandlades till Colombey-les-deux-Mosquées. Han gjorde Frankrike till en kärnvapenmakt.

Speciellt intressant idag är hans syn på vad som då hette EEC och numera EU. de Gaulle ville inte veta av några överstatliga arrangemang (annat än de få gånger då sådana kunde gagna franska intressen). Två gånger sade han nej till brittiska ansök-

ningar om medlemskap och han gjorde det med argument som nästan låter som om de vore formulerade av dagens brexitförespråkare. England "är en ö. England blickar ut mot havet, mot större horisonter. Hon är länkad till USA genom språk, vanor..." Det naturliga för England var att söka samarbete med USA, inte med Europa.

Sen kom maj -68 som en överraskning. de Gaulle stod till en början handfallen. Han flydde landet till Tyskland för att försäkra sig om arméns stöd. Det blev hans handgångne man och efterträdare på presidentposten, Georges Pompidou, som ordnade upp situationen, bland annat genom att så split mellan fackföreningar och studenter. de Gaulle fick ett nytt mandat, men kort därefter avgick han efter att ha förlorat en ganska oviktigt omröstning om regionala reformer. Han drog sig tillbaka för sista gången. Han dog den 9 november 1970. Han begravdes i en enkel ceremoni i sin hemby. Endast de allra närmaste tilläts närvara vid begravningen. Kort därefter hölls en mäsia i Notre-Dame då världens stora betygade de Gaulle sin aktning och vördnad.

Maj -68: de Gaulle står handfallen.

FOTO: GETTY IMAGES

Femte republiken lever fortfarande: i mångt och mycket är det samtida Frankrike de Gaulles skapelse. Under sin tid som president gjorde han triumfatoriska besök runt om i världen. Hans ideologiska övertygelser var hela tiden ganska vaga. Han förespråkade en värld där konflikten mellan arbete och kapital skulle upphöra, men det blev sällan mer än vaga gester vars innebörd inte ens hans närmaste medarbetare tycks ha begripit. Han var en mästare att uttrycka sig i sibyllinska tonfall som lät bra men som var avsiktligt svårtolkade. I Jacksons storslagna levnadsteckning figurerar en mängd fascinerande bifigurer, inte minst André Malraux som utnämndes till kulturminister och blev en överraskande kompetent sådan. En annan kritisk följeslagare var filosofen, sociologen och journalisten Raymond Aron som beskrev Malraux så här: Han är en tredjedel geni, en tredjedel charlatan och en tredjedel obegriplig.

de Gaulle var djupt präglad av fransk litteratur. Den mäktigt klingande prosan i memoarerna för tankarna till Bossuet och 1600-talets stora vältalare. Han följde med sin tids litteratur, speciellt de stora katolska romanförfattarna Georges Bernanos och François Mauriac. Racines passionsdramer var honom främmande. Favoriten var Corneille. Han gjorde en rad ur Corneilles *Le Cid* till motto för sitt heroiska liv: Det är en skam att dö utan att ha kämpat. 🌹

Carl Rudbeck

A CERTAIN IDEA OF FRANCE
THE LIFE OF CHARLES DE GAULLE
JULIAN JACKSON
Allen Lane 2018

Mot den sista vilan: ett avsked värdigt en statschef.

FOTO: RALF GERARD/GETTY IMAGES

En hjältes testamente

POLITIK

Hans begravning i Washingtons imposanta katedral lördagen den 1 september följdes av miljoner vällen runt via allehanda laptoppar, pad-dor och CNN. Den tog sin tid, nästan tre timmar, för talarlistan var lång, från dot-ter Meghan med tårarna strömmade längs kinderna till presidenterna Bush den yngre och Obama, samt en rad senatorskolleger och gamla vänner, som John McCain hade många av. Allt inramat av de fagrade ame-rikanska tongångar.

Redan på fredagen hade många av begravningsgästerna tagit ett första farväl i Rotundan i den Kongress som han tjäna-de i mer än 30 år. Och på söndagen det sis-ta, när den gamle krigshjältens kista sänk-tes i graven på Naval Academys kyrkogård i Annapolis.

Det var med andra ord ett avsked vär-digt en statschef när senator John Sidney McCain III vigdes till sin sista vila. Dagen före hans bortgång hade världen fått en varning om vad som väntade, när fami-ljen meddelade att behandlingen mot den hjärntumör som upptäcktes förra sommar-nu hade avbrutits.

Det var den allra mest djävulska formen av hjärntumör, glioblastom, som lyckades med det som fångvaktarna i "Hanoi Hil-ton" hade gått bet på under de fem och ett

halvt år när John McCain var i deras fäng-enskap, långa tider i total isolering och med brutalastetänkbara tortyr som åter-kommande punkt på programmet.

När nordvietnameserna upptäckte vem de hade i sitt förvar fick han, som son till befälhavaren över den amerikanska Stil-lahavsflottan, erbjudandet om att bli fri-given i förtid – och tackade nej, med hän-visning till flottans hederskodex, att fäng-ar ska släppas i samma turordning som de har tillfångatagits.

Därefter fördes McCain ytterligare några steg ner i helvetet av sina sadistiska fängelse-torturerare. Det är väl bara Donald Trump som kan tycka att en person som utsatts för det, och uthärdat det, inte skul-le vara förtjänt av sin hjältestatus.

Det blev "en oväntat lång utlandsvis-telse", med McCains egna ord i den bok som blev hans sista, *The Restless Wave*. Faktiskt var fängelseåren den längsta tid han bott på en och samma plats, ialla-fall före flytten i 45-årsåldern till sitt äls-kade Arizona med andra hustrun Cindy, och därifrån veckopendlade han ju till Washington.

Boktiteln är tagen ur den amerikanska flottans psalm, *Navy Hymn*, som också inledningsvis återges i boken. Rastlös var han förvisso, den självständige och lätt egensinnige senatorn som gav begreppet "maverick" – politisk fritänkare eller vilde, enligt ordboken – ett ansikte.

Denna sista bok skrevs efter cancerdia-gnosen och är ett slags personligt och poli-tiskt testamente i bokform; hans *accumu-lated memories*, samlade minnen, om alla hjärtefrågorna, vänskaperna på kors och tvärs över ideologiska skiljelinjer, och de stora politiska striderna både hemma i USA och ute i vida världen.

The Restless Wave är en mix av privata minnen och politiska idéer och tan-ka, och inte sällan flyter de samman, pre-cis som arbete och fritid gjorde under mer-parten av McCains liv. Mest av allt är det ett passionerat inlägg med en tydlig udd mot ovan nämnde Trump och dennes anhänga-re, som har fört supermakten på farliga vil-lovägar, bort från de värderingar och ideal som varit USA:s ledstjärna i alla tider. John McCain framstår som en av de sista, eller kanske rentav den allra sista sanna före-språkaren för den traditionella, idébase-rade amerikanska utrikespolitiken till fri-hetens och demokratins försvar i världen. Hans bortgång skapar därmed ett enormt tomrum på den internationella scenen.

Ännu en gång – den åttonde i raden – står McCains mångåriga nära medar-be-tare och talsskrivare Mark Salters namn på bokomslaget som medförfattare. Med tanke på det raska sjukdomsförloppet var nog Salters insats i denna sista bok än mer omfattande än tidigare gånger.

Efter flera decenniers samarbete, hund-ratals resor tillsammans och en djup per-

"Sarah Palin, som inledningsvis framstod som en välkommen frisk vind, skapade mest bara kaos och osämja."

sonlig vänskap känner han John McCains tankar både innan och utan, och kan förmedla hans röst så att läsaren känner att det verkligen är den drygt 80-årige senatören själv som berättar för oss om sitt fascinerande och färgrika liv. Mark Salter intervjuas för övrigt också om deras långa samarbete i HBO-dokumentären *John McCain. For Whom the Bell Tolls*.

Begravningen var som sagt storslagen, men president blev McCain aldrig. Som det republikanska partiets presidentkandidat till valet 2008 hade han en minst sagt formidabel uppförbacke. En krigstrött väljarkår trånade efter den "change" som den pinfärske Illinoisenatorn Barack Obama representerade; "den vältalige nykomlingen i amerikansk politik", som McCain beskriver honom.

En finanskris som exploderade i valörelsens sluttamp bättrade inte heller på odds – och definitivt inte misstaget att välja den karismatiska men pinsamt grunda Alaskaguvernören Sarah Palin till vicepresidentkandidat. Hon, som inledningsvis framstod som en välkommen frisk vind och ett smart drag för att bemöta den demokratiska kandidatens fräschör, skapade istället mest bara kaos och osämja och rubriker av helt annat slag än vad som hade varit avsikten.

I boken tar McCain med rätta helt på sig ansvaret för beslutet, men med tanke på att Sarah Palin inte fanns med på den långa inbjudningslistan till begravningen lär de två kandidaterna inte ha skilts som de allra sätaste av vänner efter kampanjen.

Inom parentes kan man emellertid undra var de stora beundrarskaror som för några veckor sedan sörjde McCains bortgång egentligen höll hus då, under valåret 2008. Vi fåtaliga svenskar som höll på honom och hans kandidatur redan då – och dessförinnan – utgjorde i alla fall ett mycket litet och ensamt sällskap, som uppenbarligen ansågs politiskt lika allmänt förvirrade som kandidaten själv, med de märkligaste republikanska åsikter.

John McCain har betecknats som en enstöring, men han var allt annat än ensam i sitt arbete i senaten eller på de många resorna jorden runt för att hjälpa USA:s vänner ute i världen. Ofta var det i sällskap med hans båda "amigos": den tidigare demokraten och därefter oberoende senatören Joe Lieberman, som var en av de mest minnesvärda talarna på begravningen och dessutom länge var påtänkt som vicepresidentkandidat, och South Carolina-republiken Lindsey Graham, upphovsman till

många goda men kanske inte alltid helt och hållet tillförlitliga historier.

Som den omtalade vodka-tävlingen i Tallinn mellan McCain och hans dåvarande kollega i senaten, Hillary Clinton, med det lilla minuset att ingendera av dem var

McCain och Palin: ett omaka par.

FOTO: JOE RAEDLE/GETTY IMAGES

begiven på starka drycker – och själv vattnade Lindsey Graham närmaste krukväxt med sina vodkashots. Men det är väl inte hela världen om underhållningsvärdet stiger med en liten frisering av verkligheten, menar John McCain i boken.

Själv var han ju inte heller helt oäven på det området. Fråga de reportrar som åkte med i kampanjbussen "Straight Talk Express" under det republikanska primärvalet år 2000, som ju vanns av den tidigare Texasguvernören George W Bush, som till slut också tog hem hela presidentsegern, som bekant. Men de hade nog roligare i McCain-läget.

Utrikesresorna, med eller utan de båda "amigos", var många och de fyller mycket också i boken. Vladimir Putin har ett alldeles eget kapitel med rubriken *Nyet* – och underrubriken *Know Thine Enemy*. Detta – att känna sin fiende – var dessvärre ingenting som Barack Obama kunde skryta med under sina presidentår, med den naiva "reset"-politiken gentemot Ryssland och ett allmänt abdikerande från USA:s roll som supermakt, till glädje för ovan nämnde ryske ledare som strax flyttade fram sina positioner tillsammans med andra despoter.

Men John McCain kämpade också för den goda saken på hemmaplan, och även då ofta i sällskap av kolleger i det demokratiska partiet. I McCains värld var det inte mycket som kunde slå en tuff debatt – eller "a great fight" – men han såg också värdet i breda uppgörelser och kompromisser över hela det politiska spektrat.

Kampanjbidrag, sjukvård och invandring

var några av de många frågor som McCain tog sig an med sin karaktäristiska energi men med skiftande resultat. Försöken att komma fram till en lösning på den brännheta frågan om den illegala invandringen till USA, inklusive de unga "Dreamers" som aldrig har levt någon annanstans, stoppades till slut av "say no to everything"-gänget i Representerhuset, en gruppering som McCain inte hyste ett uns respekt för.

Omvänt gick det republikanska försöket att skrota Obamacare på grund när John McCain, influgen till Washington i privatplan och med ett rött ärr över ena ögat efter operationen bara någon vecka tidigare, röstade nej med motiveringen att det inte fanns något tillräckligt genomarbetat alternativ.

Hans partivänner blev förstås inte glada, men det var en värdig och mycket typisk avslutning på en lång gärning för den gamle senatören – som sedan fick ett rörande och innerligt tack från kollegerna, som alla insåg att det var hans allra sista framträdande i senaten.

Samma fasansfulla sjukdom hade 2009 drabbat en annan av McCains oväntat nära vänner, demokraten Ted Kennedy; "the Last Lion of the Senate", vars dånande stämma och bullrande skratt hade hörts över hela Kongressbyggnaden. Liksom förre vicepresidenten, tillika gode vännen, Joe Bidens son, Beau Biden.

Så några större illusioner hade John McCain väl inte när han fick sin diagnos efter en tids osedvanlig trötthet. Han må ha varit son och sonson till amiraler, men det var på sin 106-åriga mor han bråddes; den stiliga Roberta McCain som satt med i rullstol vid sin sons begravning.

Kanske är jag redan borta när ni läser detta, skriver John McCain i sin sista bok, som utkom i maj och direkt gick upp till toppen på alla bästsäljarlistor.

För nu klämtade klockan för honom, precis som för Robert Jordan i favoritboken av Ernest Hemingway. Men vem var väl han att klaga över sitt öde? Med ett sådant fantastiskt liv som han haft. ✿

Ann-Sofie Dahl

**THE RESTLESS
WAVE
GOOD TIMES,
JUST CAUSES,
GREAT FIGHTS,
AND OTHER
APPRECIATIONS**
JOHN MCCAIN
& MARK SALTER
Simon & Schuster

AfD: förändrar landskapet.

FOTO: SWEN PFÖRTNER/ TT

Korrekt språkbruk

SPRÅK

Få uttryck i vår tid är så omstridda som *politisk korrekthet*. Som kusin termen identitetspolitik har det blivit en giftstämpel att kleta på meningsmotståndare som inbillad genväg till debattseger istället för arbetskrävande argumentation. Uttrycket fick sitt breda genombrott som invektiv, riktat mot den amerikanska vänstern, på 1980-talet. Det har kritiserats för att signalera inhumana värderingar hos avsändaren. Vem kan väl vara emot det goda som den politiska korrektheten står för?

Att PK – både uttrycket och idéerna som associeras till det – är så omdebatterat framstår heller inte som underligt med tanke på de politiska konflikternas delvisa förflyttning till kulturens och identiteternas arena. Den politiska korrektheten verkar som en underström till debattens yta. Utan tvekan har den inflytande på hur språket används i offentligheten. Många tar samtidigt spjörn mot den för att utmana vad de ibland med rätta, ibland inte uppfattar som tanketabun. Få bekänner sig till den politiska korrektheten.

Desto mer uppfriskande är det därför när någon helhjärtat omfamnar och argumenterar för PK. Just detta gör språkvetaren Anatol Stefanowitsch i boken *Eine Fra-*

ge der Moral. Warum wir politisch korrekte Sprache brauchen (En fråga om moral. Varför vi behöver politiskt korrekt språk). Stefanowitsch är en profilerad korpuslingvist vid Freie Universität i Berlin, där han verkar som professor i engelska. En något bredare språkintresserad publik känner honom kanske som bloggare på Sprachlog. de med särskild tonvikt på språkliga frågor knutna till diskriminering.

”Situation, samtalsämne, formalitetsgrad och annat kan vara helt avgörande för vilka uttryck som är lämpliga.”

För att förstå Stefanowitschs bok och uppmärksamheten den fått i tysk offentlighet behöver man blicka bakåt. I Tyskland har språkbrukets politiska implikationer länge varit centrala. Det märks såväl i offentlig debatt som i lingvistisk forskning, där språkkritiken har erövrat en framskjuten plats på senare år. En viktig bakgrund är landets sorgliga öde under 1900-talet. Tyskarnas grundliga uppgörelser med först nazitiden och sedan DDR har också inbegripit språkbruket, där en given referenspunkt är Viktor Klemperers anteckningar i *LTI. Tredje rikets språk* (på svenska 2006).

En annan viktig omständighet är 1970-talets kvinnorörelse, vars aktivism har lämnat betydande spår i språket. För

den tidens feminister var språket en spegel av det patriarkala samhället och ett maktmedel som bidrog till mansdominansens fortlevnad – men också ett vapen i kampen mot sexism. Man försökte göra rent hus med maskulina personbeteckningar och föreslog dubbelformer av typen *Studentinnen und Studenten* (’kvinnlige och manlige studenter’) i deras ställe för att synliggöra båda könen. Snart snappades diskussio-

nen upp av feministiskt sinnade akademiker och det hela blev en stridsfråga också för språkvetare.

På senare år har de språkkritiska debatterna blossat igen. Det beror till en del på inflytandet från den normkritiska vågen. Medan 1970-talets feminister strävade efter jämställdhet, söker queeraktivister i våra dagar bryta med alla invanda föreställningar om kön och sexualitet, också sådana de kommer till uttryck språkligt. Svenskan har härvidlag utökats med *hen* och en ny användning av *en*. Tyskan i sin tur kan numera uppvisa en imponerande bredd i hur personbeteckningar skrivs. Det finns varianter med under-

streck (*Student_innen*) och andra med asterisk (*Student*innen*). Gemensamt för dessa nyskapelser är att det infogade tecknet avses täcka andra könsidentiteter än man och kvinna.

En annan viktig bakgrund till de livliga språkdebatterna är de högerpopulistiska rörelsernas uppsving och *Alternative für Deutschlands* inval i tyska förbunds- dagen i fjol. De som tidigare trodde sig att ha vunnit striden om själarna har fått tänka om. Plötsligt sitter nu i riksdagen ett parti vars företrädare jämte allt annat kontroversiellt vill ha slut på *Genderwahnsinn* och uttalar sig antisemitiskt. Tongångarna i debatter om migration, mångkultur och gränsskydd kan vara hårda. Många uppfattar en brutalisering av språkbruket i det offentliga.

Det är mot den här bakgrunden som Anatol Stefanowitsch har skrivit sin bok om språk och moral. Han inleder också sin skrift i denna ände. När politiker på den yttre högerflanken eller anonyma nathatare sprider rasism råder konsensus om att detta är förgripligt, skriver han. Så hur kommer det sig då att så många förefaller vara blinda för sådan språklig diskriminering mot utsatta grupper som opererar på sätt som är mindre uppenbara, och kanske i andra sammanhang?

Hans utgångspunkt är den lingvistiska pragmatikens grundsats att språk är handling. Om språkbruk är att agera, hävdar Stefanowitsch, borde den gyllene regeln gälla också här. Denna kan formuleras i två med varandra besläktade imperativer: Framställ inte andra språkligt så som du själv inte skulle vilja bli framställd i deras ställe; framställ alltid andra språkligt så som du själv skulle vilja bli framställd om du var i deras kläder. Det finns all anledning att hålla med om att språkbruk i likhet med annat handlande har en moralisk dimension.

I den gyllene regelns förlängning ligger också författarens svar på frågan hur vi ska agera som språkbrukare: lyssna till dem som är kränkta eller diskriminerade och undvik att använda sårande ord eller uttryck. Det låter enkelt – förrådiskt enkelt. Om sårande ord alltid ska undvikas frånhänder man sig också möjligheten att ladda dem med nya betydelser och föra in dem i nya sammanhang. Den stora fördelen med ett språk som är PK, heter det i bokens slutkapitel, är att diskriminerande strukturer inte tillåts flyta in genom kränkande kodord och ersätta argument. Den som bär på hat ska få uttrycka det men avkrävas en förklaring till varför. Ingen ska komma undan med att kasta kränkande ord kring sig som talaren när hon väl får mothugg inte vill erkänna är sårande. Ungefär så tycks Stefanowitsch föreställa sig en kultur där

hatet mycket väl kan ha sin plats, men där det underkastas krav och kritik. Det är en intressant idé, på sitt sätt mycket tysk i sin tilltro till goda samtalsnormer. Möjligen förblir den en from förhoppning.

Stefanowitschs bok är skriven och gestaltad som en pamflett. En rapp, slank och snyggt formgiven volym som bjuder in till läsning bortom kretsen av akademiker och intellektuella. Den intressanta frågan blir då vem som kan tänkas övertygas av argumentationen.

Ansatsen i boken är rimlig men pläderingen för ett politiskt korrekt språkbruk ger upphov till fler problem än vad författaren tycks vilja kännas vid. Ett grundläggande bekymmer med framställningen är att själva språkbruket hamnar i bakvattnet, trots hänvändelsen till pragmatiken. Här

"We're no longer called 'Children', we're called 'Age Disadvantaged'!"

finns ett fokus på enskilda ord och uttryck utan att de på allvar värderas i ljuset av olika språkliga sammanhang. En ytterligare svaghet visar sig i att Stefanowitsch inte skiljer mellan omedelbart kränkande uttryck och sådana som kan sägas vara osynliggörande. Han argumenterar med kraft mot användningen av ordet *neger* – tidstypiskt kodat som *das N-Wort* i boken – men också mot bruket av maskulina substantiv vid benämning av kvinnor. Det är givetvis i sin ordning, men problemen som häftar vid uttrycken måste sökas på helt olika språkliga nivåer.

Stefanowitsch kan i all korthet rekonstruera ordet *negers* historia och visa att bruket fanns och finns inbäddat i rasistiskt tankegods. Han kan också hänvisa till flera organisationer för afrotyskar som bestämt markerar mot ordet. Men vad med de maskulina personbeteckningarna? De har upprepat visats leda till mentala representationer som numerärt sett är

mindre jämställda än de som framkallas av uttryck där både femininum och maskulinum skrivs ut. Det behöver inte betyda att de är direkt kränkande. Det är inte heller säkert att alla kvinnor för den skull alltid vill bli språkligt identifierade som *kvinnor*. Troligen ligger en hund begraven i Stefanowitschs diffust generaliserande, men ändå inte framskrivna idé om vad diskriminering är.

Vilka är då den politiska korrekthetens motståndare? Vilka är deras bevekelsegrunder? Stefanowitsch drar inte ut i strid med empiri om motståndets mekanismer, istället tecknar han en schablonmässig bild av småaktiga, intoleranta medborgare som upprörs över att man inte längre ostraffad får säga *Mohrenkopf* om chokladtoppar. Indignationen går inte att ta miste på, texten är ordentligt syrlig på sina ställen. Det ter sig effektfyllt men lär snarare ha en avskräckande verkan på dem som boken vill övertyga.

Ännu viktigare är att det finns en kvalificerad diskussion om språk och politisk korrekthet som lämnas utanför. Den vetenskapligt grundade språkkritiken utgår i viktiga arbeten från latinets *aptum*, det vill säga vad som är *lämpligt* utifrån mottagare, situation och ämne. Det ger en flerdimensionell och mer dynamisk bild av hur kommunikation går till och vilka hänsyn som är rimliga att ta.

Det är ju inte så enkelt att det finns ett tydligt korrekt och ett inkorrekt sätt att tala. Ofta är skalan flytande och inte sällan går det mode i påbjudna ord. Situation, samtalsämne, formalitetsgrad och annat kan vara helt avgörande för vilka uttryck som är lämpliga. Rör det sig om ett myndighetsdokument, en barnbok, en Facebookstatus, ett högtidstal, ett akademiskt seminarium? Det är vidare skillnad på tilltal och omtal, liksom ett historiserande språkbruk torde kräva annan bedömning än ett som vill samklinga med sin tid. I det ljuset tonar PK fram som ett politiskt program som visserligen ger svar men till följd av sin säregna förenig av kategorisk stelheth och ideologisk överkänslighet är otillräckligt som vägledning. Det, om inte annat, är Anatol Stefanowitschs bok ett tydligt exempel på. ✨

Magnus P Ångsal

EINE FRAGE DER MORAL
WARUM WIR POLITISCH
KORREKTE SPRACHE
BRAUCHEN
ANATOL
STEFANOWITSCH
Duden 2018

USA:s Högsta domstol: alltmer en arena för partipolitik.

FOTO: CHRISTOPHER MORRIS

Samfundet de nio

POLITIK/JURIDIK

En ovanligt saklig och sansad tweet från Donald Trump, avsånd mitt under höstens stora tragedi där hans kandidat till Högsta domstolen, Brett Kavanaugh, spelar huvudrollen, löd såsom följer:

”Högsta domstolen är ett av huvudskälen till att jag blev vald till president. Jag hoppas att republikanska väljare, och andra väljare, tittar och studerar demokraternas spel.”

Samtidigt röjdes mycket annat: till exempel att Trump betraktar rättsväsendet som ett politiskt slagträ utan några låtsashänsyn till blinda Fru Justitias vågskålar, han förbiser att han fick nominera en första domare tack vare att den republikanska majoriteten i senaten obstruerade Obamas nominering av Merrick Garland, och han står fast vid löftena till ”basen” om att utse konservativa domarkandidater. Och att därmed åstadkomma något som inte ens Ronald Reagan förmådde.

Den nio ledamöterna i USA:s Högsta domstol – både högsta instans och författningsdomstol – sitter förskansade bakom en stram 1930-talsfasad med pelare som sträcker sig mot skyn. Likt Fantomen gav de sig förr sällan ut i verkligheten, men detta har numera ändrats. De uppträder

inte längre enbart i små juristsällskap och på sina gamla alma mater, utan de skriver memoarer och barnböcker, och en av dem kan glädjas åt att vara stjärnan i filmen *RBG* (initialerna står som många kvinnor vet för Ruth Bader Ginsburg).

Det utkommer ganska få böcker om domstolen. Personligen innehar jag två: Bob Woodwards och Scott Armstrongs *The Brethren* från 1979, när det verkligen var ett brödrasällskap, och Jeffrey Toobins *The Nine* från 2007, som förtäljer att den konservativa dominansen var nära. Såväl Woodward som Toobin är högst synliga, den förre med nya Trumpboken *FEAR* och den senare som skribent i *The New Yorker* och kommentator i CNN.

”Tesen är att Högsta domstolen har utvecklats till att bli den ’farligaste grenen’ i hela statsskicket.”

Att det inte blivit fler ingående skildringar av HD kan förklaras med att sådana tar tid och kräver stora kunskaper. Ledamöterna – ”The Justices” – ger inga intervjuer (i alla fall inte på normala villkor, möjligen som avgrundsdjup bakgrund). En gedigen kännedom om såväl författningen och prejudicerande fall som tidigare domares personlighet och presidenters agerande måste till. Totalt har endast 113 personer, varav fyra kvinnor, suttit i HD sedan USA:s grundande och

endast 17 som ordförande. Det senare kan jämföras med nationens 45 presidenter.

David Kaplan A Kaplan är både jurist och journalist, med många år som veckotidningen *Newsweeks* juridikreporter. Han var inne och nosade på ämnet i en bok om den delvis rättsliga striden om slutresultatet efter presidentvalet år 2000 och har nu utkommit med den mastiga *The Most Dangerous Branch*. Boken inleds som sig bör med en levande skildring av domaren Antonin Scalia plötsliga död i februari 2016 under en jaktweekend i Texas. Detta slut för det konservativa ankalet utlöste en kedja av händelser som kan avgöra amerikansk politik och amerikanskt samhälls-

liv i flera årtionden framåt. Först nekade senatsledaren Mitch McConnell att hålla förhör med Barack Obamas kandidat för att, som han sa, väljarna skulle få säga sitt i presidentvalet; sedan genomdrev McConnell en regeländring så att det skulle räcka med enkel majoritet för att godkänna Trumps första kandidat Neil Gorsuch; och i år var han angelägen att snabbt klubba igenom en ersättare till just avgångne Anthony Kennedy före mellanårsvalet.

Boken, som bjuder på mängder av mer

eller mindre pikanta eller nödvändiga avslöjanden, bygger på 165 intervjuer med tidigare ledamöter, HD-praktikanter, senatorer, federala domare, rådgivare i kongressutskott med flera. Kaplan fick tillstånd att publicera dessa samtal men inte namnet på sina informanter. ”Knappast idealiskt men enda möjliga sättet att skriva om vad som sker i domstolens inre”, medger han. Vidare är boken uppdelad i två delar, en om ledamöterna, ”Personligheter”, och en om historiskt viktiga mål, ”Fallen”.

Redogörelsen för målen börjar med Marbury v Madison från 1803, ett utslag som stadfäste domstolens ställning, med rätt att oimintetgöra kongressens eller presidentens beslut. Sedan nämner Kaplan ett par av de mest kontroversiella utslagen, till exempel Dred Scott v Sandford som rörde slaven som inte fick bli fri eftersom det påstods att han inte var amerikansk medborgare. Kaplan redogör vidare för några vägledande principer, bland dem rätten till prövning, ”due process of law”, samt den så kallade Commerce Clause, gällande utbyte över delstatsgränserna, ursprungligen av varor, men med tiden har den använts för att reglera relationerna dels mellan delstaterna, dels mellan delstaterna och den federala makten. Det mesta av framställningen rör fall som har avgjorts under de senaste 50–60 åren, från förbudet mot skolsegregation och abortmålet Roe v Wade, till målen om vapeninnehav, kampanjfinansiering och samkönade äktenskap.

Tesen som Kaplan – övertygande – driver är att Högsta domstolen har utvecklats till att bli den ”farligaste grenen” i hela statsskicket. Detta i motsats till Alexander Hamiltons spådom i essäsamlingen *Federalist Papers* enligt vilken den skulle bli ”minst farlig”. I och med polariseringen och politikernas ovilja att ta itu med eller försöka enas i brännande frågor, har HD tagit på sig uppgiften att avgöra allt. Kaplan antyder dessutom att de mycket gärna gör detta uppe på sin version av Olympen, där de sitter på livstid. Det är de själva som avgör vilka mål som de ska höra och de kunde ha avstått från sådant som istället borde avgöras lagstiftningsvägen. Till och med RBG sade en gång att legaliseringen av abort inte borde ha skett via domstolen.

Givetvis ägnar Kaplan möda åt begrepp som ”originalism” och ”textualism”, som står för olika mer eller mindre snäva sätt att förhålla sig till den inte alltid solklara grundlagstexten från 1780-talet. Scalia sade bestämt en gång att författningen är ”död, död, död” och bara kan läsas som den skrevs. Inte ett levande dokument som liberala jurister hävdar med hänvisning till att grundlagsfäderna inte förutsåg bilism, internet, rymdresor, provrörsbefruktnings-

växthuseffekten eller homosexuella som vill gifta sig. Han kan dessutom peka på att ett par av domarna ångrade sig efter ett par kontroversiella fall, däribland målet Bush v Gore som avgjorde valet år 2000 i George W Bushs favör.

”Om man har fem röster här, kan man åstadkomma vadsomhelst”, lyder ett klassiskt citat från domare William Brennan, en av de ledamöter som satt allra längst. Och, det är det som gör inte minst demokraterna nervösa. Med ännu en Trump-nominering permanentas den konservativa 5–4-majoriteten tillsvidare och om ännu en ledamot skulle falla ifrån öppnas mardrömsscenariot 6–3 för vänstern. Den avgående Anthony Kennedy var den sista i raden av vågmästare som ibland har sällat sig till ena, ibland till andra blocket. Framöver förväntar man sig att den nuvarande Chief Justice, 63-åriga John Roberts, ska axla den rollen. Han har redan visat att han är villig att göra det, nämligen genom

Brett Kavanaugh: omstridd men godkänd.

FOTO: ALAMY

att rädda Obamas vårdreform. Draget tolkades som ett sätt för honom att värna om domstolens anseende och trovärdighet. Det uppfattades som ett oförlåtligt och oförsvarbart svek bland inflytelserika konservativa krafter, men ett 5–4-nej i HD skulle ha tagits mycket illa upp av den folkmajoritet som röstade på Obama. Kaplan kan kittlande nog avslöja att Roberts hade skrivit två versioner av utslaget innan han bestämde sig för om kravet på att teckna vårdförsäkring skulle betraktas som en skatt eller inte, och därmed kunna godtas.

Som läsare nickar man instämmande över stycket där Kaplan konstaterar att de obligatoriska senatsförhören har ”blivit en fars”. Det började visserligen med demokraternas protester 1987 mot domaren Robert Bork, nominerad till HD av Ronald Reagan, men har sedan bara blivit värre. ”Undvik att ge specifika svar”, hette det i ett pm från början av 1980-talet, skriven av en då ung jurist som hette John Roberts. Senatorerna

njuter av att vara i tv men är så dåliga utfrågare att HD-kandidaterna kan slingra sig undan – och inte redovisa vad de tycker om utslag som även lekmän känner till.

Kaplans ingående beskrivningar av både människor och mål kanske inte fångar alla, men för politknördar som har iakttagit en del av de skildrade händelserna på plats i Washington är det riktigt smaskig läsning. Trots att Kaplan försöker belysa både höger och vänster, framgår det att han i allmänhet sympatiserar med liberala blocket. Skildringen av i synnerhet Neil Gorsuch är nedgörande, han framstår som en odrägligt präktig besserwisser som inte ville finna sig i att vara en rookie som inte bör yttra sig på ett tag.

De två senaste demokratiska presidenterna, Bill Clinton och Barack Obama, var bägge jurister och hade undervisat i författningsrätt. De försökte i alla fall niansera valet av domarkandidater och att uppfylla ett rättviseideal, menar Kaplan, medan alla republikanska president sedan 1980 har haft en annan bakgrund och bara betraktar ”domstolar som en väg att implementera partipolitik”. Om den just avgångne Kennedy säger Kaplan att han inte alls var någon moderat, utan att hans ledstjärna var makten och att domstolen skulle få sista ordet.

Kaplan tycks ha samlat på citat som styrker hans tes om att HD bör tassa försiktigt. Louis Brandeis, till exempel, som yttrade: ”Det viktigaste vi gör är att göra ingenting.” Och den nuvarande liberalen Stephen Breyers mantra om ”Jobbet går ut på att bestämma. Vi bestämmer. Men ’Ska vi bestämma?’ Borde alltid föregå ’Vi bestämmer’.”

Och Brett Kavanaugh röstades alltså igenom av republikanerna, trots varningar om farlig politisering och frågetecknen för hur Kavanaugh skulle ställa sig när och om mål gällande Trumps beteende när HD. Båda sidor uppgav att de egna leden hade eldats upp till kokpunkten inför kommande val – och demokraterna lurar på att utöka antalet ledamöter i HD till elva om de vinner. Det lär finnas gott om stoff till nytt borrande i ämnet, således. ✨

Karin Henriksson

THE MOST DANGEROUS BRANCH
INSIDE THE SUPREME COURT'S ASSAULT ON THE CONSTITUTION
DAVID A. KAPLAN
Crown 2018

När fel sida vann

DAGENS EKO RAPPORTERADE om Brett Kavanaugh:s svårigheter att nomineras till USA:s Högsta domstol, men tillade att även om han skulle misslyckas "har ett stort antal konservativa domare tillsatts i andra domstolar runt om i USA, och bakom den här vägen av nya domare ligger år av strategiskt tänkande av en organisation som verkar i bakgrunden".

Korrespondenten Fernando Arias återkom med ett längre reportage i det oförtrutet rättrådiga "Godmorgon, världen!". Det handlar om The Federalist Society, en organisation med 60 000 medlemmar, bestående av advokater, studenter och domare över hela landet. Både Donald Trumps nomineringar till Högsta domstolen kommer från en lista över domare som tagits fram av organisationen.

Jag ryste till. En organisation som verkar i bakgrunden? Det låt lömskt. Mumliga möten i dammiga lokaler. Lösenord och frimurarhandslag.

Jag var på väg hem från bokmässan i Göteborg. Höstvinden slet i lövträden längs E 4. Jag hade just tankat bilen och ätit en korv med räksallad med den fingerspretande och framåtböjda kroppshållningen när man vet att hälften av den skära smeten kommer att kloffas ner på asfalten.

Först efter några mil slog det mig att vänta nu, Donald Trump vann faktiskt presidentvalet. Han är djupt konservativ. Eller så påstås det åtminstone. Tillsättandet av "ett stort antal konservativa domare" torde vara ett uttryck för att han vill förändra samhället i denna riktning, inte bara som ett slags läpparnas beaktelse, utan att han vill att den ideologi han bekänner sig till också ska genomsyra lagens tillämpning.

DET HÄR ÄR förstas utomordentligt obehagliga nyheter för alla som inte delar Donald Trumps åsikter, och vi är många – om än inte tillräckligt många för att ha vunnit presidentvalet – men för alla som tycker att Trump är en hyvens karl torde tillsättandet av konservativa domare vara ett kvitto på att han vill få saker och ting utträttade under sina fyra – eller Gud förbjude åtta – år vid makten.

Den här sortens uppbragthet ligger alltid nära till hands när "fel" sida vunnit. Under Reinfeldts regeringar fanns det en bitter underton i oppositionens kritik som antydde att borgerligheten hade tillskansat sig makten på ett ohederligt sätt, och att de snarast borde återlämna regeringsinnehavet till de rättmätiga ägarna. Och om de nu inte hade den goda smaken borde de åtminstone avstå från att använda makten i sina sjuka syften.

Kort sagt: att dina åsikter är motbjudande kan vi inte göra något åt, utan det måste vi acceptera

eftersom vi lever i en demokrati och, ja, Voltaire och hela det där köret. Men du behöver väl inte göra politik av åsikterna, eller omvandla dem till beslut som får återverkningar i vår vardag? Sânt som går att ta på? Alvedon på bensinmackarna?

SAMMA SYN PRÄGLAR sättet att tala om Sverigedemokraterna.

När Jimmie Åkesson säger att han kommer att fälla varje regering som förvägrar SD politiskt inflytande tycker vi att det är höjden av lumpenhet; ett bevis på hans opålitliga sinnelag. Fattar han inte att vi är tillräckligt storsinta som bara låter honom ha sina sunkiga åsikter utan att spärra in honom i Falu koppargruva? Förväntar han sig dessutom att hans 20 procent av valmanskåren ska ge honom politiskt inflytande? Där går väl ändå gränsen?

Ja, därom tycks alla vara rörande överens och behållit övertygade – särskilt Stefan Löfven, som efter att flitigt ha trålat röster i de brunaste farvattnen slagit helt om och delat upp riksdagen i "anständiga" partier och de andra, eller rättare sagt, det andra.

När han nu inte talar om "ödmjukhet" och utsträckta händer, alltså.

MEN OM VI leker med tanken på att Donald Trump och Jimmie Åkesson gjorde det som vi förväntar oss av dem, och att när de vunnit presidentvalet, respektive blivit Sveriges tredje största parti, rycker på axlarna, flinar generat och tillstod att

det bara var makten och dess lullull vi ville åt – glida omkring i Air Force One, kapa åt sig lite smarriga traktamenten och fällskärmar, ha några stadiga Säposnubbar i släptåg när man går ut och röjer runt Stureplan – men något inflytande är vi inte intresserade av, utan nu rättar vi in oss i det "anständiga" ledet och ångar vidare med samma sköna klimatvänliga samförståndspolitik som

under Obama, nu låter vi Annie Lööf bestämma premisserna för flyktmottagandet så att inte DN:s och Aftonbladets ledarsidor blir arga på oss – vore det inte höjden av ohederlighet? Skulle det inte mer än något annat skapa ett intryck av att samhället styrs av krafter i det fördolda, av organisationer och frimurarbröder som flyger så långt under radarn att inte ens Fernando Arias kan göra reportage om dem?

"Sörj inte, organisera er", uppmanade protest-sångaren Joe Hill för hundra år sen. De konservativa och nationalistiska krafterna tog honom på orden. Nu är det hög tid för alla radikalt sinnade advokater, studenter och domare i USA att göra detsamma.

Bengt Ohlsson

"Mumliga möten i dammiga lokaler. Lösenord och frimurarhandslag."

Stad mot land. Tradition mot alternativ. Folk mot elit. Världen har blivit en lång lista av motsatspar. I polariseringens tid blir måttfullheten en bristvara och nyfikenheten ett hot. Journalistiken har svårt att hantera det som sker. Och när läsare, lyssnare och tittare anar att de som ska rapportera om verkligheten blir nervösa av att göra det, när de inte känner igen sig i beskrivningarna av verkligheten, vänder de sig någon annanstans. I den myllan växer konspirationsteorier, extremism och en misstro mot all fakta. Fokus vill bryta den onda spiralen. Vi tassar inte kring de brännande ämnena. Vi tror på fakta, även om den är oönskad.

Vi tror att människor med olika åsikter och olika bakgrund kan ha utbyte av varandra. Vi tror att sans, lugn och måttfullhet, i kombination med nyfikenhet och klarspråk, fortfarande är det bästa sättet att lära känna världen. Vi utmanar gärna våra läsare, men vi uppfostrar dem inte. Vi är oberoende och självständiga: politiskt, men också i förhållande till vår egen bransch. Vi har ett intresse för samtiden, utan att vara samtidens fångar. Och vi gillar god stilistik.

Johan Hakelius, politisk chefredaktör

Erbjudande: 5 nummer av Fokus för endast 199 kronor

Ja tack! Jag vill beställa 5 nummer av Fokus för 199 kronor (lösnummerpris 345 kr).

Du kan även beställa på internet. Gå till **fokus.prenservice.se** och fyll i kampanjkod **AXESS5** för 5 nummer för 199 kronor.

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

NAMN

E-POST TEL/MOBIL

ADRESS

POSTNUMMER ORT

FPG Media AB – Prenumeration

SVARSPOST

204 720 55

110 27 Stockholm

Gäller t o m 181215 och endast inom Sverige

PosttidningB

Axess Magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

#BORN TODARE

BLACK BAY
CHRONO

GPHG

GRAND PRIX D'HORLOGERIE DE GENÈVE

2017

"Petite Aiguille" Prize

KRONS

STOCKHOLM
krons.se

1851

NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

TUDOR